

PÉCSI SZEMLE

várostörténeti folyóirat

ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ!

(Tutó niká = E jelben győzz!)

Krisztus-monogram a Kr. u. IV. századból
(Pécs, Szent István tér, Péter–Pál sírkamra, 2000.)

2010.

tavas

TÓTH ZSOLT

RÓMAI KORI SÍRÉPÍTMÉNY A SZÉCHENYI TÉREN

Bevezető

Pécs város főterén 2009-ben az Európa Kulturális Fővárosa projekt keretében megvalósuló térrekonstrukciós munkálatok előzményeként régészeti kutatások folytak.¹ Járulékos beruházásként a tér új arculatának kialakítása előtt közművek (gáz, víz, telefon) cseréjére is sor került.²

A tér eddig ismert legjelentősebb régészeti-építészeti emléke a mai Belvárosi Plébániatemplom középkori előzménye a Szent Bertalan apostol tiszteletére szentelt templom. A régészeti munka legfontosabb feladata a templom korábbi kutatási eredményeinek igazolása, kiegészítése, pontosítása volt.³

A gázárók részlete a sír építmény helyével

A Janus Pannonius Múzeum Régészeti Osztálya és a Gázi Kászim pasáról elnevezett dzsámi közti területen kelet-nyugat irányban egy, az 1960-as években

¹ A téren folyó régészeti feltárást a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat végezte, Ács Zsófia vezette.

² A földmunkák mellé a Janus Pannonius Múzeum biztosított régészeti szakfelügyeletet. A tér északi részén a gázvezeték cseréjét Tóth Zsolt felügyelte, a tér többi részén a felügyeletet Gábor Olivér látta el.

³ A templom 1939-1940. évi átépítéséhez kapcsolódó régészeti kutatást Török Gyula, a műemléki vizsgálatot pedig Gosztonyi Gyula végezte. A kutatások eredményeiről: Gosztonyi Gyula: A várostemplom építéstörténete. Pécs, é.n.; Török Gyula: A pécsi belvárosi templom bővítésénél előkerült római leletek. Folia Archaeologica III-IV. Budapest, 1941. 125-137.; 2004-ben Kikindai András végzett kisebb hitelesítő ásatást. Erről: Kikindai András: Újabb adatok a pécsi Szent Bertalan templom építéstörténetéhez. In: Tanulmányok Pécs történetéből 18. (Szerk. Pilkhoffer Mónika - Vonyó József) Pécs, 2006. 15-41.

A feltárt sír építmény

lefektetett gázvezeték halad keresztül, hosszában átvágva a középkori Szt. Bertalan templom északi oldalhajóját. A középkori templom roncsolt falain, kriptáin és járószintjein kívül egy római kori emlék is előkerült a gázárók alján a mai felszíntől 1,90 méter mélységben, mintegy 10–15 centiméterrel a gázcső alatt. A múzeum-épület DNy-i sarkával egyvonalban megtalált római kori lelet, egy a Sopianae római kori város⁴ késő római kori északi temetőjéhez⁵ tartozó földalatti sír építmény.⁶ A tér területén a 2009. évben ezen kívül két sír került elő a római korból.⁷

⁴ A római kori település a mai belváros területén feküdt, legkésőbb a 4. század elején ~400x400 méter nagyságú területet városfallal vesznek körbe (Zrínyi M. u.–Irgalmasok u.–Nagy Lajos kir. u.–Várady Antal u. által határolt terület).

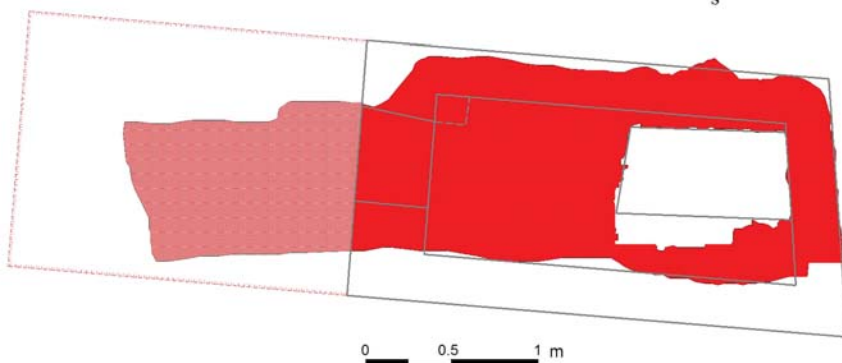
⁵ Jelenleg a késő római időszakból három különálló temető ismert: a római kori várostól délkeletre, az ÁRKÁD Üzletház helyén - Gábor Olivér: Suburbanum Sopianarum: Az antik Pécs város környéke és vonzáskörzete. in: Szirtes Gábor – Vargha Dezső (szerk.): Mozaikok Pécs és Baranya gazdaságtörténetéből. Pécs, 2005. 18-19.; a római kori várostól keletre a Kossuth tér területén - Tóth Zsolt: Régészeti feltárás 2008-ban Pécsen, a Kossuth téren. Összefoglaló jelentés. In: Pécsi Szemle, 2008. 3. 3-19.; a római kori várostól északra – Fülep Ferenc: Sopianae. The History of Pécs during the Roman Era, and the Problem of the Continuity of the Late Roman Population. Archaeologia Hungarica 50. Budapest, 1984., Gábor Olivér: Sopianae késő antik (északi) temetőjének épületei és festményei. PhD doktori értekezés PTE. Pécs, 2008. (kézirati), valamint: Visy Zsolt: Cella septichora. Előzetes beszámoló a Szent István téren, az ökeresztény temető területén folytatott régészeti kutatásokról. Pécsi Szemle, 2006. 2. 3-13. és Pozsárkó Csaba – Tóth István Zsolt – Visy Zsolt: Sopianae: a cella septichora és környéke. Beszámoló a 2005-2006. évi régészeti feltárásról. In: Ókor VI. évfolyam 3. szám Budapest, 2007. 84-90. A délkeleti temető 4. században, a keleti a 4–5. században, az északi pedig a 3-5. században volt használatban. Az északi temető hozzávetőleges határai: (É) a székesegyház – Káptalan u. északi oldalának vonala; (Ny) a Püspöki Palota – Szent István tér nyugati széle; (D) a Ferencsek utcája; (K) hozzávetőlegesen a Széchenyi tér keleti széle.

⁶ A téren előkerült római kori leletekről: Török Gyula i.m. 1941.; továbbá: Fülep Ferenc: Roman cemeteries on the territory of Pécs (Sopianae). Fontes Archaeologici Hungariae. Budapest, 1977. 36-41.; Fülep Ferenc i.m. 1984. 67-68.

⁷ Ács Zsófia ásátásvezető szíves szóbeli közlése.

PÉCS, Széchenyi tér
Közműcsere 2009
gázárók
Késő római sírípítmény

- A SÍRÍPÍTMÉNY GÁZÁROKBA ESŐ RÉSZE
- A SÍRÍPÍTMÉNY ELŐTTI "LEJÁRAT" GÁZÁROKBA ESŐ RÉSZE

A sírípítmény alaprajza

A sírípítmény leírása

A sírípítményt az erősen kavicsos, köves, kemény, sárga agyagos altalajrétegbe ásták bele, legmagasabb pontja 0,30 méterrel van a római kori talajszint alatt. Megközelítőleg téglalap alaprajzú, belmérete: ~1,97(É)x~0,95(K)x~2,05(D)x~0,93(Ny) méter, keleti fala kissé kifelé áll a derékszöghöz képest, belmagassága ~ 1,45 m. Megközelítőleg nyugat-kelet tájolású,⁸ falvastagsága a nyugati oldalon 0,43 m, a másik három oldalnál 0,27 m.

Az oldalfalak, amennyire megállapítható, szabálytalan terméskövekből (mész-kő) lettek felfalazva, felül téglából épített dongaboltozat zárja. A falazat és a boltív a beltérben sárgás habarccsal van bevakolva, a felszíne meglehetősen egyenetlen. Előbbiből következőleg mögötte a falnak sincs egyenes síkja. A falon és a mennyezeten festés nyoma nem volt felfedezhető, de még ki sem meszelték. A sírkamra alján döngölt föld jelentkezett, épített belső járósínt nyoma nem volt megfigyelhető.⁹

A nyugati oldalfalban nyílást alakítottak ki, kicsit északra eltolva a fal középtengelyétől. Alakja egy nyeregvetős téglasír metszetével azonos, azzal méretében is nagyjából megegyező (0,50 m széles, 0,63 m magas). Déli oldala és a nyeregvető téglával bélelt, amely az északi oldalon hiányzik. Itt a nyílás szélét két sor sza-

⁸ 5 fokkal eltér a Ny-K iránytól ÉNy-DK irányban.

⁹ Esetleg a felszínre terített vékony meszes járósíntre lehetne gondolni.

A sír építmény belülről – a nyugati fal az oldalnyílással

bálytalan formájú terméskőből és az arra rakott négy sor darabtéglából álló téglasorral falazták ki úgy, hogy az kissé tölcészerűen kifele szélesedjen. A kőfalazás az oldalnyílás magasságában kiugrik befele a nyugati fal belső síkjától, egy 0,18x0,18 méter nagyságú beugrást képezve a beltér ÉNy-i sarkában. A nyílás alján egyenetlen a kőfalazás teteje, vélhetőleg el volt falazva eredetileg.

Az oldalnyílás előtt az altalajba vájt, ferde oldalú, a bejárat felé lejtő, megközelítőleg egyenes aljú sekély „vályút” alakítottak ki, amelynek alját és oldalát vékonyan mésszel lekenték. Kiszervezés alapján szélessége nagyjából a sír építmény szélességével azonos (~1,50 m), hossza pedig ~2 m lehetett. Az altalajsinttől az oldalnyílás aljáig 1,30 méter szintkülönbséget hidalat át. Feltöltődött állapotban került elő: alján téglás-köves laza omladék, afölött szürkésbarna kevert kavicsos, humuszos föld volt megfigyelhető. Nyugati szélére egy középkori fal (kripta?) épült.

A dongaboltozat egyrészt a későbbi bolygatás miatt nem ép: a nyugati fal felett teljes mértékben hiányzik, a déli fal felett részlegesen a nyugati oldalon. A sír építmény keleti felében is megvan a boltív indítása a déli oldalról indulva, de itt mindössze kb. a teljes ív kb. egyharmada látható. A boltív helyén egy „nagy lyuk” tátong, amelyről megtalálásakor azt hittük, hogy rablónyílás. A keleti falon jól látható, hogy mesterségesen alakították ki, visszabontották az eredetileg teljes bolt-

Az oldalnyílás előtti „vályú”

A keleti fal belülről: a visszabontott boltív és a helyére rakott fal

ívet.¹⁰ A visszabontott szakaszon az ív helyén felmenő falazat volt megfigyelhető a nyílás keleti és északi oldalán. A boltív és a belső vakolat habarcsának minősége és színe eltér az utólagosan épített falazatétól: előbbieknél rosszabb minőségű, sárgás, erősen homokos habarcsot használtak, utóbbinál viszont a „szokásos”, jó megtartású szürkésfehér kötőanyag jelentkezett. Belülről a boltív nem szabályosan íves, nagyjából az oldalbejárat déli szélével egyvonalban van egy „törés”. Kívülről szemlélve szép, szabályos ív rajzolódik ki, amely a félkörívnél laposabb.

A kriptát az idők folyamán valamikor kirabolták, csontváz nem került elő csak néhány embercsont darab a betöltésében. Beltére szürke, laza humuszos, köves, habarcsos földdel volt feltöltődve, amelyben néhány tégladarab is előfordult. Tárgyi leletként mindössze két darab vasszeg említhető.

A sír építménynek úgy tűnik lehetett földfelszín feletti része is: A kriptá ÉK-i sarka előtt és ÉNy-i sarka fölött a római kori külső talajszinten járószint maradványok (habarcsrétegre fektetett téglák) voltak megfigyelhetők a gázárok északi szélében, amelyek azonban a középkori templomhoz is tartozhattak.

Építési periódusok

Többperiódusú építmény, teoretikusan a középkori használat sem kizárható.

Az ÉNy-i sarok véleményünk szerint egy korábbi építmény kőfalazatát rejti, foglalja magába. Az „L” alakú falszakasz déli vége a nyugati oldalon kialakított nyílás északi szélé. Ez a fal szélesebb volt, mint az építendő nyugati fal. A leendő sír építmény falát a korábbi fal külső széléhez igazították hozzá, ezért az befele „kidudorodott”.¹¹ Ezt a vakolással igyekeztek eltüntetni az északi oldalfalon, de vonala kivehető maradt. Az elgondolás helyességét csak a falvakolat eltávolításával lehetne egyértelműen bizonyítani.¹²

Elsőként egy korábbi sír, sírkamra falának felhasználásával¹³ megépítettek egy kőfalazatú sírt, amely fölé a sírt teljes mértékben lefedő dongaboltozatot emeltek.¹⁴ A szokásoktól teljesen eltérő módon a nyugati oldalon a falban kialakítanak egy nyílást, azelőtt egy „folyosót”. Ebben a periódusban földfelszín feletti résszel nem számolhatunk. Azt azonban valószínűsíthetjük, hogy a sírkamrákhoz hasonlóan az oldalsó nyílást (száraz falazással?) elzárták és a temetés után az oldalbejárat előtti „folyosót” feltöltik.

¹⁰ A maradék ív a visszabontott állapotnál a megtalálásakor három téglasornnyival szűkebb volt, ez a keleti falban jól látható volt. Nem dönthető el, hogy természetes úton vagy emberi beavatkozás eredményeképp történt-e ez. Annyi bizonyos, hogy a megbontott ívnek a teljes boltívhez képest rendkívül minimális tartóképessége volt, ezért É-D irányban mindenképp meg kellett (fával?) dúcolni legalább a nyílás keleti és nyugati végénél. A maradék boltív északi szélét egy elhelyezett (gerenda?) tarthatta, amelyet az előbb említett dúcolat támasztott. Az is lehet, hogy a fa tartószerkezet elkorhadásakor omlott le a három sor a nyílás déli széléről.

¹¹ Annak ellenére, hogy a sír építmény nyugati falának vastagsága 0,16 méterrel szélesebb a másik három oldalfalánál. A nyugati oldal indokolatlanul nagyobb falvastagsága is egy korábbi fal meglétének bizonyítéka.

¹² Ráásni nem lehetett, közvetlenül a sír építmény északi oldala mellett emelkedik a Szt. Bertalan templom fala.

¹³ A térről csak temetkezéshez kapcsolódó építmények ismertek, a temető előtti időszakban a római város a Széchenyi tér területére nem terjedt ki.

¹⁴ Dongaboltozatos épített sír már korábban is került elő a Széchenyi téren. – Gosztonyi Gyula: A pécsi ókeresztény temető. Pécs, 1943. 2. 4. képtábla 4. kép.; a szerkezetről 35. 14. rajz f. ábra.

Az ÉK-i sarok a boltív helyén kialakított nyílással

A római kori sírépítmény és előtte a Szt. Bertalan középkori templom fala

A második periódusban az ÉK-i sarokban tudatosan visszabontották a boltívet, 0,89x0,51x1,02x0,51 m nagyságú, négyzetes nyílást alakítottak ki, amelyet legalább az akkori földfelszínig körbefalazták, az így létrejött lejárati aknát kőlapokkal fedhették. A sírkamráknál szokásos kápolna régészeti nyomai nem kerültek elő. Amennyiben az akkori talajszinten talált téglák a sír építményhez tartoznak, úgy egy kőkerítéssel határolt, téglával lefedett sírkert rekonstruálható elviekben.

A sír építmény a középkori Szt. Bertalan templom északi oldalhajójának területére, az északi fal déli szélé elé esik. A római kori sír építmény keleti szélétől mindössze 0,5 méter távolságban egy középkori kriptá azonosítható, nyugatra csak vélelmezhető. A templomfal előtt sorban kripták figyelhetők meg. Elvileg ez is beleillik a sorba, habár tájolóása némileg eltér a templomfalétól.¹⁵ Hogy használták-e a középkorban kriptaként, az nem eldönthető. Az azonban szinte bizonyos, hogy a templom oldalhajójának építésekor megtalálták. A korábbi templom bővítésekor az északi hajó belső járószintjét az altalajszinten alakították ki. Ez lényegében azonos a római kori szinttel, amely a templomfal belső oldalának bevakolási szintjéből egyértelműen látszik. A használat ellen szól, hogy a fal előtti középkori kripták a templom egy későbbi építési periódusához tartoznak.¹⁶

Sír vagy sírkamra?

A kérdés eldöntéséhez számba kell venni Sopianae város északi temetőjének temetkezési szokásait és azok jellegzetességeit.¹⁷ A korábbi hamvasztásos rítus rovására a 2–3. század fordulójától mindinkább általánossá vált a csontvázas temetkezés, a 4. században ez csaknem kizárólagos lett.¹⁸

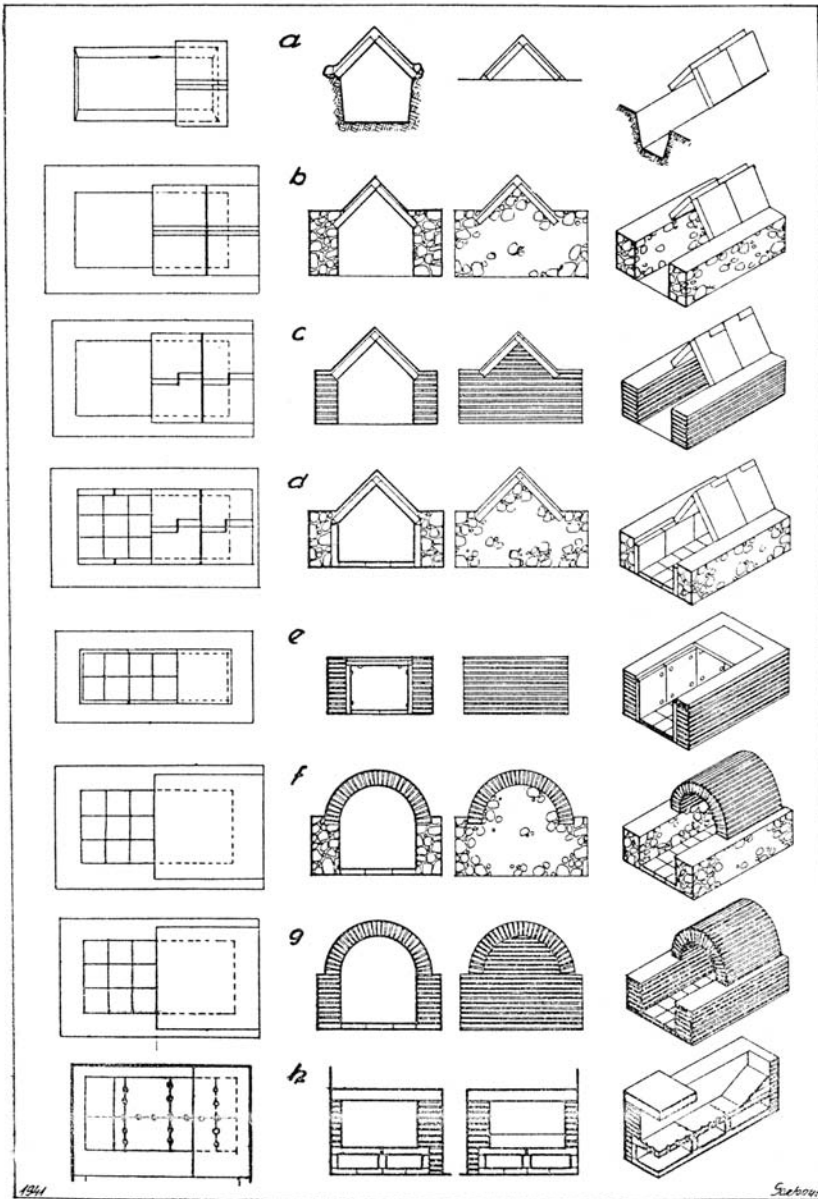
Sopianae északi temetőjében a földsírok ritkák, főleg csecsemők, kisgyerekek és néha felnőttek eltemetésénél jellemző. A halottat ilyenkor egyszerű ásott gödörben helyezték el, lepelbe csavarva vagy koporsóban. A temető jellegzetes sírtípusa a téglásír, melynek több altípusa van: Legegyszerűbb formája az, amikor az egyszerű földsír fölé vízszintesen fektetve vagy állítva egymásnak döntve (nyeregterő) téglákat helyeztek el. Sok esetben a sírgödör belső oldalát bevakolták, habarccsal kenték le. A téglatetőt kívülről általában vékony mész- vagy vastag habarccsréteg borította. A téglatető fölé, általában a sírgödör szélé mentén néhány esetben még kőpakolás is került. Ritkábban a sír oldalát, esetleg az alját is téglával bélelték. Különösen a nagyméretű síroknál megfigyelhető az épített, falazott szerkezet: A sír oldalát kőből vagy téglából

¹⁵ 13 fokkal.

¹⁶ A későbbi periódusnál mintegy ~0,6 méterrel megemelik a belső járószintet, így a középkori kripták peremszintje is itt volt. A boltív helyén kialakított „lejárati akna” fölfelé történő meghosszabbításával a használat elvileg megoldható lett volna. Itt kell megjegyeznünk, hogy két középkori kriptának a templom északi hajójában boltíves oldalfülkéje volt, igaz azokat kőből építették.

¹⁷ Erről összefoglalóan: Gosztonyi... i.m. 1943. 34–52. p.; Fülep... i.m. 1984. 146–179. p.; A temetői épületekről legrészletesebben: Gábor 2008.; A sírkamrákról még: Tóth Endre: Sopianae a késő császárságkorban. = Jelenkor XLIV. 2001. nov. Pécs, 1129–1136. p.; Tóth Endre: A pécsi ókeresztény sír épületek eredete és jelképei. = Örökségi Füzetek 2. Pécs, 2004. 110–116. p.; Tóth Endre: A pogány és keresztény Sopianae. = Specimina Nova, XX. 2006. Pécs. 49–102. p.

¹⁸ Lányi Vera: Temetkezés. In: Mócsy András – Fitz Jenő (szerk.): Pannonia régészeti kézikönyve. Budapest, 1990. 243–250. p.; Zsidi Paula: Római kor Temetkezés = Visy Zsolt (szerk.): Magyar régészet az ezredfordulón. Budapest 2003. 251–261. p.

14. rajz. A pécsi római kori temető sírtípusai. a. földsír. b–d. falazott sírok nyeregvetővel, e. síkfödémrel, f, g. boltozattal, h. kettős fenékkal.

A téglasírok típusai (Gosztonyi Gyula 1943. 35.)

kifalazták, alját téglával bélelték, elvéve belsejét terrazzoval burkolták, felül téglából épített nyeregteretivel vagy sokkal ritkábban téglalobozattal fedték. A földbe süllyesztett kőszarkofágba való temetkezés is bizonyítható.

Az északi és nyugati római provinciák késő római temetőiben általában nem volt jelentősebb mennyiségű kőből épített temetkezőhely. Sopianae ezen temetőjének a sajátossága, hogy itt nagyszámú ilyen építmény koncentráldott.¹⁹ Ezek kisméretű, családi sírkamrák és nagyobb, közösségi sírboltok.

De mi is az a sírkamra? Többnyire a tehetős családok temetkezőhelye volt.²⁰ A kétrészes építmény földalatti része a kripta, a tulajdonképpeni sírkamra (*cubiculum*),²¹ ahová az elhunytakat helyezték az oldalfalak mellé falazott téglasír(ok)ba vagy ritkábban kőszarkofágba. Efőle emlékkápolnát emeltek (*memoria, mausoleum*).²² Az ismert ilyen típusú emlék legtöbbször, a kisebb méretűek, alkalmazkodva a terepviszonyokhoz, észak-dél tájolású, a bejárat délre néz. A temető két legnagyobb épülete az úgynevezett Ókeresztény Mauzóleum és a Cella Septichora K-Ny tájolású, előbbi vsz. déli utóbbi egyedülként nyugati bejáratral.

A kriptába egy szűk, földbevéjt folyosó földlépcsőin lehetett lejutni, melynek oldalfalát esetenként száraz kőfalazással részlegesen megerősítették. A kriptabejáratot kőfalazással zárták el, az aknaszerű folyosót pedig valószínűleg feltöltötték, és a sírboltot csak temetések alkalmával nyitották meg.²³

Összefoglalva a sírkamrák általános jellemvonásait: Két részből, a földfelszín feletti kápolnából és a földalatti kriptából áll; A kriptában van(nak) elkülönülő temetkezőhely(ek): épített téglasírok vagy szarkofág; A kriptába egy földbevéjt lejárati folyosón át lehet bejutni; A kriptának téglaloboltíves bejárata van, amelyen lehet ki-be közlekedni.

Összevetve a temető eddig ismert sírjaival és sírkamráival a következők mondhatók a Széchenyi téren talált sír építményről: Az építmény méretét tekintve jóval kisebb egy átlagos sírkamránál, egyértelmű, hogy nem lehetett benne külön épített téglasír vagy szarkofág, mint általában a sírkamráknál.²⁴ Jelen estben maximum

¹⁹ A város K-i temetőjéből még falazott oldalú téglasír sem ismert, közel sem általános a téglasírba temetkezés. A keleti temetőben mintegy 80 százalék a földsírok aránya, a többi téglasír. Tóth Zsolt i.m. 2008.12.

²⁰ Arra nincs sem írásos, sem régészeti közvetlen bizonyíték, hogy a temetőben valamelyik mártírt temették volna el, ereklyéjét itt őrizték volna. A mártírkultuszról: Hudák Krisztina – Nagy Levente: Megfestett Mennyország. Barangolás a pécsi ókeresztény temetőben. = Örökségi Füzetek 6. Pécs, 2008. 79-87.

²¹ A sírkamra kriptája és a boltívvél fedett falazott oldalú téglasír között szerkezetileg nincs különbség, csak a méretükben.

²² A sírkamra elnevezés alkalmazása nem teljesen pontos: csak magára a földalatti építményrészre, a kriptára utal, továbbá nem mindegyik, temetőben talált építmény tekinthető sírkamrának. A minden típust magába foglaló elnevezés a temetői építmény. A sírkamrák csak az egyik csoportot képezik. Az előkerült emlékeket számmal látták el a szakirodalomban. A különböző számozásokról összefoglalóan: Gábor Olivér: A pécsi késő antik temető épületeinek számozása. = Sopianae krónika, 2007/1–2. Pécs, 11–14. p.; Gábor. i.m. 2008. 42–80.; A temetői építményekről a legrészletesebb összefoglaló: Gábor 2008.

²³ A feltárt sírkamráknál legrészletesebben a XX. számú sírkamránál lehetett megfigyelni a kriptába vezető lejárati folyosót. A témát részletesen vizsgálta: Visy Zsolt: Újabb adatok a pécsi ókeresztény sír építmények szerkezeti felépítéséhez. = ArchÉrt, 132. 2007. Budapest. 111–121. p.

²⁴ Amennyiben lett volna, úgy annak lenyomata megmaradt volna az oldalfal vakolatán. Az Apáca utca 8-ban található un. Községi sírkamrában egyetlen sír sem került elő, de falvakolaton lévő elszíneződések alapján 14 sír volt meghatározható. Fülep... i.m. 1984. 77–81. p.

A XX. számú sírkamra boltíves bejárata, a kriptá előtt a földbevéajt lejáró

A XX. számú sírkamra belülről – Kétoldalt egy-egy téglasír

A szűk oldalnyílás a nyugati oldalon az előtte kialakított „vályú”-val

egy fakoporsó²⁵ elképzelhető, de az a valószínű, hogy maga az építmény volt a sír. Az 1,45 méteres belmagasság viszont messze meghaladja a síroknál megfigyelhető 1 méter körüli maximális értéket.

A nyugati oldalon kialakított nyílás teljes mértékben különbözik a sírkamráknál megfigyeltéktől: nincs téglalbtív, amely a sírkamrák bejáratára általánosan jellemző. A ki-be „közlekedés” is meglehetősen nehézkes a szűk keresztmetszetek miatt²⁶, de ezen keresztül kellett a halottat bejuttatni a beltérbe.

Az oldalnyílás előtti földbemélyített „vályú” a kriptákba vezető folyosót utánozza. Alja sima, lépcsővel nem számolhatunk,²⁷ gyakorlati funkciója viszont ugyanaz.

Földfelszín feletti részre csak az utolsó római periódusban gondolhatunk, kápolnával ekkor sem számolhatunk, régészeti nyomai nem maradtak.²⁸ Vélemezhetően a sír építmény feletti és körüli területet habarcsalapozású téglából épített járósínttel látták el és talán kőkerítéssel határolták.²⁹

²⁵ A betöltésben talált két vasszeg lehetett koporsószeg, de mivel rétegzetlen betöltésben került elő, lehetséges, hogy máshonnan került oda.

²⁶ Elsősorban a kicsi magasság miatt.

²⁷ A XIX. és XX. számú sírkamra kriptája és a cella septichora előtt az alattajba vájt lépcsőfokok voltak megfigyelhetők. A kriptába vezető lejáróval részletesen foglalkozik: Visy... i.m. 2007. 111–121. p.

²⁸ Ha volt is, akkor azt teljesen elpusztították a középkori templom járósíntjének kialakításakor. A kápolnából induló lejáró egyedül a nagyméretű Mauzóleumnál volt kimutatható

²⁹ Ismereteink szerint a temetőben sír körül kialakított épített járósínt még nem került elő. A Székesegyházi Plébánia nyugati oldala előtt 2005-ben talált szarkofág sírgödre körül apró kavicsból álló réteg volt megfigyelhető a római kori felszínen. – A szerző személyes megfigyelése. Sír fölötti, kőkerítéssel határolt sírkeretet Gábor Olivér talált a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziuma udvarán, a két hamvasztásos sírt a 2. század végére, 3. század elejére datálta = Gábor... i.m. 2008. 80–83. p.

Munkafotó – feltárás közben

Tájolása a sírokkal azonos, a kisebb sírkamráké pedig É-D, de ebből messzemenő következtetéseket nem lehet levonni, ugyanis utóbbiak elsősorban a terepviszonyok miatt kapták azt a tájolást.³⁰

A sírkamrákat utánzó, de az annál szerényebb kivitel az építető szerényebb anyagi helyzetével lehet összefüggésben.

³⁰ A temető sírjainak és építményeinek tájolásáról: Gábor... i.m. 2008. 189–191. p.

Munkafotó – a sírépítmény dokumentálása

Összefoglalva: A gázárokból talált sírépítmény több szempontból egyedi, minőségét tekintve az épített téglasír és a kriptából-kápolnából álló sírkamra között áll, sokkal közelebb a sír ismérveihez, csak erős fenntartásokkal lehetne sírkamrának nevezni. A boltozat helyén kialakított mesterséges nyílás ismereteink szerint teljesen egyedi megoldás, a nyugati oldalon lévő nyílás formája és mérete szintúgy. Legtalálhatóbban sírépítménynek lehet nevezni.

Datálás

A nyugati oldalon lévő nyílás és az az előtti „vályú” a sírkamrák kriptájával mutat rokon vonásokat, a dongaboltozat szintén a kripták általános jellemvonása. Előbbiekből kifolyólag azoknál nem lehet korábbi. A sírkamrák építésének időszakát tág határok között a 4. század második fele, 5. század eleje közötti időintervallumba helyezhetjük.³¹ Nyugati oldalon lévő bejárata egyetlen temetői épületnek, a Cella Septichorának van, amelynek építési ideje az 5. század elejére helyezhető.³²

A Széchenyi tér nyugati környékének temetőhasználatát kétperiódusú: először a temető korai időszakában, a 2. század végén, 3. század elején, majd innen ÉNy-i irányban terjeszkedik tovább. A Széchenyi tér területére a 4. század vége felé temetkeznek, amikor a nyugatabbra lévő területek megteltek.³³

A datálást illetően figyelembe kell venni, hogy a talált sírépítménynek több építési periódusa van és ha helyes az elképzelésünk, akkor egy korábbi, már nem használt sírépítmény visszabontott falát is felhasználják a megépítések.

Az eddigieket összegezve megépítését nemigen keltezhetjük a 4–5. század fordulójánál korábbra, a használat ideje inkább az 5. század első harmada lehetett. Könnyen lehet, hogy a Széchenyi téren előkerült eme sírépítmény a temető egyik legkésőbbi ismert emléke.

Keresztény vagy pogány temetkezés?

Tendenciáját tekintve elmondható, hogy a 4. században az évtizedek előrehaladtával fokozatosan emelkedik a keresztény vallású városi lakosság százalékos részaránya. A század végére – az 5. század elejére már túlnyomórészt keresztény hitűekkel lehet számolni. Az összes sírkamráról nem állítható egyértelműen, hogy keresztény vallású elhunyt nyughelye lenne.³⁴ A temető túlnyomórészt ókereszténynek tekinthető része a temető ellenkező (nyugati) részére esik. A sírépítményben nem került elő a csontváz és (lehetséges) mellékletei. Előzőekből következően a vallási hovatartozást nem lehet egyértelműen megítélni. A késői datálás mégis inkább keresztény vallású elhunyt(ak)at valószínűsít.³⁵

A feltárt sírépítményt dokumentálás után vissza kellett temetni.³⁶ A gázcső elterelése nem volt megoldható, attól északra a Szt. Bertalan templom fala, délre pedig egy másik közmű akadályozta. A forgalmas útszakasz közepén a bemutatás amúgy sem lenne megoldható.

³¹ A temető kronológiájáról: Gábor... i.m. 2008. 192–196. p.

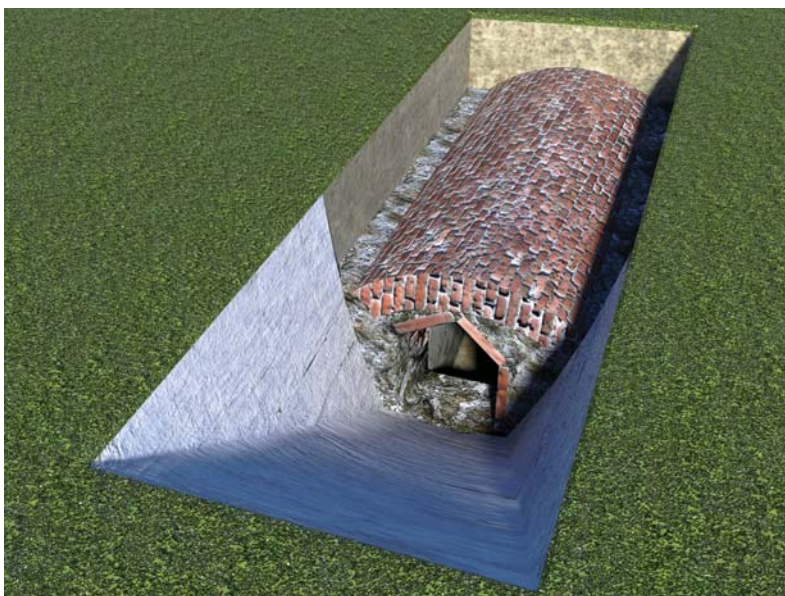
³² Pozsárkó – Tóth – Visy... i.m. 2007. 87.

³³ Gábor i.m. 2008. 197.

³⁴ A vallási hovatartozás megítélésének problematikájáról: Tóth Endre: Das Christentum in Pannonien bis zum 7. Jahrhundert nach den archäologischen zeugnissen. In: Das Christentum im bairischen Raum. Köln – Weimar – Wien, 1994. 241–272.; Tóth Endre: A pécsi ókeresztény sírűletek eredete és jelképei. = Örökségi Füzetek 2. Pécs, 2004. 110–116.; Tóth Endre... i.m. 2006. 64–84.; Hudák – Nagy... i.m. 2008. 68–72.

³⁵ Az 5. század elején a keleti temetőt is használják. Feltételezhető, de nem bizonyítható, hogy a keresztény vallásúak az északi temetőbe temetkeztek, a pogányok pedig a keletibe.

³⁶ A kifóliázott belső terébe gyenge kötésű habarcs került, a lefóliázott boltozatra szintűgy, afölé homokréteg.

Háromdimenziós rekonstrukciós rajz a sír építményről – 1. periódus

*Háromdimenziós rekonstrukciós rajz a sír építményről – 2. periódus
Számítógépes látványterv: Popsárkó Csaba*

VARGA SZABOLCS

BRODARICS ISTVÁN PÉCSI PÜSPÖK (1532–1537)

Ebben a referátumban a humanista diplomata és főpap életének azt a néhány évét tekintem át, amikor a pécsi püspöki tisztséget viselte. Arra keresem a választ, hogy minek köszönhette kinevezését, és vajon hagyott-e nyomot a városon a korszak kiemelkedő humanista főpapjának itteni tevékenysége.

Brodarics István már korán kapcsolatba került a várossal, de arra nincs adat, hogy egyetemi peregrinációja előtt itt tanult volna.¹ Itáliai évei után, 1508-tól Szatmári György pécsi püspök kancelláriáján dolgozott, majd 1512-től titkárként,² néhány évvel később pécsi kanonokként és a Szent András kápolna rektoraként említik a források. Legkésőbb 1522-ben nevezték ki pécsi prépostnak, valószínűleg Szatmári közbenjárására. Ezekben az években gyakran tartózkodott Pécsett, és komolyan foglalkoztatta a korábbi híres pécsi püspök, Janus Pannonius műveinek kiadása. Érdeklődésében szerepet játszhatott, hogy Janus Pannonius is Körös megyéből származott, és az ő életében is meghatározó volt Pécs. Utóbbi nem véletlen, hiszen Szlavóniát ebben a korban ezer szál kötötte össze a baranyai várossal.³ Brodarics 1521 után szinte állandóan diplomáciai küldetést teljesített, így keveset tartózkodhatott otthon. Ennek ellenére szolgálataiért 1524-ben megkapta a pécsi nagypréposti kinevezést, és egy rövid kitérőt leszámítva⁴ ezt a tisztséget egészen 1526 őszéig viselte.

Személyesen vett részt a szerencsétlen kimenetelű mohácsi ütközetben, ezután először Mária királyné környezetében bukkant fel, majd miután itt nem számoltak komolyan a szolgálataival, átállt Szapolyai oldalára. Közben elvesztette préposti hivatalát is. A következő években többnyire külföldön tartózkodott, és szolgálataiért cserébe Szapolyai 1530-ban neki adományozta a szerémi püspökséget.⁵ Megfordult ezekben az években Róma mellett Párizsban és Regensburgban, és eközben barátságot kötött a kor több vezető humanistájával, köztük a németalföldi Rotterdami Erasmusszal. Habsburg területeken is vállalhatott követi megbízatást, mert mindvégig fenntartotta kapcsolatait a Ferdinánd pártjára állt főnemesekkel is, így Bécsben nem ellenséggként tekintettek rá. A kortárs beszámolók konfliktuskerülőnek tartották, aki a béke megteremtését tekintette legfontosabb feladatának.⁶

¹ Származásáról és fiatal éveiről legújabban: Kasza Péter: Egy karrier hajnala. Adalékok Brodarics István tanulmányainak és családi viszonyainak kérdéséhez. = Századok 142 (2008/5) 1187–1209. p.

² Farbaký Péter: Szatmári György, a mecénás. Budapest, 2002. = Művészettörténeti Füzetek 27. 21. p.

³ Varga Szabolcs: Connections between Slavonia and Southern Transdanubia in the first part of the 16th Century = Podravina vol VI broj 12 (2007) 117–136. p.

⁴ 1526-ban cserélt Macedóniai Lászlóval, és így szerémi püspök lett, de már július végén ismét pécsi prépostként írta alá a leveleit. Sörös Pongrác: Jerosini Brodarics István (1471–1539). Budapest, 1907. 46. p.

⁵ Pray, Georgius: Epistolae procerum Regni Hungariae. Pars 1. Posonii, 1806. 352. p.

⁶ Bartoniek Emma: Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből. Budapest, 1975. 11.

Brodarics 1532-ben került ismét szoros kapcsolatba Péccsel, amikor Szapolyai neki adományozta a pécsi püspöki címet. Sok oka volt annak, hogy Szapolyai őt választotta erre a hivatalra. Szerepet játszott benne származása, iskolázottsága, nyelvtudása és habitusa egyaránt. A király szemmel láthatóan komolyan számolt vele, nem csupán az udvari szolgálatért cserében kapta ezt a stallumot. A háborús viszonyok miatt azonban a pápa nem erősítette meg, így csupán választott püspöknek (*electus episcopus*) számított.⁷ Ennek ellenére nagyon sokat tett a béke megteremtéséért.

Brodarics rendkívül nehéz helyzetben vette át a hivatalát. Erdődy Simon zágrábi püspök vezetésével a szlavón nemesség egyre kevésbé bízott Szapolyaiban, Zágráb és Varasd várában pedig Ferdinánd hívei állomásoztak. Nem véletlen, hogy Nádasdy Tamás magyar főúr ez év tavaszán hadjáratot tervezett Szlavónia ellen, és ehhez Brodaricstól kért katonákat.⁸ Ebből azonban nem lett semmi, mert nem volt elég pénz a hadsereg felszerelésére, illetve Szapolyai jobban bízott a békés rendezésben. Éppen ez lehetett a legfőbb indoka annak, hogy Brodaricsot nevezte ki a püspöki székbe, aki már többször bizonyította diplomáciai képességeit.

A másik ok az volt, hogy a püspök családját jól ismerték a Drávától délre is, ahol már évtizedek óta álltak a zágrábi püspökség szolgálatában. Bár a családja sok esetben máig bizonytalan, az elszórt forrásokból több közeli családtagra van adatunk. Közéjük tartozik Brodarics Pál, aki 1478-ban királyi megbízottként szerepel egy oklevélben, és 1495-ben 8 adózó portája volt a családi fészeknek tartott Polyánán. Néhány esetben együtt említették a császári prédiális nemesek közé tartozó Györggyel, aki a század végére eltűnt a forrásokból. Szintén Thúz Osvát zágrábi püspök szolgálatában állt Miklós, aki Garić várnagyaként húzott újat az igazságszolgáltatással, és 1507-ben a császári kerületben fekvő Grymouczban 4 telkét írták össze. A család kezén volt ekkor még a Körös megyei Lipovc egyetlen kúriája, Polyána 5 telke, és az először feltűnő Mátyás a család előnevét kölcsönző Jarosinban (Ma Herešin Ho.) 6 telek tulajdonosaként szerepelt. Polyána ekkor egy kismemesi település, ahol több nemesi család élt és hospícium, azaz szegényház is működött. Itt lakott például Fintics Péter is, aki hosszú időn keresztül Körös megye szolgabírájaként működött. A család tehát a nemesi társadalom gyakorlati jogtudással felvértezett, vármegyei hivatalt is szívesen viselő rétegéhez tartozott, akik a közigazgatás zavartalan működéséhez elengedhetetlenül szükségesek voltak. A család szerencséjére olyan helyen szerzett kisebb birtoktesteket, ahol nem a nagybirtok dominált, így a zágrábi püspökön kívül más arisztokrata nem kényszeríthette őket familiárisi szolgálatba. Az 1507-ben összeírt 16 jobbágyporta egy kismemesi család vagyoni helyzetének felelt meg, így érthető, hogy miért nem állt István mögött komoly családi háttér a Mohács utáni években. Ez még akkor is igaz, ha 1512-ben már István kezében volt Kulpovc 2, Mátyáséban Kebel 1 telke, és a család neve alatt szerepelt a szintén a császári uradalomban fekvő Hemovc 5 portája. Istvánnak két testvérét ismerjük, Mátyást és Borbálát, a rájuk vonatkozó adatforgácsokat Kasza Péter

⁷ Josephus Koller: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum V. Psonii*, 1801. 160–236. p.

⁸ Kujáni Gábor: Brodarics István levelezése 1508–1538. = *Történelmi Tár (új folyam)* 9 (1908) 280–281. p.

közölte.⁹ Ehhez csak annyit tennénk hozzá, hogy úgy tűnik Mátyás volt 1513-ban a család feje, 1525-ben királyi szervitor és 1527 áprilisában a szlavón rendek őt is megválasztották követüknek Szapolyai országgyűlésére.¹⁰ Az ő kezében volt Jarosina és Polyána, majd – mielőtt a pécsi püspökség adminisztrátora lett volna – Zágráb megye szolgabírájaként dolgozott 1531-ben.¹¹ Azaz személyében Erdődy Simon zágrábi püspök is megbízott, akinek az engedélye nélkül biztosan nem jutott volna ehhez a hivatalhoz, hiszen birtokai Körös megyében feküdtek. Az ő fia volt a már 1526 előtt nagykorú Ferenc, akit először 1513-ban említettek mint Praznica és Jarosina részbirtokosát. Nem ismerjük azonban Brodarics Pétert, aki 1513–1520 között Praznica egy telkének birtokosaként szerepel a forrásokban.¹² A Brodaricsok birtokviszonyait áttekintve világossá válik, hogy milyen közegből indult el István pályafutása, és a család szlavón nemesi társadalomba való beágyazottságának köszönhető pécsi püspöki kinevezése, mert fő feladatául Szapolyaitól a helyzet konsolidálását kapta.

A Bécs ellen induló szultáni hadjárat híre azonban megakadályozta a békés rendezést. A Kőszeg alól visszavonuló csapatok kétfelé oszlottak, és a tartományon átvonulva borzalmas károkat okoztak. A legnagyobb szenvedést Pozsega és Körös megye lakosságának kellett elviselni, akik Szapolyai oldalán álltak. Ez magyarázatra szorul, mert János király Szulejmán szövetségesének számított, és a szultán ezen hadjárat alatt megtiltotta a rablást katonáinak.¹³ Valami történt, ami kiváltotta Szulejmán haragját. Hiába jelent meg Brodarics Zágrábban a szlavón nemesség gyűlésén szeptemberben, úgy tűnik nem sikerült rávennie Simon püspököt a hűségeskü letételére, és ez ingerelhette fel az oszmán hadvezetést.¹⁴ A bosszú nem késett, István püspök október 1-jén Csázmáról már szlavóniai birtokainak felprédálásáról számolt be. Fontos megemlíteni, hogy a Drávától északra, Somogyban és Baranyában ilyen szisztematikus pusztításról nem tudunk, igaz kisebb atrocitások ott is történtek. 1532 novemberében Brodarics azt jelentette a környékről, hogy „... feltűnően szegény mindenki, vagy talán inkább félnek és rettegnek s ezért mindenki visszatartja a pénzét, amije van”.¹⁵

Pécsi püspöki kinevezését tehát annak köszönhette, hogy kitűnő szlavóniai kapcsolatai segítségével Szapolyai rajta keresztül próbálta meg ottani pártját egyben

⁹ Mátyás első feleségét Katalinnak hívták, akitől Ferenc, Elek és Kozma nevű fiai születtek. Másodjára csebi Pogány János lányát, Sárát vette el, akitől Klára és Katalin származott. Kasza... i.m. 1207.

¹⁰ Fraknói Vilmos: Magyar Országgyűlési Emlékek I. (1526–1536). Bp. 1874. 103.

¹¹ Magyar Országos Levéltár (MOL) Neoregistrata Acta (E 148) fasc. 203. No. 40.

¹² Adamček, Josip i Kampuš, Ivan: Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i. XVI. stoljeću. Zagreb, 1976. = Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, Izvori za hrvatsku povijest, 3. 15., 23-24., 26-27., 49-52., 55-56., 58., 60., 90., 93., 95., 122.

¹³ Szakály Ferenc: A dél-dunántúli hadszíntér 1526–1543. = Pécs a törökkorban. Szakály Ferenc (szerk.) Pécs, (Tanulmányok Pécs történetéből 7.) 1999. 21.

¹⁴ Kujáni... i.m. 1908. 285. Az események bővebb elemzését lásd: Varga Szabolcs: Szlavónia berendezkedése a késő középkor és kora újkor határán (1490–1540). PhD disszertáció. Pécsi Tudományegyetem. 2008. 200. p.

¹⁵ Fricsy Ádám: Egyházmegyénk a török hódoltság alatt. = A Pécsi egyházmegye schematizmusa. 1981. Pécs, 1981. 67. p.

tartani. Brodarics mindvégig kitartott János király oldalán, és ebben még családi birtokainak az elpusztítása sem bizonytalanította el. Pécs stratégiai fontosságát jelzi, hogy 1535-ben itt találkozott Szapolyai János és Erdődy Simon zágrábi püspök, aki akkor még mindig a szlavóniai Habsburg-ellenes párt vezetőjének számított.¹⁶

A kinevezés ellenére azonban a püspökség átvétele nem ment zökkenőmentesen, és a következő hetekben Pécs átadása alkudozások tárgya lett. Október 20-án azt írta Brodarics Nádasdynak, hogy azért kell Pécssett maradnia, mert Habsburg Mária királyné csak akkor nem állít másik jelöltet, ha az addigi adminisztrátor, Baksay Bernát¹⁷ marad a püspöki birtokok kormányzója.¹⁸ Ebbe azonban Brodarics nem egyezett bele és fivérért, Mátyást nevezte ki a birtokok kezelőjének. A régió megtartásához így Ferdinánd kezében az egyetlen ütőkártya Sziget hatalmas ura, Török Bálint maradt, aki meg is tett mindent a környék megfélemlítéséért. Nem véletlenül panaszkodott Brodarics, és kérte Nádasdyt arra, hogy tolmácsolja Töröknek, miszerint „... *ne akadályozzanak engem a pécsi püspökség javainak birtoklásában, amelyeket az én időmben foglaltak el*”.¹⁹ Török mellett a Ferdinándhoz néhány évvel korábban átállt Kápolnai Ferenc okozott még sok bosszúságot Brodaricsnak, aki Szapolyaitól adományként próbálta kiszarolni Palinát vagy Tihanyt, hogy cserébe visszaadja a korábban főleg Tolna megyében elfoglalt egyházi birtokokat.²⁰

A most már akuttá váló probléma megoldására 1533-ban maga Szapolyai érkezett Pécsre, hogy személyesen nyerve meg az ingadozókat, és ezáltal pacifikálja a környéket. A városba rendelte Erdődy Simon püspököt, horvát-dalmátszlavón bánt is egy személyes megbeszélésre, és valószínűleg találkoztak is.²¹ A városba küldött kémekek beszámolóí szerint Jánosnak ugyanis sikerült békét teremteni legjelentősebb hívei, Simon püspök és alsólvívai Bánffy János között.²² Szapolyai pécsi látogatása összességében azonban kudarcra zárt, ugyanis mindenki előtt nyilvánvalóvá vált, hogy hatalmát csak a kíséretében tartózkodó török csapatoknak, valamint Lodovico Grittinek köszönheti.²³ Gyengesége miatt Szapolyai nem tudta tartósan uralma alá vonni a környéket, és távozása után a polgárháború tovább tombolt.

Török Bálint mellett a délszláv származású Bakics Pál sem volt rest a szabad prédának tekintett egyházi birtokokat fosztogatni, ezért Brodaricsnak vele is folyamatosan konfliktusai voltak. Bakics baranyai rezidenciája Mára vára volt,²⁴

¹⁶ Németh Béla: Baranya vármegye a török korban. = Baranya múltja és jelene. Szerk. Váradi Ferenc. Pécs, 1897. 401. p.

¹⁷ Valószínűleg Baksay Bernát, aki már Szerecsen János életében is a püspöki javak adminisztrátora volt. Németh... i.m. 399. p.

¹⁸ Magyar humanisták levelei. XV-XVI század. Közreadja: V. Kovács Sándor. Budapest, 1971. 580.

¹⁹ V. Kovács... i.m. 581. p.

²⁰ Kujáni... i.m. 329. p.

²¹ MOL Magyar Kamara Archivuma Nádasdy cs. lt. missilisek (MKA E 185) 1533. aug. 17. Csázma. Erdődy Simon Nádasdy Tamásnak.

²² Iványi Béla: Buda és Pest sorsdöntő évei (1526–1541). = Tanulmányok Budapest Múltjából IX (1941) 46–47. p.

²³ Varga Szabolcs: Irem kertje. Pécs története a hódoltság korában (1526–1686). Pécs, 2009. 25 p.

²⁴ G. Sándor Mária: Reneszánsz Baranyában. Budapest, 1984. 34–35. p.

amelynek fentebb már említett kapitányára, Thardassy Istvánra Brodarics 1535-ben is panaszkodott Nádasdynak a püspöki birtokok erőszakos elfoglalása miatt.²⁵ Mivel a püspöki bandériumról nincsenek adatok, feltételezzük, hogy számottevő haderő nem állt Brodarics Mátyás rendelkezésére, így valójában lehetetlen volt megvédeni az egyházi birtokokat a környékbeli nagyuraktól.²⁶ A bevételek elapadtak, és emiatt sem lehettek jelentősebb egyházi építkezések Brodarics püspöksége idején. Főleg, hogy István Bécsben tárgyalt, majd 1535-ben Velencében járt, később pedig a pápánál próbálta Szapolyai külpolitikai elszigeteltségét oldani. A püspök gyakori távollétei, bécsi, velencei és 1536. évi római utazása is²⁷ hozzájárultak a püspöki udvar sorvadásához. Bár a káptalan ez idő alatt is működött, a Szatmári püspök idején tapasztalt szellemi pezsgésre már nincs adatunk.

1536-ban a helyzet kritikusra fordult a térségben. Ebben az évben ismét török hadjárat indult a Drávától délre fekvő területeken, és az év végére szinte egész Pozsega vármegye oszmán uralom alá került.²⁸ A helyzetet egyedül az enyhítette, hogy Szapolyainak sikerült kiegyeznie Török Bálinttal, aki 1536-ban ismét pártot váltott, és az oldalára állt. Ennek az árát azonban megkérte Török: Ő lett Szapolyai dunántúli főkapitánya, unokatestvére, Sulyok György megkapta a pécsi püspökséget, amelynek birtokait szintén ő irányíthatta. Ezek után Török hamarosan megtisztította a Dél-Dunántúlt Ferdinánd híveitől, és Szapolyai hatalma rajta nyugodott.²⁹ Így Brodaricsnak végképp elszállt minden esélye a püspökség megtartására. János király a váci püspökséggel kárpótolta, amely ugyan kisebb volt a pécsinél, de védetebb helyen feküdt és ezáltal több bevételt is remélhetett belőle.³⁰

Élete utolsó éveiben is állandón úton volt. 1537–1538 folyamán egyszerre szervezte Szapolyai esküvőjét, és fáradozott a váradi egyezés tető alá hozásában. Valójában a diplomáciában érezte otthon magát, ebben kamatoztathatta kivételes képességeit. Püspöki tevékenységének mérlege azonban negatív. Pécsi kinevezése rengeteg bosszúsággal járt, miközben anyagi hasznot alig remélhetett belőle. Török Bálint, Bakics Pál és más urak ellen nem volt képes megvédenie a rá bízott javakat. Valószínűleg megkönnyebbült, amikor Szapolyai kinevezte élete utolsó hivatalába a váci püspökség élére. Itt még megadatott neki néhány nyugodt esztendő 1539. november 17-én bekövetkezett halála előtt.

²⁵ Kujáni... i.m. 338. p.

²⁶ Koller... .m. 176–177. p.

²⁷ Bartoniek Emma szerint ebben az évben III. Pál pápa megerősítette pécsi püspöki kinevezését, de erre máshol utalást nem találtam. Bartoniek... i.m. 11. p.

²⁸ Varga... i.m. 2007.

²⁹ Bessenyei József: A Héttorony foglya. Budapest 1986. 66–67. p.

³⁰ A középkorban még a szegényebb egyházmegyék között elkönyvelt Vác jövedelmét Várday Pál esztergomi érsek már gazdagabbnak tartotta a kalocsai érsekségnél. Szarka Gyula: A váci püspökség gazdálkodása a török hódítás korában 1526–1686. A bevezető tanulmányt írta és a kéziratot gondozta Molnár Antal. Vác, 2008. 65. p.

KASZA PÉTER

MEGJEGYZÉSEK BRODARICS ISTVÁN ÉLETRAJZÁHOZ ÉS IRODALMI TEVÉKENYSÉGÉHEZ

Brodarics István a 16. század első harmadának egyik legjelentősebb magyarországi humanistája, akinek életével és munkásságával magam is már több cikkben, tanulmányban foglalkoztam.¹ Az alább olvasható rövid kis írás a 2009. november 14-én, a horvátországi Kaproncán, Brodarics halálának 470. évfordulójára rendezett emlékkonferencián elhangzott előadásom némileg átalakított változata.

Mivel a cikk címében az életrajzhoz ígértem megjegyzéseket, dolgozatom első felében a mindenkori életrajzok első és legfontosabb elemével, Brodarics születési dátumának kérdésével szeretnék foglalkozni. Mivel pedig, úgy vélem, az is vitathatatlan, hogy Brodarics hírnevét és ismertségét a mohácsi csatáról írott beszámolójának köszönheti, írásom második részében e szöveg keletkezésének néhány aspektusáról szeretnék szót ejteni.

Régi korok nagyjainak esetében a születés vagy a halál időpontjának ismerete már csak azért is fontos, hiszen ezek hiányában sokkal nehezebb évfordulós emlékkonferenciát rendezni. Ami ebből a szempontból Brodaricsot illeti abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy legalább halálának időpontját biztosan ismerjük, ez ugyanis szinte pontosan 470 évvel ezelőtt, 1539. november 17-én következett be. Ezzel szemben Brodarics születési időpontjára vonatkozóan semmiféle biztos adattal nem rendelkezünk. Egyik, Nádasy Tamáshoz írott leveléből annyit tudunk, hogy október 20-án született, de azt nem, hogy melyik évben.² A Brodarics életéről az első hosszabb tanulmányt író Székely Samu a 19. század végén még úgy vélte, hogy Brodarics valamikor 1490 körül született.³ Néhány évtizeddel később azonban Veress Endre kutatásai nyomán kiderült, hogy Brodarics 1501-ben már a padovai egyetem hallgatója volt, ahová 11 évesen nem iratkozhatott volna be, így mindenképp 1490 előtt kellett születnie.⁴

A 20. század elején újabb két kutató foglalkozott Brodarics életrajzának kérdéseivel. A Brodaricsnak monográfiát szentelő Sörös Pongrác lényegében egy itt bővebben nem tárgyalható félreértés alapján Brodarics születési évét 1471-re datálta.⁵ Néhány évvel később Kujáni Gábor tett kísérletet arra, hogy Sörösénél meg-

¹ Kasza Péter: „Mert látom, hogy néhányan [...] az eseményeket másképp mesélik, mint megtörténtek...”. Megjegyzések Brodarics István *Historia verissimájának* keletkezéstörténetéhez = Irodalomtörténeti Közlemények (2007/3–4) 323–342 p. A tanulmány kisebb változtatásokkal megjelent angol nyelven: „Because I Can See that Some [...] Tell the Events Differently to How They Happened...” Comments to the Story of the Formation of István Brodarics's *Historia verissima* = *Camoenae Hungaricae* 2007–2008, 47–63. p.; Kasza Péter: Egy karrier hajnala. Adalékok Brodarics István tanulmányainak és családi viszonyainak kérdéséhez = *Századok* 142 (2008/5) 1187–1209. p.

² *Ex Quinqueecclesiis 20 Octobris, die meo natali 1532*. Vö.: Kujáni Gábor: *Brodarics István levelezése 1508–1538* = *Történelmi Tár* (új folyam) 9 (1908) 288. p.

³ Székely Samu: *Brodarics István élete és működése* = *Történelmi Tár* (1888) 2. p.

⁴ Veress Endre: A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. Bp.1915, 23. p.

⁵ Sörös Pongrác: *Jerosini Brodarics István*. Bp. 1907. 7. p.

bízhatóbb adatokat találjon Brodarics születési idejére vonatkozóan.⁶ Kujáni és Sörös egyaránt Oláh Miklósnak Brodarics halálára írt sírverse egy sorából indult ki. Mivel Oláh azt írta, hogy Brodarics látta hazája dicső korszakát (*O, felix, claros patriae qui vidit honores*), ezt mindketten Mátyás korára vonatkoztatva úgy vélték, Brodaricsnak okvetlenül jóval 1490, azaz Mátyás halála előtt kellett születnie. A pontosabb dátumot két szöveghely alapján vélték meghatározni. Brodarics egy szintén Nádasdynak írott levelében 1532-ben azt írta önmagáról, hogy lassan az öregkorba lép, Oláh Miklós pedig 1539-ben Brodarics hajlott koráról tett említést. Kujáni úgy érvelt, hogy öreg embernek senkit nem neveznének hetven éves kora előtt, ezért Brodaricsnak legkésőbb 1470 körül kellett születnie.⁷

Mivel Sörös és Kujáni után az elmúlt száz évben senki nem foglalkozott behatóbban Brodarics életével, az összefoglaló művek vagy lexikoncikkek Sörös és Kujáni adatait vették át, így az 1470-es dátum kanonizálódott.

A már Sörös és Kujáni által is felhasznált forrásokon kívül vannak azonban egyéb dokumentumok is, melyek ha nem is adják meg pontosan Brodarics születési évét, életkorára vonatkozóan tesznek utalásokat. Ha ezeket közelebbről megvizsgáljuk, fontos megállapításokat tehetünk. Adatolható, hogy Brodarics 1501 őszén már Padovában tanult. Ide részben nagybátyja, Jalsyth János zágrábi kanonok, részben Thuz Osvát zágrábi püspök segítségével jutott ki, valamikor 1498-99 körül és 1506-ban tért haza. Ha elfogadnánk a Sörös és Kujáni által javasolt dátumot, az azt jelentené, hogy Brodarics majdnem 30 éves volt, amikor megkezdte tanulmányait, vagyis már nem számított fiatal embernek.

Fennmaradt viszont egy oklevél, melyben Brodarics címerbővítést kap II. Lajos királytól, és ebben utalás történik itáliai tanulmányaira is. Eszerint Brodarics szinte még gyerekfejjel (*prima adhuc pueritia*) került Itáliába, és itt az ifjúkort éppen elhagyó fiatal férfiként (*adolescens et vir, pubertatem egressus*) nyerte el a kánonjogi doktorátust.⁸ A címereslevél adatait kiegészíthetjük Jean de Pins, vagyis Jacobus Pinus Tolosanus egyik utalásával, aki 1503-1505 között Bolognában együtt tanult és lakott Brodariccsal. Ő is azt mondja, hogy tanulótársa, Brodarics még igen fiatal (*adulescentulus*) volt, amikor Padovában Calphurnius mester keze alatt tanult.⁹ Mivel a korabeli terminológiában egy közel harminc éves ember már nem számít ifjúnak, még kevésbé kamasznak, biztosra vehetjük, hogy amikor Brodarics 1506-ban, a címerbővítő oklevél tanúsága szerint mint fiatal férfi (*adolescens et vir*) hazatér Itáliából, még legfeljebb 25 év körül lehet. Ez esetben nagyjából 17-19 éves lehetett, amikor 1499 körül Padovába érkezett, vagyis valóban szinte még gyermek. Ennek fényében Brodarics születési idejét, véleményem szerint a korábban elfogadott 1470-es dátumnál jó tíz évvel későbbre, 1480 körülre kell tennünk.¹⁰

⁶ Kujáni Gábor: *A Brodaricsok* = Századok (1913) 752–763. p.

⁷ Kujáni... i.m. 1913. 757–758. p.

⁸ A címereslevél szövegét lásd: Kujáni... i.m. 1908. 342–344. p.

⁹ Révész Mária: Néhány adat Philippus Beroaldus maior magyar összeköttetéseihez = *Egyetemes Philológiai Közlöny* (1941) 164–166. p.

¹⁰ Érdekességként említem meg, hogy a jelenleg Kaproncához tartozó Herešin nevű településen, melyet Brodarics szülőfalujának tartanak, található egy Brodaricsról elnevezett kis híd. A hídon olvasható emléktáblán Brodarics születési éveként az 1478-as dátum szerepel.

Ennek a datálásnak nem mondanak ellent a már Sörös és Kujáni által felhasznált források sem. Brodarics 1532-ben ugyanis nem azt írja magáról, hogy *már* öreg ember, hanem csak azt hogy közeledik az öregkor felé (*homo iam in senium vergens*). Mivel pedig a 16. században nemcsak egy hetven, de már egy hatvan éves ember is öregnek számított, az 1532-ben az ötvenes éveiben járó Brodarics joggal írhatta magáról, hogy még nem öreg, de már közeledik az öregkor felé.

Térjünk most rá dolgozatom második részének témájára, a Mohács-beszámoló keletkezéstörténetével kapcsolatos problémákra. Mint azt az olvasók közül is a legtöbben bizonyára tudják, Brodarics, mint Magyarország kancellárja személyesen vett részt az 1526. augusztus 29-én lezajlott mohácsi ütközetben, túlélte, majd 1526 ősze és 1527 tavasza között megírta a csata történetét.¹¹ Az elkészült munka *Historia verissima* címen 1527. április 18-án Krakkóban meg is jelent. Azt szokták mondani, hogy minden könyvnek megvan a maga sorsa, és ez Brodarics írására is áll. Mivel Brodaricstól maradt ránk az egyetlen olyan beszámoló, mely a szemtanú hitelességével készült, és magyar oldalról mutatja be a eseményeket, nem lehet olyan Moháccsal foglalkozó művet elképzelni, amely ne Brodarics szövegét venné alapul. A *Historia verissima* minden kétséget kizáróan az egyik legismertebb és legtöbbet idézett humanista történetírói alkotás Magyarországon, annál feltűnőbb ezért, hogy a mű 1527-es első kiadásából egyetlen példány sem maradt fent, és az elmúlt száz évben sem a történészek, sem az irodalomtörténészek nemigen foglalkoztak a szöveg keletkezésének körülményeivel.

Ha áttekintjük a Brodaricccsal foglalkozó korábbi szakirodalmat, azt tapasztaljuk, hogy a *Historia verissima* keletkezése kapcsán általában két momentumot említene: Brodarics egyrészt Zsigmond lengyel király felkérésére, mintegy annak megbízásából számolt be a mohácsi tragédia közvetlen előzményeiről, a csata lefolyásáról és Zsigmond unokaöccsének, II. Lajosnak haláláról;¹² másrészt felelni akart a híres bécsi humanista, Johannes Cuspinianus (Spieshaymer) magyarokra szórt vádjaira, melyeket az a valamikor 1526 végén Bécsben kinyomtatott, a német rendekhez szóló törökellenes buzdító beszédében fogalmazott meg.¹³ Noha arra is érdemes lenne kitérni, vajon valóban kizárólag Cuspinianus Európát és főleg a Német Birodalmat törökellenes harca buzdító, nem is kifejezetten magyarelles hangvételű beszéde vette-e rá Brodaricsot egy válasszunka megalkotására, a továbbiakban kizárólag a Zsigmond-féle megbízásra koncentrálnék.¹⁴

¹¹ A szöveg kritikai kiadását lásd: Stephanus Brodericus: De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcarum imperatore ad Mohach historia verissima, ed. Kulcsár Péter. Bp. 1985. Magyarul Kulcsár Péter fordításában: Brodarics István: Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről = Humanista történetírók. Bp. 1977, 289–328. p.

¹² Kizárólag ezt a indokot említi az első Brodarics-tanulmány szerzője, Székely Samu = Székely... i.m. 1888. 257. p.; valamint Brodarics első monográfiusa, Sörös Pongrác = Sörös... i.m. 1907. 82–83. p.

¹³ Mind a Zsigmond-megbízás, mind Cuspinianus *Oratója* szerepel az indokok között Hopp Lajosnál (vö.: Hopp Lajos: Az „antemurale” és „conformitas” humanista eszméje a magyar-lengyel hagyományban. Bp. 1992 80–81. p.), illetve Bartoniek Emmánál (vö.: Bartoniek Emma: Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből, Bp., 1975, 9. p. Valamint a magyar szakirodalom alapján ezt a két indokot említi Marianna D. Birnbaum könyve is (vö.: Marianna D. Birnbaum: Humanists in a Shattered World. Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century, Los Angeles, 1986, 109. p.).

¹⁴ Cuspinianus jelentőségéről bővebben: Kasza... 2007 i.m. 323–342. p.

Mivel a ránk hagyományozott Brodarics-szöveg nem tartalmaz Zsigmondnak szóló ajánlást, a Zsigmond-féle felkérés tényét általában két adattal szokták alátámasztani. Egyrészt hogy a mű Krakkóban jelent meg, és hogy míg Brodarics szemé-
re veti a keresztény uralkodóknak, hogy magára hagyták Lajost és Magyarországot a török elleni élet-halál harcban, Zsigmond és a lengyelek távolmaradását ügyes ér-
vekkal menteti.¹⁵ A döntő érvet azonban egy bizonyos, 1526 szeptemberében Zsigmond által Brodaricsnak írt levél jelenti, mely a következőképpen hangzik:

„Reverendissime in Christo pater. Audientes vestram paternitatem ex tam ingenti naufragio serenissimi nepotis nostri et istius regni Hungariae salvam utcunque evasisse, cepimus non mediocrem voluptatem et in tanto dolore, quo tenemur, quod utique paternitas vestra incolumis sit, cuius in nos fidem et observantiam habemus compertissimam. **Et proinde rogamus illam describere nobis non gravetur, quid certi istic sit, cum de salute ipsius serenissimi nepotis nostri, tum etiam de rebus hostilibus et statu illius regni Hungariae;** nam varii rumores huc quotidie ad nos deferri solent, sitque eius erga nos propensionis et observantiae, qua consuevit. Et bene valeat.”¹⁶ (Kiemelés tőlem - KP)

Mint látjuk, a levél elég rövid: Zsigmond néhány sorban kifejezi abbéli örömét, hogy Brodarics túlélte a csatát, majd következik a lényeg: megkéri Brodaricsot, tájékoztassa őt unokaöccsének, Lajosnak sorsáról, az ellenség, azaz a török tevékenységéről, és Magyarország pillanatnyi helyzetéről. Kétségtelenül nem egy klasszikus megbízási szerződés, de némi jóindulattal olvasható így.

Ha alaposabban végigolvassuk a levelet, feltűnhet, hogy a szövegben gyakorlatilag semmi nem utal arra, hogy Zsigmond a csata történetének megírására buzdította volna Brodaricsot. Sokkal inkább az adott helyzetre vonatkozó információkat kért tőle, elsősorban unokaöccsének sorsáról, a török hadak mozgásáról, és általában a Lengyelország *antemuraléjaként*, védőbástyájaként szolgáló Magyarország általános helyzetéről. Azt is mondhatnánk, a kérés inkább „politológiai” mintsem „történeti” elemzést, beszámólót kért Brodaricstól.

Amennyiben tüzetesebben végigolvassuk azokat a leveleket, amelyek ez idő tájt a lengyel udvarban keletkeztek és a mohácsi csatavesztéssel foglalkoznak, némileg meglepő felismerésre juthatunk. Ezeket részben Zsigmond, részben más lengyel államférfiak írták a legkülönbélebb magyarországi hatalmasságokhoz, Mária királynétól Szapolyai erdélyi vajdán át Burgio báróig.

Az első egy Habsburg Máriának írt levél, melyben Zsigmond tőle is azt kéri, minél gyorsabban tájékoztassa őt Lajos sorsáról és minden egyéb fejleményről.

„Accepimus infelicissimum nuncium, prostratum esse cum exercitu suo per Turcos serenissimum nepotem nostrum, dominum Ludovicum, tantamque in eo stragem commissam, ut de salute illius maiestatis non sit satis compertum. [...]

¹⁵ Zsigmond lengyel királlyal, a király nagybátyjával egészen másképp állt a helyzet, ő ugyanis nemrég kötött szövetséget a törökkel, saját országai fölül a veszedelmet, ha már a keresztény fejedelmek annyi viszálykodása közepette másképp nem lehetséges, akár e módon is elhárítani iparkodván, és úgy látszott, hogy e feddhetetlen és szavára sokat adó fejedelem a szövetséges uralkodó ellen semmiféle segítséget sem fog nyújtani. Brodarics... i.m. 295. p.

¹⁶ Acta Tomicana, Vol. VIII. 222. p.

nosque cum de vita serenissimi coniugis sui tum etiam de rebus omnibus, quam celerius poterit, certiores facere dignetur."¹⁷ (Kiemelés tőlem. - KP)

A második és harmadik kivonat egy Piotr Tomicki, lengyel alkancellárnak Brodaricshoz, illetve Zsigmondnak Burgio báró, pápai követhoz írott leveléből való. Ha a vastagon szedett részeket figyeljük, megint csak azt tapasztaljuk, hogy a levélírók mindkét esetben információkat kérnek a címzettekől, Brodaricstól és Burgiótól Lajos sorsára és a magyarországi helyzetre vonatkozóan.

„De interitu serenissimi domini, domini Ludovici, regis, tametsi iam prope modum apud nos conclamatum sit, tamen quia nescio, qui iique non ingrati et propterea non reiecti rumores spargantur, fore adhuc nonnullam spem de vita eius maiestatis.

Maiestas domini mei mittit istuc nuncium cum litteris. **Ego plurimum rogo vestram reverendissimam dominationem, ut quicquid certi et explorati cum de his, tum de ceteris habuerit, simul et reliquiae dominorum Hungarorum, quid praeseferant, quidve praetendant, quorsum animus et cogitationes suas dirigant, quid consilii in tam ancipiti fortuna capiant, quem sibi praeesse destinauerint, me litteris suis facere velit certiozem.**"¹⁸ (Kiemelés tőlem. - KP)

„**Quia cum de salute illius maiestatis, tam etiam de reliquis rebus, uti se habent, adhuc plane incerti sumus, mittimus istuc nuncium nostrum, ut de omnibus quam primum certiores esse possimus rogamusque tam magnificentiam, ut nobis significare velit, quid cum illius maiestate et statu istius Regni sui agatur.**"¹⁹ (Kiemelés tőlem. - KP)

Végezetül a negyedik, egy újabb Máriának írott levél, melynek szintén a vastag betűvel kiemelt része az igazán fontos, és amely szintén nem más céllal íródott, minthogy Lajos és az ország sorsáról kérjen benne információt Zsigmond:

„Quamvis significavit iam nobis maiestas vestra per suum nuncium casum et interitum serenissimi coniugis sui et nepotis nostri desiderantissimi, *tamen quia post adventum hic nostrum non cessant varii rumores de illius maiestatis vita et quidem in dies magis invalescere [...]* **Plurimum rogamus maiestatem vestram, ut tam de vita ipsius serenissimi nepotis nostri quam etiam de rebus hostilibus et statu praesenti istius regni Hungariae nobis significare nobisque certum documentum, quid tandem indubie credere debeamus, praestare dignetur,** nam et iusta, quae illius maiestati iam paravimus, distulimus exsolvere huiusmodi rumoribus de incolumitate ipsius [...] permoti.”²⁰ (Kiemelés tőlem – KP)

Ha az utolsó levél **vastagon** is kiemelt részét összevetjük a Brodaricshoz címzett, állítólagos megbízólevél szövegével a hasonlóság rögtön szembetűnik:

„**Et proinde rogamus illam describere nobis non gravetur, quid certi istic sit, cum de salute ipsius serenissimi nepotis nostri, tum etiam de rebus hostilibus et statu illius regni Hungariae;** nam varii rumores huc quotidie ad nos deferri solent [...]"

¹⁷ Acta Tomiciana, VIII, 213-214. p.

¹⁸ Acta Tomiciana, VIII, 222-223. p.

¹⁹ Acta Tomiciana, VIII, 223. p.

²⁰ Acta Tomiciana, VIII, 215. p.

Azt gondolom, az idézett szövegek magukért beszélnek. Kivétel nélkül mind 1526 szeptember első felében íródtak, amikor Lajos király sorsáról a lengyel udvarnak még nem voltak biztos információi. A fentebb általam idézett, Lengyelországból írott leveleket pedig valószínűleg senki nem értékelné másnak, mint amik: tehát információkérő leveleknek. Az időbeli és a szövegezésbeli egyezések alapján pedig kijelenthetjük, hogy nagy valószínűséggel a Brodarics-hoz írott levélnek sem volt ettől eltérő célja. *Véleményem szerint tehát semmiképpen nem olvasható úgy, mint felkérés egy történetírói munka megalkotására!*

Mivel pedig a megbízás létét semmilyen más forrás nem támasztja alá, erre sem Brodarics, sem lengyel barátai levelezésében nem történik utalás, úgy vélem bizvást kijelenthetjük, hogy a mű keletkezésében Zsigmond király nem játszott semmilyen szerepet. Brodarics persze a műben valóban kesztyűs kézzel bánik Zsigmonddal és a lengyelekkel. Erre azonban elégséges magyarázatul szolgálhat, hogy Brodarics 1527 tavaszán már készült elpártolni a Habsburg-oldalról, és vissza akart térni Budára, Szapolyai János udvarába. Az ehhez szükséges támogatást pedig épp a lengyel udvartól várta, így elemi érdeke volt, hogy igyekezzen a lengyelek kimosdatásával jó pontokat szerezni Zsigmondnál, akinek a segítségére feltétlenül számított a Szapolyai-párt felé való tapogatózásai során.

A Brodarics-család nemesi címere, 1517

GÓZSY ZOLTÁN

BRODARICS ISTVÁN TÖRTÉNETI MUNKÁJA

„*Cancellarius, qui apud regem erat*”

Brodarics Istvánt a sorsdöntő mohácsi vereség tette történetíróvá.¹ A csatát követő fél évben írta meg a *De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcarum Imperatore ad Mohacz historia verissima* című történeti munkáját, amely 1527-ben jelent meg Krakkóban.² Ebben a mohácsi csata közvetlen előzményeit és az ütközet lefolyását ismerteti.

A mű megírásának több oka volt. Egyrészt meg kell említenünk a felfokozott érdeklődést Közép-Európában és Magyarországon. A politika és a közélet iránt érdeklődők információkat vártak az igen nagy jelentőségű eseményről, illetve annak háttéréről. A legismertebb kérés („*rogamus illam describere nobis non gravetur*”) Zsigmond lengyel királytól származott, aki főként Lajos halálával kapcsolatban érdeklődött Brodaricstól, ugyanis erről különböző szóbeszédek jutottak el hozzá („*nam varii rumores huc quotidie ad nos deferri solent*”).³

Brodarics az előszóban a mű megírásának egyetlen okaként és céljaként a vádaskodások és hazugságok megcáfolását említi.⁴ Cáfolni kívánta Miksa császár udvari történetírójának, Cuspinianusnak (Johannes Spiesshaymer)⁵ a megállapításait, aki közvetlenül Mohács után röpiratot írt a török veszélyről, és ebben több szempontból is a magyarokat tette felelőssé a vereségért. Brodarics több esetben Cuspinianus munkáját követte, megjegyzéseire reflektált.⁶ Brodarics historiáját ezért Cuspinianus írásával együtt kell értelmeznünk.

Mindamellet, hogy Cuspinianus *Oratio*ja nem kizárólag a magyaroknak tulajdonítja a mohácsi vereséget,⁷ megállapításai mégis meghatározóvá váltak a *Verissima Historia* szövegének alakulásában. Az *Oratio* érvei közül két csoportot emelnék ki,

¹ Bartoniek Emma: *Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*. Budapest, 1975. 9. p.

² A címe magyarul: *A magyaroknak a törökök szultánjával, Szulejmánnal történt mohácsi konfliktusáról, igaz történet*. Kiadása: Stephanus Brodericus: *De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcarum Imperatore ad Mohacz historia verissima*. Edíció: Petrus Kulcsár. *Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum*. Series nova. Tomus VI. Budapest, 1985.

³ A Zsigmond király által adott kérés, illetve utasítás megítélésével kapcsolatban legújabbban és kielégítően: Kasza Péter: „*Mert látom, hogy néhányan az eseményeket másképp mesélik, mint megtörténtek...*” Brodarics István tevékenysége irodalomtörténeti megközelítésben. Doktori (PhD) értekezés. Kézirat. Szeged, 2007. 49–51. p.

⁴ Kasza... i.m. 2007. 62. p.

⁵ Cuspinianus: *Oratio protreptica Ioannis Cuspiniani ad Sacri Romani Imperii Principes et Proceres, ut bellum suscipiant contra Turcum [...]*, Viennae Austriae. s. a. [1526]. Cuspinianusról (1473–1529) alapvető monográfia: Kleehoven, Hans Ankwiciz von: *Der Wiener Humanist, Johannes Cuspinian, Graz-Köln, 1959*. Cuspinianus idézeteim a pécsi Egyetemi Könyvtár Klimó Gyűjteményében található gyűjteményes Cuspinianus kiadáson alapulnak, mely 1601-ben Frankfurtban jelent meg, benne a római császárokról, a törökökről írt munkái és az Austria c. műve. A kötet oldalszámozása a *De Caesaribus atque Imperatoribus Romanis* és a *De Turcorum Origine* című munkák után az *Austriavál* újrakezdődik, így az *Oratio* esetében (72–82.) ezeket az oldalszámokat használtam.

⁶ A két mű viszonyának tisztázására legutóbb: Kasza... 2007. i.m. 58–63. p.

⁷ Igen nagy jelentőséget tulajdonít a csatának, érzelmileg igen negatívan viszonyul a magyarok vereségéhez (*quod nemo sine lachrymis cernere hodie possit* Cuspinianus... i.m. 72.), nyugat-európai összefogást sürgeti.

amelyek befolyásolhatták Brodarics munkáját. Az egyik, hogy Cuspinianus esetenként súlyos, elmarasztaló megállapításokat tett a magyar arisztokráciára, az egyházi és világi tisztségviselőkre, illetve a magyarságra. Műve szerint „*a magyarok Epimenidész álmát aludták, táncnak és bornak hódoltak*”,⁸ míg a törökök folyamatosan készülődtek az ütközetre. Igen kemény véleményt fogalmazott meg az esztergomi katonákkal szemben, amennyiben a magyarokat a törököknél is kegyetlenebbnek titulálta a királyné kifosztása kapcsán („*O gens effera et crudelior omni Turco*”).⁹ Másrészt Cuspinianusnak a magyar tanácsadók szerepét firtató megállapításait említeném, amelyek igencsak zavarhatták a közjük tartozó Brodaricsot. Az osztrák szerző a magyar király tanácsadóit hibáztatta, véleménye szerint rá kellett volna bírniuk Lajost az ütközet elhalasztására, de ehelyett csak összezavarták a királyt. Morális és szakmai értelemben is elítélte őket azon kijelentésével, hogy nem akadt közülük olyan „jó” (*nemo bonus*) aki figyelmeztette volna a veszélyre, sőt „*sokan tudatlanként*” a harcra buzdították (*multi imprudentes*).¹⁰

Cuspinianus úgy állította be saját leírását, mintha az ténylegesen a megtörtént eseményeket jelenítené meg, „*egyszerűen azt teszem közzé, ami és ahogyan történt, és amit szemmel láttam, és ami hír hozzám eljutott*” („*ego tamen simpliciter, ut res gesta est in nostra vicinia, et quae oculis vidi, et fama ad nos pervenit, rem disserui*”).¹¹ Megállapítása arra vonatkozik, hogy leírásában valóban igyekezett szemtanúkra támaszkodni.

Brodarics leginkább közvetetten reagált Cuspinianus megjegyzéseire, azokat alaposabban és más szempontból tálalta. Véleményem szerint Brodarics egyik fő érve Cuspinianussal szemben az, hogy ő nemcsak szemtanú, hanem végig a király mellett is volt („*Cancellarius, qui apud regem erat*”).¹² A műben használt folyamatos múlt idő egyértelműen a tartósságot kívánja kifejezni.

Két olyan – igen határozott és szigorú – mondata van Brodaricsnak, amelyekkel Cuspinianus munkájára reagált. Mindkét esetben megkérdőjelezi Cuspinianus művének létjogosultságát, illetve szakmai hozzáértését, alaposágát, de egyik esetben sem nevezi meg konkrétan az osztrák történetírót. Ezek a reflexiók a mű utolsó részében olvashatóak, a király halálának tárgyalása után.

Az egyik esetben Brodarics arra hívja fel a figyelmet, hogy „*valaki (quidam) egy beszédben azzal vádolt hamisan (falso) bennünket, hogy cserben hagytuk a királyt.*”¹³ Ezzel szemben azt hozza fel, hogy a király hű alattvalói majdnem mindannyian ott fekszenek a csatamezőn, hazájuk és királyuk védelmében haltak

⁸ „... *Hungaris dormitantibus somnum Epimenidis, choreisque et vino indulgentibus.*” Cuspinianus, Johannes: *Oratio protreptica Ioannis Cuspiniani ad Sacri Romani Imperii Principes et Proceres, ut bellum suscipiant contra Turcum [...]*, Frankfurt, 1601. 73. p.

⁹ „*tum Husserones incolae regni, Turcis longe saeviores et crudeliores, nulla pietate moti, nulla misericordia*” Cuspinianus... i.m. 1601. 76. p.

¹⁰ „*Regem admonere nemo bonus censuit ... Utinam fuissent, qui eius rei rationem habuissent, et tam pium Regem tanto periculo non commisissent. Sed cum ex suis multi imprudentes Regem hortarentur*”. Cuspinianus... i.m. 1601. 74. p.

¹¹ Cuspinianus... i.m. 1601. 72. p.

¹² Brodarics István munkájánál Kulcsár Péter kiadását veszem alapul és az alábbiakban mondatszámokként hivatkozom rá. Brodarics... i.m. 1985. 128.

¹³ „*Quo molestiore animo ferendum censeo, quod ausus sit quidam oratione etiam de hoc publicata, si oratio illa vocari debet, nostros sui regis desertores falso vocare*”. Brodarics... i.m. 1985. 217.

meg.¹⁴ Hozzáteszi, hogy a *híres történetíró*, aki ezt írta, „*annyi bűnt tulajdonít nemzetünknek, és ennek a vereségnek a történetét is úgy írta meg, hogy én magam szégyellem, hogy ilyen szégyentelenül merészelt egy számára ismeretlen dolgot nyilvánosságra hozni.*”¹⁵ E két mondatot leszámítva Brodarics mindvégig érzélemmentesen igyekezett bemutatni az eseményeket.

A mű keletkezésének további körülményeit vizsgálva meg kell említenünk a szerző habitusát és személyes helyzetét, amelyek szintén meghatározóak a felépítés szempontjából. Brodarics konfliktuskerülő magatartása diplomáciai tevékenységében és történeti munkájában is megjelent. Saját maga emelte ki, hogy igen fontos képesség a körülményekhez való alkalmazkodás, az adott kor minőségéhez igazodás, ez jelenti ugyanis a tényleges bölcsességet.¹⁶ A szenvedélyektől mentes, összességében korrekt, objektivitásra törekvő előadásmód növeli a mű értékét. Diplomatikusságának eredménye, hogy históriája igyekezett kiegyensúlyozottan, túlzásoktól mentesen bemutatni az eseményeket. A kortársak kiemelik Brodaricccsal kapcsolatban tanultsága és műveltsége (*sapiens, eruditus*) mellett, békeszeretetét, szelídségét (*benignus, pius*) is.¹⁷

Brodarics a kor más magyar egyházi és állami tisztségviselőihez hasonlóan kivárt, hogy Ferdinánd és Szapolyai János között hol keressen pozíciókat. A csata után Rómában remélt hivatalt. Míg ez realizálódhatott, addig Mária királyné mellett maradt, így Ferdinánd környezetében volt. Rövidesen azonban átlépett Szapolyai táborába, amihez Zsigmond lengyel király és Tomicki lengyel kancellár közbenjárására volt szüksége. Emellett Brodarics diplomataként tevékenykedett, több tárgyalást is folytatott európai uralkodókkal.

Brodarics egy igen változatos eseménysorról írt, amelyet résztvevőként, érintettként kellett objektivén megítélnie. A mű megírását befolyásolta az is, hogy egzisztenciális helyzete miatt tekintettel kellett lennie Zsigmond lengyel király, Szapolyai János, illetve a Szentszék érdekeire, de bizonyos mértékben szem előtt kellett tartania Mária királyné és Ferdinánd szempontjait is.¹⁸ Mindezek kiéleződnek a szövegből, Brodarics azonban a humanista történetírókhoz méltóan finoman, diplomatikusan, egyensúlyozva kezelte ezeket a helyzeteket, értékítéleteit közvetlen jelenítette meg.

Nem volt egyszerű, hogy mindezeket megvalósítsa. Végül azonban sikerült egy olyan szöveget lejegyeznie, amely egyrészt tárgyilagos, másrészt koherens, kerek történet, harmadrészt pedig az érdekelt felek egyike sem került direkt módon negatív kontextusba.

¹⁴ „*An deseruisse regem sint censendi, qui omnia illi officia bonorum ac fidelissimorum subditorum prabuerunt, qui omnes fere in eodem, in quo rex iacuit, campo iacuerunt testati morte etiam, quam fidi suo regi, quam amantes patriae fuerunt?*” Brodarics... i.m. 1985. 218.

¹⁵ „*Sed idem ille egregius historiarum scriptor, qui haec scribit, et qui tot convicia in gentem nostram ingerit, huius etiam cladis historiam ita scripsit, ut me pudeat eum ita impudenter rem sibi ignotam in vulgus prodere fuisse ausum.*” Brodarics... i.m. 1985. 219. A *historiarum scriptor* szerkezetet nem tarthatjuk negatív ítéletnek, az antikvitásban sem volt pejoratív színezete (Vö. Valerius Probus: „*praecipue historiarum scriptores imperfecta tempora indicativi significant, quale est apud Sallustium. fragmenta.*” 86. 1.)

¹⁶ Bartoniek... i.m. 1975. 22. p.

¹⁷ Bartoniek... i.m. 1975. 11, 18. p.

¹⁸ Vö. Bartoniek... i.m. 1975. 9–11. p.

Igen tudatosan és koncepciózusan szerkesztette a munkáját. Két nagyobb részre osztható a *Verissima historia*, a két nagyobb részt pedig 2–2 kisebb egységre lehet bontani. Az első nagyobb rész egy kontextualizáló bevezetés, melyben egy részt ismerteti a meghatározó történelmi szereplőket, másrészt a csata szempontjából fontos földrajzi környezetet. A másik nagyobb részben a csata előzményeinek és körülményeinek felvázolását, majd a csata leírását olvashatjuk. A két nagyobb egység organikusan illeszkedik egymáshoz, a hangsúly azonban a másodikon van.

A személyek bemutatásával finoman, diplomatikusan készítette elő a tragédiát. Az uralkodó jellemzésénél egy olyan ifjú királyról olvashatunk, aki számtalan pozitív tulajdonsággal rendelkezett, ám mindezek inkább egy potenciális nagy uralkodó ismérvei ebben az esetben, aki csak később érhetett volna be, ha lett volna lehetősége erre.¹⁹ Brodarics jól érzékelteti ezt azzal, hogy – egy kivétellel – közép fokú mellékneveket használt a „jelenkor” Lajosánál, és felsőfokú mellékneveket az esetleges jövővel kapcsolatban. A jó érzékű szerkesztőt érhetjük tetten abban is, hogy a király jellemzésének legvégére illesztette az egyetlen, jelenre is érvényes felsőfokú tulajdonságát, hogy „*leginkább képes volt a titoktartásra*”.²⁰ Jellemzését tehát superlativus-szal zárja le, ám nem olyan tulajdonsággal, amely egy uralkodó esetében a leginkább meghatározó.

A koncepció részét képezik a jellemzés során megfogalmazott *ornans*-ok. A király jelzői ugyanis előrevetítik az egyik fő problémát, a befolyásoltságot, befolyásolhatóságot, illetve az egymásnak ellentmondó tanácsok miatt mutatkozó határozatlanságot: „*Lajos szelíd volt, és a legkevésbé sem durva, minden helyes és erényes dolog iránt fogékony és azokra önként hajló.*” Ezek valóban pozitív jelzők, és a magyar fordításokat olvasva, nem is lehet kétséges azok megítélése.²¹ Ám ha a latin mellékneveket egyenként (és együttesen) megvizsgáljuk, mind a *mitis*, mind a *flexibilis*,²² mind a *proclivis*²³ a stabilitás hiányát, a hajlíthatóságot is jelentik, illetve a lágyságból adódó hajlékonyságot szimbolizálják.²⁴ E jelzők a leírt eseménysor végén nyerek el jelentősé-

¹⁹ „*Si eum ad maturiore aetatem pervenire contigisset, habuissemus in eo procul dubio longe optimum ac praestantissimum principem.*” Brodarics... i.m. 1985. 13.

²⁰ „*et secreti, si quod ei credidisses, tenacissimus.*” Brodarics... i.m. 1985. 23.

²¹ Szentpétery Imre fordításában: „*Nagyon szelíd, a legkevésbé sem durva, minden jó és nemes iránt fogékony, s arra önként hajló jellemű volt; azonkívül a fegyverforgatásban, lovaglásban, vadászatban és más hasonló, vitéz ifjúhoz illő foglalkozásokban serény, a mellett igazságszerető és állhatatos volt: a rábízott titkot is nagyon jól meg tudta őrizni.*” Brodarics *Históriája a mohácsi vészről*. Fordította és jegyzetekkel ellátta: Szentpétery Imre. Budapest, 1976. 10. p; még plasztikusabban látszik ez Sörös Pongrác fordításában: „*Tehetséges, hajlítható, a testi ügyességben kiváló, igazlelkű, állhatatos, titoktartó fejedelem.*” Sörös Pongrác: Jerosini Brodarics István (1471–1539). Budapest, 1907. 41. p; Kulcsár Péter fordításában: „*Jámbor lélek és a legkevésbé sem vad, minden igazra, tisztességre csodamód fogékony és önmagától hajló, ezenfelül fegyverforgatásban, lovaglásban, vadászatban és más efféle ifjonti meg vitézi foglalatosságokban szorgalmas; őszinte, állhatatos és a rábízott titoknak biztos őrzője.*” Brodarics István: *Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről* = *Humanista történetírók*. A válogatás, a szöveg gondozás és a jegyzetek Kulcsár Péter munkája. Budapest, 1977. 289–328. p.

²² A *flexibilis* jelentésében egyértelműen megjelenik a hajlíthatóság (amit hajlítani, igazgatni lehet), a hajlékonyság. Vö. Cicero Orator 52. 7. „*Nam cum est oratio mollis et tenera et ita flexibilis, ut sequatur quocumque torqueas, tum et naturae variae et voluntates multum inter se distantia effecerunt genera dicendi.*”

²³ A *proclivis* hasonló értelmű használatára példa: „*in solutiore terra saepibus firmari vel proclivibus ac supinis lateribus procumbere*”; C. Plinius Secundus: *Naturalis historia*. 18. 47. 4.

²⁴ Cuspinianusnál is kitapintható ez a jelenség, többek között amikor arról ír, hogy a tanácsadók az oly jámbor királyt oly nagy veszélybe küldték („*et tam pium Regem tanto periculo non commisissent*”) Cuspinianus... i.m. 1601. 74. p.

güket. A szerző a vereség legjelentősebb okát a határozott koncepció hiányában, a bizonytalanságban látja. A kialakult helyzet számos kétséget hordozott, melyek determináltak és generáltak a döntéshozók bizonytalanságát. Ez a probléma az uralkodó döntésképtelenségében csúcspontot ért el. Brodarics ezt egy finom és tudatos írói koncepció részeként vázolta fel, és konklúzióihoz premisszákként használta a jelzőket.

A méltóságok és a földrajzi, néprajzi környezet bemutatása után a történeti események ismertetésével vezeti fel a szerző a csatát. A király előbb említett jelzői itt nyerik el jelentőségüket. A csata előtt ellentmondásos helyzetbe került az uralkodó, Szapolyai és a magyar arisztokrácia kivárt a biztos tudás hiányában, és mindez negatívan hatott a katonaságra. Különböző tervek születtek, amelyek gyakran ellentmondtak egymásnak, felülírták a korábbi instrukciókat.

A koncepció része az is, hogy Brodarics – a pasztikus ábrázolás érdekében – ellentmondásosan bemutatta az események kezdetén még meglévő egyöntetűség és bizonyosság lehetőségét, illetve az ebben rejlő pozitívumokat és potenciálokat. Bemutatta például, hogy konszenzus alakult ki a király és a sereg elindulásával kapcsolatban. E döntésnek köszönhetően minden szereplő egységesen tudta és tette a dolgát. A Mohácsig való levonulás során – a beszámoló szerint – az uralkodó is határozottan, karakteresen viselkedett, ellentmondást nem tűrő beszédet tartott Tolnában. Így a csata előtt pár nappal csökkentek az ellenérzések. Ez a stáció azért jelentős, mert a szerző ezzel érzékelteti, hogyan működött a törökellenes tábor, amikor a király határozott volt. Ez azonban csak átmeneti állapot volt. A mohácsi táborhelyre megérkezve ismét változott a helyzet, és ismét bizonytalanság lett úrrá. Ezt elsősorban a király határozatlansága okozta, aki az erdélyi vajdától a csatát elhalasztó üzenetet kapott. Szapolyai javaslata reálisnak tűnt, a királynak vissza kellett volna húzódnia, és bevárnia az erdélyi és európai csapatokat. Ám ekkor a király már a körülmények foglya volt. Brodarics igen finoman találja ezt a helyzetet, a részleteket figyelve azonban érdekes tendenciákat tapasztalhatunk.

A király a hírek hallatára „*gondok között nyugtalanokodva*”²⁵ rá akarta venni a főurakat a csata elhalasztására, és e célból éppen a kancellárt küldte a táborba. Meghagyta neki, hogy sorolja fel a felmerült, új szempontokat. Ám a főurak nem kívántak ezzel foglalkozni, „*annyit ért a kéréssel, mintha semmiféle üzenetet nem hozott volna*,”²⁶ egyrészt már maguk is a harc lázában égtek, másrészt nem merték a katonasággal közölni a halasztást.²⁷ Mindenképpen meg kell említenünk a semmi (*nihil*), az üres remény (*vana spe*) és a katonától való félelem (*metus*) szavak erejét, melyek jól mutatják a fő problémát, a *határozatlanságot* és a *bizonytalanságot*. Amikor az uralkodó a kancellárt *kéréssel* küldi a vezetőkhöz, azok *félnek* a katonaságtól. Így marad a korábbi elhatározás: csatába bocsátkoznak. Ezt a helyzetet a szerző egy újabb kulcsmondattal fokozza tovább. A király tanácsot kér: „*Mit tegyen? Áthelyezze-e a tábort, hogy bevárja a segítséget? Vagy: tegye próbára a hadi szerencsét?*” Érezzük a két lehetőség realitása közötti különbséget. A Brodarics által bemutatott érvek a csata elhalasztását támasztották alá, ám a vezetők

²⁵ „*His curis anxius statuit*” Brodarics... i.m. 1985. 127.

²⁶ „*nihilo magis profecit, quam si nihil fuisset ei nunciatum*” Brodarics... i.m. 133. p.

²⁷ „*adeo omnium animi erant partim vana victoriae spe certaminis avidi, partim metu dissuadendae pugnae*”

– hosszasan tanácskozás után – mégis a csata mellett döntöttek. Eddig a pontig érezhető (igencsak) elrejtve Brodaricsnak ezzel ellentétes véleménye. A döntés után azonban már elfogadta a kialakult helyzetet. Két választás állt a magyar tábor előtt, de ebben az esetben valójában már nem volt jó vagy rossz döntés. A körülmények meghatározták a következményeket. Ekkor nyerik el (két)értelmüket a király jelzői, melyekkel Brodarics képes volt *közvetve*, bizonyos mértékig rámutatni az egyik meghatározó problémára, azaz a határozatlanságra és a bizonytalanságra, amit tovább generált a döntéshozó(k) konszenzusának és erélyének hiánya.

A szöveg ezután bemutatja, hogy a csata előtt a magyar, cseh és más nemzetbeli csapatok közvetlen közléről szembekerültek az ellenséggel. A harc felvállalása az adott körülmények között vállalható és elfogadható döntés volt. A katonákban élt a győzelem reménye. A döntés egyrészt becsületes és becsülendő, másrészt hősi és bátor, harmadrészt logikus volt (a visszavonulás már nem volt biztosítható). A döntéssel Brodarics is közösséget vállalt, közös bátorságról beszélt („*audaciam nostrorum*”).²⁸

Ezt követően részletesen leírja a csatát, ahol – Cuspinianusra reflektálva – hangsúlyos szerepet kap a király pozíciója, sorsa. Az uralkodó csatabeli jelenlétében szintén meghatározó volt a katonaság nyomása, ami ismételten a király és hadvezetés erejét és pozícióit, illetve ezek gyengeségét mutatja.

Ezen körülmények között Brodarics a vereséget és a király halálát a szerencsétlen végzetnek tulajdonítja („*infelici nostro fato*”).²⁹ Brodarics elbeszélésében ez a konklúzió nem egy humanista klisé, hanem egy jól felépített argumentáció eredménye.

Brodarics elbeszélése alapján a szereplők nagy része tette a dolgát, ráadásul az adott körülmények között a lehető legtöbbet nyújtotta – és, mint láthattuk, Brodarics értékrendje szerint ez a maximum.

A szerző a pusztán realitást mondta el. Alapos, lelkiismeretes történetíró volt, kitűnő stílussal. Célja a megtörtént dolgok objektív, több szempontú és áttekinthető leírása (*conspicuuus*) volt. A hektikus események megjelenítése közben is igyekezett humanistaként alkotni,³⁰ szerkesztett, arányos, rövid (a *brevitast* hangsúlyozza)³¹ és koncepciózus lenni. Brodarics képes volt a mohácsi csata résztvevőjeként, röviddel az ütközet után egy tudatos stratégiára alapozott, végletekig kigondolt és kidolgozott, diplomatához és humanistához illő munkával objektív képet festeni erről az érzelmeket, szubjektumot emocionálisan megmozgató eseménysorról. Sokkal inkább sikerült neki, mint a későbbi értékelők nagy részének.

²⁸ Brodarics... i.m. 1985. 149.

²⁹ Brodarics... i.m. 1985. 214.

³⁰ Az antik eredetű műemlékekre például minden esetben felhívta a figyelmet.

³¹ Brodarics... i.m. 1985. 230.

NAGY IMRE

PÉCS SZABAD KIRÁLYI VÁROS ELSŐ ÉVTIZEDEI AZ UTAZÓK SZEMÉVEL (ÖTTORONY XIII.)

„Ez még a legszebb kilátások egyike, a mit Magyarországon élveztem s hozzá egy sereg jelesen gondolkozó ember lakik e városban. Én valóban szerencsés vagyok, hogy épen ilyen helyen lettem letartóztatva.”

Johann Hofmannsegg

Pécs 1763-ban Pruner Ignác metszete alapján

„Itt volt Athénje a magyaroknak, / sok művészetek itt virágoztak” – panaszkolta fájdalmas büszkeséggel egykor a *Siralmas ének* ismeretlen szerzője. És ha arra gondolunk, hogy a török hódoltság előtti századokban Pécs adott otthont az első magyarországi egyetemnek, e város püspöke volt az európai humanizmus egyik legnagyobb poétája, Janus Pannonius, s Szatmári György itt teremtett szellemi centrumot, akkor az „athéni” párhuzamot nem érezzük – mutatis mutandis – indokolatlannak. Megerősíti ezt, hogy a törökök kiűzése után a jezsuita és pálos szerzetesek újjáteremtették a pécsi iskolát (az iskola szónak tágabb jelentésében is), amelynek rangját emelte Klimó püspök könyvtáralapítása. Ezért adjuk a pécsi irodalmi műveltség 18. századig ívelődő szakaszáról, a pécsi egyházi irodalomról szóló tanulmányfüzérünknek (Öttorony I–XII) *A magyar Athén* címet.

A város 1703 óta folytatott küzdelme 1780-ban sikerhez vezetett. Január 21-én tették közzé a kancelláriában a város felszabadítására vonatkozó királyi okmányt, melyet Pécssett április 19-én hirdettek ki ünnepélyes formában. (Az országgyűlésen a káptalani követek ellenállása következtében a szabad királyi város címet sohasem cikkeltyezték be, de ez a körülmény nem hátráltatta a várost jogainak érvényesítésében.)¹ Ezzel a pécsi irodalom történetének új szakasza kezdődik. Az egyházi műveltség még a 19. században is fontos szerepet játszik a város szellemi életében (elég Szepesy Ignác püspök tevékenységére utalnunk), emellett azonban lassan kialakul, és a 20. századra majd meg is szilárdul a polgárosuló intézmények struktúrája is. A város azonban veszít korábbi kulturális súlyából. Ebben a város státusának megváltozása és a polgári intézmények megerősödésének lassú üteme mellett az is szerepet játszott, hogy Pécs a kulturális tér déli peremén helyezkedett el, s ez a periféria a Balkán és Itália felé már nem rendelkezett a korábbi századok nyitottságával. A rossz közlekedési viszonyok is akadályozták, hogy Pécs bírja a versenyt a kedvezőbb helyzetben lévő Pozsonnyal, Kassával, Nagyváradal és Kolozsvárral. Pécs a 19. században barátságos vidéki város, „a kies Tivoli”, ahogy mondják róla. Szellemi értelemben kevésbé inspiráló hely, mint korábban. Ez a miliő lesz majd a színhelye a nagy reményekkel ide érkező zenész, Regen Richard művészi krízisének, lelki összeroppanásának az egyik legszebb pécsi regény, Surányi Miklós *Kantate* című művének lapjain, s később még Kolozsvári Grandpierre Emil is kritikus képet fog rajzolni az itteni szellemi élet fogyatkozásairól *Tegnap* című önéletrajzi regényében. De azért éltek itt írók, szellemi emberek a 19. században is. Róluk szeretnénk az „Öttorony” soron következő fejezeteiben szólni. Azokról, akik közül néhányan fiatalon meghalnak, mások előbb-utóbb eltávoznak, de vannak, akik kapcsolatukat megőrzik, s vissza-visszatérnek, s olyanok is akadnak, akik kitaranak a városban.

Kezdjük azzal a 19. századi Pécs irodalmi műveltségének törtériját (a mi intézmény-centrikus felfogásunk következtében ez a történet 1923-ig, a pozsonyi egyetem befogadásáig fog tartani), hogy vessünk pillantást a városra a „bennszülötteknél”, pécsi szóval: a „tükéknél” sokszor élesebb szemű idegenek, külföldi utazók és hazai látogatók szemével!

A sort Antoine-Joseph Zorn de Bulach (1736–1817) utazásával kezdjük, aki 1772-ben nagyobb utazást tett a Dunántúlon. Pécsre Eszék felől érkezett, s főként a város szép fekvését, művelt környezetét dicséri. Ez a megfigyelés, mintegy a fentebb említett *kies* jelző zálogaként, visszatérő motívum lesz követőinél. A hazai viszonyokat egyébként kritikusan szemléli, a fejlődés gátjának a nagybirtokrendszer tekinti. A jobbágy kedvetlenül végzi munkáját földesura számára, s mivel nincs tulajdona, vagy annak birtoklása bizonytalan, nem érdekelt abban, hogy intenzívebben művelje a földet, korszerűbb módszereket nem is ismer.²

Zorn de Bulach csak átutazott Pécsen, Johann Centurius Hofmannsegg gróf, ez a drezdai születésű szász természetbúvár 1793-ban és 1794-ben hosszabb időt

¹ Babics András: Pécs város szabad királyi rangra emelésének története 1703–1780. Pécs, 1937. Különlenyomat a Történetírás 1937. 5–6. számából

² Birkás Géza: Egy elzászi francia nemes dunántúli utazása a 18. század második felében. Győr, 1932. (Különlenyomat a Győri Szemle III. évfolyamából).

Pécs Szabad Királyi Város címere, 1780

töltött itt, s így alaposabb, élményszerűbb képet rajzolt a városról. Pécsre kényszerűségből jött, mert nem rendelkezett kancelláriai útlevelemmel, s mikor erről a baranyavári jegyző tudomást szerzett, a megyeszékhelyre szállították. (A francia forradalom éveiben a hatóságok gyanakvó szemmel figyelték a külföldieket.) A gróf tehát fogolyként érkezett, de hatósági engedéllyel azért mozoghatott a városban, ismeretsegeket, sőt barátságokat köthetett, s gazdag tapasztalati anyagra tehetett szert. Többek között erről számol be napló- és levélformájú könyvében, a *Reise des Grafen von Hofmannsegg* című munkában, amely a pécsi kultúrahistoria jeles forrása.³ A derék ter-

³ *Reise des Grafen von Hofmannsegg in einige Gegenden von Ungarn bis an die türkische Grenze. Ein Auszug aus einer Sammlung von Original Briefen.* Görlitz, 1800.

mészetkutató (aki különösen a rovartan területén szerzett tudományos érdemeket) annyira megszereti Pécsset (ahol 1793. július 23-tól november végéig tartózkodott), hogy megérkezett útlevele birtokában fájó szívvel fog majd továbbutazni, s kétszer is visszatér majd ide. (A szép Petóné még a szívét is megdobogtatta.) Az országot is megkedvelte, aminek jeleként magyar ruhát öltött.

Őt is Pécs szép fekvése ragadja meg először. „Ez egy közép nagyságú város gyönyörű vidéken, a legszebbek egyikén, a minőket Magyarországon láttam, egy hegy lábánál fekszik, köröskörül a legszebb változatban szőlőhegyek és mezők, szép sziklapatakok és csermelyek. A bor túrhető, a víz jó, a gyümölcs pedig temérdek.”⁴ Petrovsky Zsigmond másodalispán barátként fogadja a gróft, ellátogat vele a Tettyére, és többször vendégül látja. Részt vesz a város társadalmi életében („háromszor sem ettem odahaza” – írja), különösen a művelt Czinderyné, Czindery Rókus baranyai földbirtokos özvegyének szalonjában tartózkodik szívesen. (A Czindery-ház a későbbi takarékpénztár helyén állt.) „Ez egy teljes nagyvilági úrnő; – írja a ház nagyasszonyáról – eszes és tág ismeretei vannak még az irodalom és a nyelvészet terén is. Valóban nagyon művelt társalgási hang dívik ebben a házban, mivel itt csak válogatott társaság szokott megfordulni, s kiki tetszése szerint mulat” – számol be testvéreinek élményeiről, majd később megjegyzi: „egy sereg jelesen gondolkozó ember lakik e városban”.⁵ A gróf kedvező tapasztalatai alkalmasint igazolják a kor egységesülő Európájáról kialakult képet, amely a korábnál jobb közlekedési és kommunikációs viszonyoknak köszönhető. Roland Mortier a kontinenst olyan dinamikus modellnek tekinti, ahol az egyes régiók eltérő ütemben és tempóban ugyan, de kapcsolatokat építve fejlődnek, s ennek során a nyugati centrum és a keleti periféria közelebb kerül egymáshoz.⁶ Ebben a felzárkózásban hazánkat illetően meghatározó szerepet játszott a három egymással versengő, ám mégis hasonló irányba mutató reformprogram, a Bécsből irányított jozefinizmus, a felvilágosult magyar rendiség elképzelése, valamint a radikálisabb értelmiségi reformtörekvések.⁷ A szász utazó örömmel és megnyugvással tapasztalja, hogy Pécsen nem kellett kilépnie az európai kultúrkörből. Czinderyné házában jól válogatott könyvtár található, a hangjegypolcon a legjobb Mozart- és Pleil-féle szonáták és variációk fekszenek, a vendégek ezekből játszanak, énekelnek (különösen „Petóné énekelt igen kellemsen”). A társalgás több nyelven folyik. A bőséges vacsora után kávéval szolgálnak fel, ami ekkor még nem volt általánosan bevett szokás, főként az úri körökben kezdett meghonosodni. A szász vendég szemével egy művelt szalonélet szemtanúi lehetünk. Újdonsült barátai kedves gesztusként azzal lepik meg, hogy zongorát szállíttatnak lakására, hogy ha kedve van, otthon is hódolhasson zenerajongásának. ”Nálunk egy idegen ember nehezen is találna olyan fogadtatásra, mint én ez igen középszerű kis vidéki városban, még nehezebben akadna oly sok jó házra és asztalra, minőt

⁴ Gróf Hofmannsegg utazása Magyarországon 1793–94-ben. Németből fordította és bevezette Berkeszi István. Bp. 1887. Ez az eredeti műnek szemelvényes fordítása. E kiadás reprintje jelent meg a Pannónia Könyvek sorában Pécsen, 1988-ban. Ezt idézzük.

⁵ Hofmannsegg... i.m. 36, 45. p.

⁶ Roland Mortier: Az európai felvilágosodás fényei és árnyai. Válogatott tanulmányok. Bp. 1983.

⁷ Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. 2. kiad. Bp. 1983.

Az egykori Cséby-Czindery ház

még fővárosban is keveset találhatni” – állapítja meg elismerően.⁸ A város nemesi rétegét mintegy százfős társaság alkotja, és ezek között van néhány család, amelyek egymással szorosabb kapcsolatban vannak, rendszeresen látogatják egymást, bálokat, ünnepeket tartanak, sétakocsiznak.

Persze, az éles szemű idegennek bíráló megjegyzései is vannak. Az itt látott magyar tánc az ő komótosabb természetének túlságosan szilaj, az ebédek pedig valóságos lakomák tíz-tizenkét tál finom étellel, amiből leszűri, hogy ez a termékeny vidék sok felesleget produkál. Egy alkalommal megjegyzi: „itt egy egyszerű paraszt embert látok háza előtt az utcán a padon ülve s látom, hogy a legnagyobb egykedvűséggel fogyasztja dinnyéjét, melyet a mi földesurainknál talán húsz darabra is fölvágnának.”⁹ Figyelmes utazónk a bőség mögött érzékeli a hiányt. Ha fejlettebb lenne a kereskedelem, a sokszor tékozló fogyasztást célszerű áruterelés és pénzgazdálkodás válthatná fel. De e téren Európa keleti zónája még elmarad a centrumtól. „Ez leginkább onnan van, mert fölösleges sok az életszükséglet, kivált a vidéken, és semmi értékek nincs. [...] E jólét és olcsóság kevésbé származik a túltermelés, mint inkább a kivitel csekélyisége következtében; ennek az oka pedig az, hogy az ország kereskedelmi viszonyai még a legszomorúbb helyzetben van-

⁸ Hofmannsegg... i.m. 47. p.

⁹ Hofmannsegg... i.m. 51. p.

Ebben a házban lakott Koller József, itt látogatta meg őt a szász természetbúvár

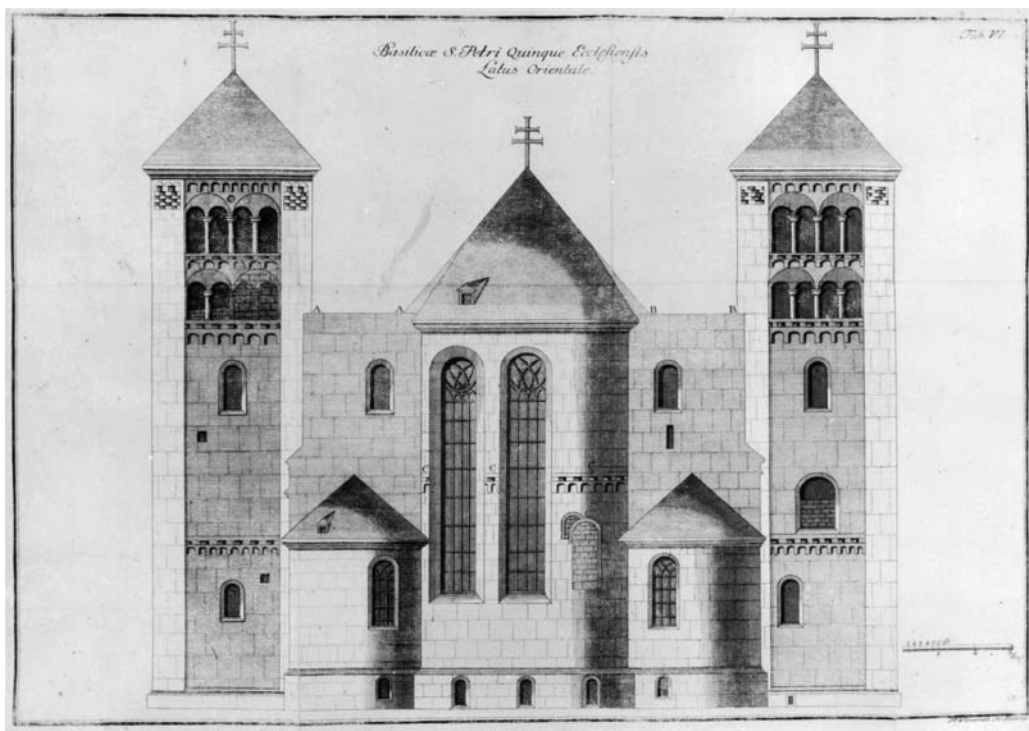
nak, ennek pedig ismét politikai viszonyok az okai. Tevékenységgel és jó intézetekkel Magyarország egyike lehetne Európa legelső országainak, ennek azonban ez idő szerint áthághatlan akadályok vannak útjában, melynek nagyrészt maga a nemzet az oka.”¹⁰ Elgondolkodtató szavak!

De kik voltak azok a jelesen gondolkodó emberek, akikről a szász utazó fentebb idézve említést tett? Az egyik Koller kanonok, a tudós történetíró, munkánk előző fejezetének egyik szereplője, akivel kanonoki házában kertjében (a mai Janus Pannonius utca 4. szám alatt) Hofmannsegg kellemes társalgást folytatott. Koller munkásságáról már szóltunk, most vendégének szemével vetünk rá még egy pillantást. „Ebédre még tegnap Koller kanonokhoz ígérkeztem, kinél egy igen szép kerti szalont volt alkalmam megbámulni, melyet oldalain az oszlopokról le a párkányzatig lecsüggő sűrű vadszőlő borít; az egész igen kellemes, festői hatást gyakorol.”¹¹ A tudós főpapot így mutatja be: „egy okos, tanult férfiú, a minő akárhol is megbecsülendő, kivált itt, hol az ellenkezőnek annyi példáját láthatni. Hét nyelvet egész jól beszél, pedig ezek egymástól eléggé különböznek, mint a magyar, német, latin, francia, olasz, tót és rác.”¹²

¹⁰ Hofmannsegg... i.m. 58–59. p.

¹¹ Hofmannsegg... i.m. 47. p.

¹² Hofmannsegg... i.m. 55. p.

A székesegyház a 1804-ben, a székesegyház keleti homlokzata, Weinmann metszete

A másik jelesen gondolkozó ember, akivel Hofmannsegg Pécssett megismerkedett, Delling professzor, azaz Delling János vagyis Johann Delling (Münchenben született 1764-ben, halálának éve bizonytalan), aki Magyarországra kerülve előbb Selmecbányán nevelősködött, majd a Pécssett rövid életű (itt 1785-től 1791-ig működő) akadémiához nevezték ki a bölcsélet tanárának. „Delling professzor keresett fel néhányszor és tudományos beszélgetésekkel igen kellemesen mulattatott, de nagyon panaszkodott, hogy a tudományoknak itt nem sok kedvelője akad.”¹³ Delling panaszát ma már filozófiatörténeti szempontból tudjuk értelmezni. Ő ugyanis Immanuel Kant egyik első magyarországi követője volt. E filozófia eszméi részint a protestáns ifjak peregrinációi, külföldi egyetemi tanulmányai révén kerültek haza (főként Erdélybe), részint pedig két bajor származású tanár előadásai révén. Ez utóbbiak egyik volt a pécsi Delling, a másik pedig Kreil Antal a pesti egyetemen. Pécs tehát a kanti eszmék hazai recepciójának egyik hazai fészke volt, illetve lehetett volna, ha a professzor kellő érdeklődéssel találkozik, s ha hagyják dolgozni. Ám a metafizikai kérdéseket szkeptikusan szemlélő és az emberi megismerés korlátait kijelölő kanti kritikai szellem képviselője akkoriban nem volt veszélytelen tevékenység. A Helytar-

¹³ Hofmannsegg... i.m. 44. p.

To His Excellency
 Graf George Festetics
 with the respectful Compts
 of his much obliged
 and obed.^t Servant
 The Author

Richard Bright dedikációja Gróf Festetics Györgynek a keszthelyi Helikon Könyvtárban őrzött kötetben

tótanács ugyanis 1795. június 19-én kiadott rendelkezése a kanti „Filosofiának tanítását minden Kathólíka Oskolákban megtilalmazni, jónak és szükségesnek találta, s ítélte”, amint ezt *A Kánt szerént való Filozófiának Rostálgatása Levelekbenn* című pamflet 1801-ben egyetértően megállapította. Ruszek József 1811-ben *A Filozófiának rövid Historiája* című művében megemlékezik a két bajor tanár úttörő szerepéről Pesten és Pécsen, ám hozzáteszi: „vigyázatlan hirtelenedésükkel... benne vesztek”.¹⁴ Egyházi előjárói materialista tanok tilalmas hirdetésével vádolták meg Dellinget, aminek következtében a professzort elmozdították állásából. Bécsbe költözött, ahol magánórákon adta elő tanait. Itthon pedig átmenetileg megtorpant a kanti recepció, s majd a XIX. század második évtizedében következik be a kritikai eszmék áttörése a hazai művelt közgondolkodásban, s alakul ki az a „filozófiai zsidóság”, amelynek legfőbb dokumentumai a Kazinczy-levelezés, a matematikusnak is kiváló Sipos Pál tanulmányai, és a szintén erdélyi Köteles Sámuel *Tiszta Erkölcsi Filozofia* (Marosvásárhely, 1817) című műve.¹⁵

Húsz évvel Hofmannsegg után Richard Bright (1789–1858) angol orvos (róla nevezték el a Bright-kórt, az általa felfedezett vesebetegséget) járt Magyarországon.

¹⁴ Horkay László: Kant első magyar követői = Irodalom és felvilágosodás. Tanulmányok. Szauder József–Tarnai Andor (szerk.) Bp. 1974. 201–228. p.

¹⁵ Szauder József: A romantika útján. Tanulmányok. Bp. 1961. 180–223. p.; Nagy Imre: Nemzet és egyéniség. Drámairodalmunk az 1810-es években. Bp. 1993. 133–141. p.

Travels from Vienna through Lower Hungary című könyve fontos művelődéstörténeti forrás.¹⁶ A szász grófhhoz hasonlóan ő is észreveszi a termőfölddel kapcsolatos birtokviszonyok fejlődést gátló, káros szerepét. Éppen ezért értékeli nagyra a birtokát korszerűsítő, felvilágosult Festetics György tevékenységét, s az általa létrehozott tanintézményben, a Georgiconban folyó munkát. Pécsre Szigetvár meglátogatása után érkezik, s őt is magával ragadja a délről megpillantott város látképe. Áthalad a szigeti kapun, s ámulva szemléli a gyönyörű katedrális, amelyben „magyar, horvát és német nyelven imádkoznak és énekelnek minden zavar nélkül”. „Az egész városnak bizonyos értelemben kolostori jellege van – írja –, s azt ebben a pillanatban még jobban kihangsúlyozzák az ezen évszakban kezdődő vallásos körmenetek és szertartások. Hét tekintélyes templom van itt [a dómon kívül] és nem kevesebb, mint tizenkét mecset maradványai. Az utóbbiakból egyet csinos templommá alakítottak át. A templom azelőtt a jezsuitáké volt.”¹⁷ Szemléletes élménybeszámolót közöl a piacról: „Piacnézés közben a nemzetiségi öltözetek nagyon kedves keverékét találtuk. Mivel az idő szép volt, a nők főleg világosszínű ruhákba öltöztek, a magyar és néhány horvát nő feltűnően elegánsan. Ruhájukon a sok kézimunka külsejüknek nagy gazdagságot kölcsönzött. [...] Alig találni asszonyt, aki nem kötné be kis kendővel a homlokát, arcát és állát, csak a szemét és orrát hagyja szabadon kitéve a nap hőségének. Ez az általános viselet volt a pécsi piacon és barátom a kis kendőről előre tudta, milyen nyelven fog szólni a parasztasszony.”¹⁸ Bright, a szász tudósnál demokratikusabb nézőpontja következtében, a pécsi társasági életet szűkösnek, kasztjellegűnek látja. „Megítélésem szerint a pécsi társadalom nagyon zárkózott. Az előkelőbbje főként esténként szokott kisebb társaságban együtt lenni. A többiek társadalmi élete néhány esti látogatásra, itt-ott egy csésze teára szorítkozik, de a mi vidéki városaink kedélyes baráti légköre hiányzik.”¹⁹ Hofmannsegg és Bright rajzának eltérő jellegét – a nemesi és polgári nézőpont különbségén túl – a gazdasági viszonyok megváltozása is magyarázza. A századvég viszonylagos bősége után az új század második évtizedében, a napóleoni háborúkat követően, pénzleértékeléssel járó gazdasági válság sújtotta az országot, és ez a társasági életformára is hatással volt.

A város múltjáról szólva az angol orvos is Klimó Györgynek a város szellemi életét újjáteremtő tevékenységét emeli ki. „Az íróknak adott bátorítása az egyházmegyében sok egyéniséget gyűjtött össze, akik kitűntek az általános irodalomban és szépirodalomban, egyszersmind a hittudományok tüzetes művelésében.”²⁰ Természetesen a könyvtárba is ellátogat. Bright doktornak Pécsen jó kísérője, „idegenvezetője” volt Kölesy Vince Károly, a káptalan gazdatisztje személyében. Az ő társaságában, „akihez szerencsémre ajánlólevelem volt, megnéztem a könyvtárt. Jobb vezetőt nem is választhattam volna – dicséri Bright Mr. Kölesyt – mert ő nem-

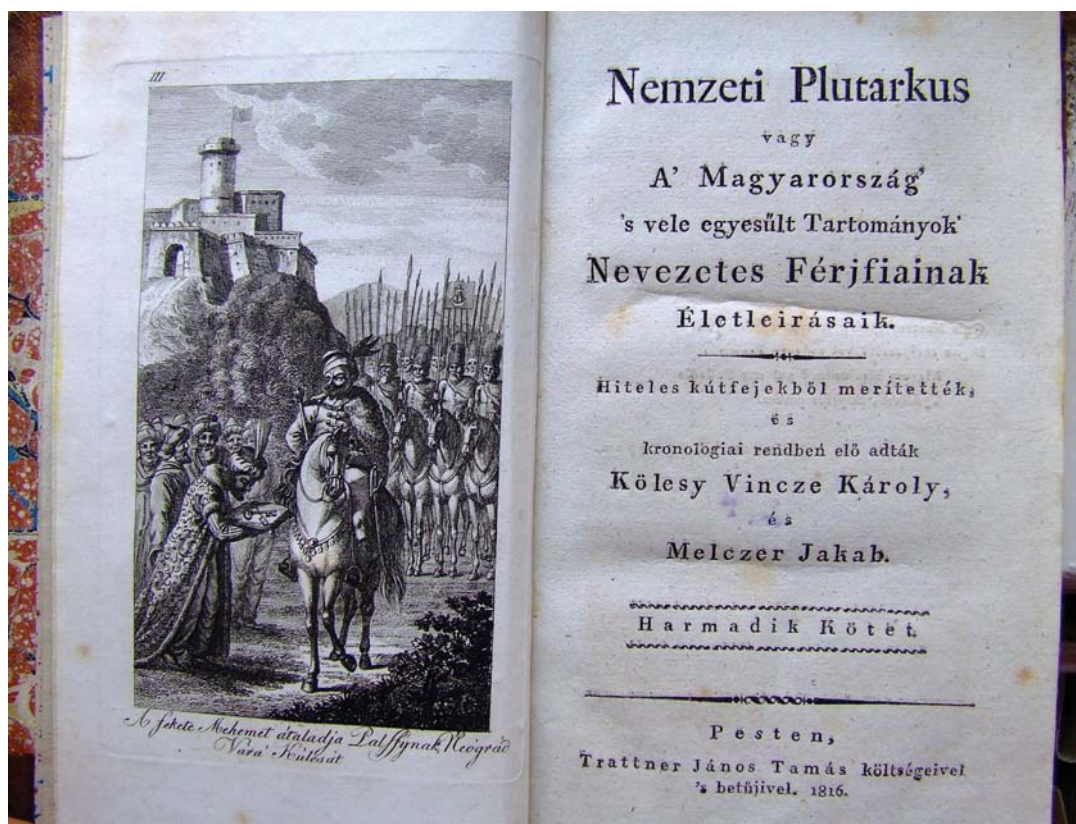
¹⁶ *Travels from Vienna through Lower Hungary with Remarks on the State of Vienna during the Congress in the Year 1814.* Edinburgh, 1818.

¹⁷ Richard Bright utazásai a Dunántúlon. A szemelvényeket fordította és a bevezetést írta Szerecz Imre. Veszprém, 1970. 72. Bright itt a mai Belvárosi templomról beszél.

¹⁸ Bright... i.m. 74. p.

¹⁹ Bright... i.m.75. p.

²⁰ Bright... i.m.72. p.

Kölesy Vincze Károly Nemzeti Plutarkus c. művének címlapja

rég arra használta fel üres óráit, hogy összegyűjtse és közzé tegye a könyvtár alapítójának életére vonatkozó adatait.” A doktornak e látogatással kapcsolatos feljegyzése egyszerre elismerő (a bibliotékára nézve) és bíráló (a helyi értelmiséggel kapcsolatosan): „A püspöki könyvtár a lakosság részére mindig nyitva áll, de alig látogatják.”²¹

Hanem most térjünk vissza Bright pécsi kalauzához, akiről írói érdemei alapján szólnunk kell. Kölesy Vince Károly 1788 körül született Kölessiben. 1806-ban beiratkozott a keszthelyi Georgiconba, majd tagja lett a pesti gazdasági egyesületnek. 1812-ben Pécsen az egyházi birtokok tisztviselője. Ebben az időben találkozott az angol utazóval. 1816-tól csaknem másfél évtizedig bicsérdi ispán. E munkája mellett 1819-ben az abaligeti barlang feltárással foglalkozott, amiről 1820-ban nevezetes tanulmányt publikált a Tudományos Gyűjteményben. E folyóirat lapjain ugyanebben az évben *Újonnan felásatott római emlékkő* címen is értekezett a pécsi székesegyház közelében feltárt római leletről, amelyet Lucius Marcellus Al-

²¹ Bright... i.m. 72, 75. pp.

só-Pannóniai kormányzó áldozati köveként azonosított. 1819-ben Pécsre költözött, az egyházi uradalom gazdatisztje, majd káptalani számtartó, később, feljebb lépve a ranglétrán, tisztartó lett. 1841-ben fontos szakkönyvet írt s adott ki *Próbálatja egy útmutatásnak uradalmi tisztek számára* címmel, amely ezt megelőzően 1839-ben és 1840-ben németül két kiadásban is megjelent. Élete utolsó éveit beárnyékolta az a per, amelybe egy elszámolási nehézség miatt keveredett, s bár állásától nem fosztották meg, vagyona jelentős része elúszott a procedura következtében. 1847-ben hunyt el. Kétszer nősült, első neje, Miozini Anna halála után feleségül vett egy nála sokkal fiatalabb árva lányt, Pach Trézsit, aki számára férje halála után a püspökség nyugdíját, illetve segélyt biztosított.²²

Kölesy irodalmi szempontból fő művének *Nemzeti Plutarkus* című négy kötetes életrajz-gyűjteménye tekinthető, amelyet 1815–1816-ban publikált.²³ Gazdasági kézikönyvéhez hasonlóan ez szintén megjelent németül.²⁴ A teljes mű 105 életrajzot tartalmaz, a II–IV. kötet életrajzait Kölesy szerzőtársával, Melczer Jakabbal írta. A második kötethez írt előszavában Kölesy megvilágítja szerzői szándékait és módszereit. Elmondja, hogy külföldön még mindig sokan úgy vélik, hogy Magyarország nem egyéb, mint „medvék 's farkasoktól lakott barlang”, pedig szép számmal vannak nemzeti hőseink, érdemes férfaink. Igaz, „Magyar Nemzetünk sok Ulysszesekkel, de semmi Homerral nem bír.” Most tehát ő vállalkozik arra, hogy a hazai és külföldi olvasók tájékoztatása céljából megírja a megőrkítésre méltó személyek életrajzait. Módszeréről is beszámol: „Szorgalommal nyomoztam, 's gyűjtöttem öszve az Életleírásokat, 's azokat mint voltak, vagy legfeljebb kevés másolással iktattam e' munkácskába; mivel azonban minden fáradozásom mellett is igen kevés készekre találtam, szükség volt kétség kívül, sok Bajnokinkat a' történet' töredékeiből egy Egészbe olvasztani úgy annyira, hogy a' Magyar Plutarkus' legnagyobb részét eredetinek vehetni.”²⁵ Megjegyzi, hogy nem szeretne „hideg vérrel festett” portrékat készíteni, amivel, az adott műfaj keretein belül, írói ambícióit jelzi. Ezt igazolja, hogy az összegyűjtött biográfiai adatok többnyire igényes összefoglalása mellett szemléletesen megidéri hősei testalkatát és arcvonásait, például kitér a testőríró Báróczi Sándor hírhedt csúnyaságára, amivel szembeállítja ékes stílusát, Attiláról pedig elmondja (mert nála természetesen ő is a nemzeti hősök panteonjához tartozik), hogy „termetére nézve kicsiny vala, de valami különös látszott-ki belőle, melly által ő a' Legbátrabban is félelmet tudott serkenteni. Komolyság 's méltóság uralkodtak arczvonásain, 's lángelke eleven szemeiből csillongott”.²⁶ (Nem lehet tudni, hogy a hun király alacsony természetére vonatkozó

²² Vass Éva Tünde–Jankovits László: *Nemzeti Plutarkus* = „...használd ezt a könyvtárat... a haza tisztességére és oltalmára, magad és mások hasznára.” Tudomány és kutatás a Klimo Könyvtárban. Konferencia a PTE Egyetemi Könyvtárban, 2006. szeptember 26. Pécs 2007. 97–106. p.

²³ *Nemzeti Plutarkus vagy A' Magyarország' 's vele egyesült Tartományok' nevezetes Férjainak Életleírásai*. Hív forrásokból merítette, s időszakasz szerént előadta Kölesy Vince Károly. I. Pest, 1815., II-IV. Pest, 1816.

²⁴ *Ungarischer Plutarch, oder Biographien merkwürdiger Personen des Königreichs Ungarn und der dazu gehörigen Provinzen. Aus authentischen Quellen geschöpft und in chronologischer Ordnung dargestellt.* I-IV. Pest, 1815–1816.

²⁵ Cím nélküli előszó V.

²⁶ *Nemzeti Plutarkus* I. 15.

adat valós tényen alapul-e, vagy a keleti népek faji jellemzőjeként vetül alakjára, esetleg a kis termet – nagy lélek ellentétének hatásos retorikai formulájaként öröklődik a történetíróknál.) Életrajzait egy-egy jellegzetes történettel is színesíti. Az „elegáns poétáról”, a Bessenyei-körhöz tartozó Barcsay Ábrahámról szólva elmondja, hogy utolsó kívánsága szerint kedves almafája tövében temették el. „Ezen almafa alatt tanúlgatott ő gyermekkorában, az alatt gyönyörködtette magát érettebb, 's koros idejében is a' szép könyvek' olvasásával, és olyan kedves 's drága volt ő előtte annak az almafának emlékezete, hogy ő azt a' pecsétnyomójára is kimetszette, ilyen körülírással: „Árnyékban zóldúl”.²⁷

Természetesen nem feledkezik meg a pécsi vonatkozások kiemeléséről sem. Tüzetesen tárgyalja „Pannoni Janus” és a város kapcsolatát (az első kötethez készített Mansfeld-féle metszet is egy emlékezetes pécsi jelenetet ábrázol, amint Mátyás király könnyekre fakad a halott költő nyitott koporsója előtt, erről Janus Pannoniusszal kapcsolatosan már szóltunk). Oláh Miklósról megjegyzi, hogy „Pécsi Kánonok” volt, s „Két esztendők elfolytaig viselte a' Titoknokságot Szakmári Pécsi Püspök körül”, Istvánffy Miklós életrajzába pedig beleszövi, hogy „Minekutána a' Törökök Pécsset megszállották, már mint gyermek kintelenített szüleivel hazáját futni”. Faludi életrajzából sem hagyja ki, hogy a „Pécsi Gymnasiumnál [...] mint Magister” szolgált. Mint említettük, Richard Bright megjegyezte, hogy kísérelje mennyire tiszteli Klimó püspök emlékét. Ezt igazolja, hogy mikor Kölesy a *Nemzeti Plutarkus*-ban arról beszél: „A roppant könyvtár hirléli még most is, mi tudomány szerető volt Klimó”, az életrajz szövegéhez ezt a lábjegyzetet fűzi: „A' Magyar Plutarkus is ezen Könyvtárnak köszöni rész szerint az ő lételét”, amely megjegyzéssel minden bizonnyal a bibliotéka által biztosított bőséges kutatási lehetőségre, gazdag forrásanyagra gondol hálával.²⁸

Minthogy jelen tanulmányunk a kései 18. és a korai 19. század pécsi műveltségi viszonyaival foglalkozik, téma és időrend szerint kívül esne szemhatárunkon az a két német utazó, akik a reformkorban jártak a városban, de választott nézőpontunk alapján, miszerint hajdani utazók szemén keresztül vizsgálódunk, röviden mégis szólunk róluk.

Johann Gottfried Elsner (1784–1869) neves gazdasági író 1839-ben járt a városban. A Csillag vendéglőben szállt meg (ezt a Brassó utca megnyitásakor lebontották, a szomszéd házban létesült kocsma vitte tovább a nevet), majd városnéző sétái során tetszéssel szemlélte ő is a székesegyházat, a megyeházát, a Polgári, valamint az akkor megalapított Nemzeti Kaszinót, viszont sok elhanyagolt, szegényes házát is látott. A Kálváriadombra felsétálva elődeihez hasonlóan ő is gyönyörködött a látkép szépségében. És mivel akkoriban még jártak muzulmán zarándokok a városban, hogy a Rókus dombon imádkozhassanak Idrisz Baba türbéjénél, Elsner is találkozhatott itt egy bagdadi dervissel, aki a sírhoz járult tiszteletét, áhítatát kifejezni.²⁹

²⁷ Nemzeti plutarkus... i.m. III. 222. p.

²⁸ Nemzeti plutarkus... i.m. I. 261. p.

²⁹ Ezzel kapcsolatos munkája: Ungarn durchreiset, beurtheilet und beschrieben... Leipzig, 1840.

Adolf Grünhold (róla közelebbit nem tudunk) a negyvenes évek első felében járhatott Pécssett. Magyarországi útleírásának *Reise in die Baranya* című fejezetét egy prágai német lap közölte 1844-ben.³⁰ A romantikus lelkű utazót elragadja a többnemzetiségű (magyar, német, bosnyák, rác, horvát nyelvű népektől lakott, akkoriban tizenkét-tizenháromezer lelket számláló) város sokszínűsége. Nem csoda, hogy megakad a szeme a híresen szép, de általa kissé laza erkölcsűnek vélt fehérnépeken: „A pécsi nők nagy része – írja – igen bájos teremtés, olyan szép természetűek, amilyeneket lángoló képzeletével Ariosto és Marini írt le, s amilyeneket Tizian mesteri ecsetje festett. Az erkölcs és illendőség törvényei azonban itt nincsenek olyan szűk korlátok közé szorítva, mint a hidegebb és komolyabb népeknél, hanem általában lazábbak.”³¹ Birkás Géza általunk felhasznált s idézett könyvében lovagiasan megvédelmezi az egykori pécsi asszonyok erkölcsseit (s ehhez a magunk részéről ezennel csatlakozunk). Szerinte ugyanis a könnyen hevülő Grünhold bizonyára téved: szüret idején tartózkodott a városban, s alkalmasint félreértette az ilyenkor szokásos oldottabb hangulatot, játékos évődést, s kacérságnak vette, ami csupán kedvesség volt.

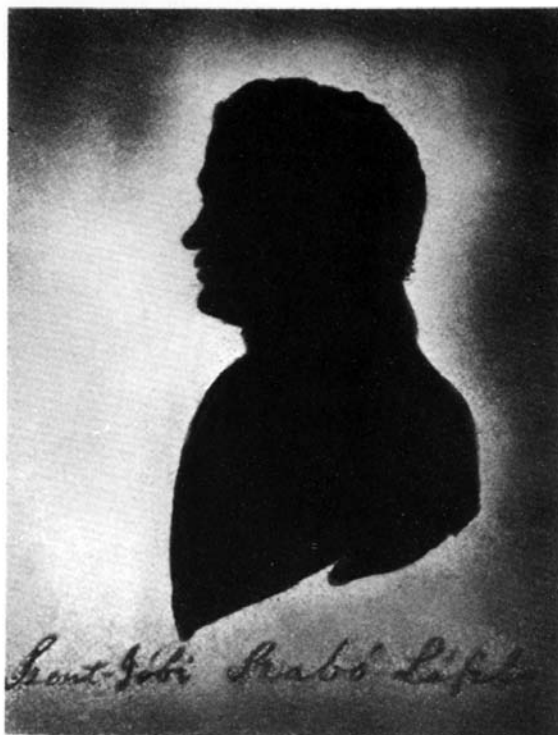
A téma említett tanulmányozója, akinek két munkáját is felhasználtuk (*Egy elzárt francia nemes Dunántúli utazása, A régi Pécs külföldi útleírások alapján*), Birkás Géza 1879-ben született Köveskálón. A veszprémi piarista gimnáziumban tanult, majd a budapesti egyetemen szerzett magyar–francia szakos tanári oklevelet és doktorátust. Középiskolai tanár, majd szakfelügyelő. 1923-tól egyetemi tanár Pécssett, eközben egy-egy évig dékán, illetve rektor. 1940-től Kolozsvárott majd Szegeden professzor. Szegeden halt meg 1951-ben. Tudományos munkásságát filológiai alaposág és elemzői érzékenység jellemzi. Fő műve *A francia irodalom története a legrégebb időktől napjainkig* (Bp. 1927) című összefoglaló munka. Szemléletének alapját a pozitívista milió-elmélet képezi. A feltételezett népijellemről vezeti le az irodalmi sajátosságokat. Szerinte a kelta gyökerű francia „eszés, józan, nem nagyon komoly, nem nagyon vallásos, érzékies, de nem szenvedélyes, az életet könnyedén vevő, az erkölccsel nem sokat törődő, társuló természetű, kellemes modorú, finom ízlésű, vidám, gúnyolódó, szkeptikus s épen ezért kevésbé költői hajlamú faj.”³² Ennek a szellemnek a kiteljesedését Molière-ben látja, akinek komikum iránti érzékét, lélekrajzát és jellemfestését dicséri: „Személyeit igazi zsenialitással helyezi el abban a környezetben, amely leginkább alkalmas arra, hogy valamely szenvedélyük a maga teljességében kifejlődhessék és széles körben érzékeltesse a maga romboló hatását.”³³ Ezzel szemben Victor Hugóról meglehetősen szigorral ítélik: személyisége ellenszenves, programja hangzatos, de üres, gyenge pszichológus, kompozíciói aránytalanok, írja róla Birkás, s csupán stílművészetét ismeri el. Hugo drámáiról különösen rossz a véleménye: szerzőjük nem értett a cselekmény logikus megszerkesztéséhez, a következő jellemrajzhoz. Túltengő fantáziája regényeit is eltorzítja.

³⁰ Birkás Géza: *A régi Pécs külföldi útleírások alapján*. Pécs, 1938. A Grünholddal foglalkozó 2. sz jegyzet, 9–11. p.

³¹ Idézi Birkás... i.m. 1938. 9. p.

³² Birkás Géza: *A francia irodalom története a legrégebb időktől napjainkig*. Bp. 1927. 4. p.

³³ Birkás Géza... i.m. 1927. 131. p.

Szentjóni Szabó László árnyképe, amely barátjának, Batsányi Jánosnak egyik könyvében maradt fenn

Birkás Gézát ízlése a romantika előtti klasszikusokhoz vonzza. *Rousseau természetérzéke* című ifjúkori dolgozatában (Bp. 1901) elmélyülten elemzi az *Új Héloise*-t, s meggyőzően bizonyítja, hogy a szerző természetérzékét közvetlen egyszerűség, érzelmi emelkedettség és szubjektív hangoltság jellemzi. A francia irodalomról szólva következetesen kettős nézőpontot érvényesít: benne él a vizsgált szövegvilágban, de abból mindig kipillant, ha magyar párhuzamra lel. Az egyik középkori Mária-csodáról írva (*Tombeur de Notre-Dame*) nemcsak Anatole France és Massenet későbbi feldolgozásai jutnak eszébe, hanem a *Boldogasszony dervise* is Tóth Bélától. Nem mulasztja el megemlíteni, hogy a 15. századi komédia, a *Pathelin Péter* 1913-ban színre került a budapesti Nemzeti Színházban. *Montaigne sorsa Magyarországon* (Bp. 1942) című viszonylag kései dolgozatában a nagy esszéíró magyar recepcióját elemezve Széchenyi és Babits értő fogékonyságát emeli ki.

Visszatérve szorosabb értelemben vett témánkhoz nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a 18. század utolsó évtizedében még két nevezetes, ezúttal magyar látogatója is volt Pécsnek: a felvilágosodás jeles költője, Szentjóni Szabó László és Csokonai Vitéz Mihály. Előbbi 1792-ben, utóbbi 1798 nyarán és 1800 kora tavaszán. Szentjóni látogatásának körülményeit Gálos Rezső kutatásaiból ismerjük. Itt megint

álljunk meg kicsit, mert Birkáshoz hasonlóan Gálos Rezső (1885–1954) szintén a pécsi egyetemhez kötődik. 1928-tól magántanár, 1933-tól címzetes rendkívüli tanár. Ő is a pozitivisták iskola neveltje, jellegzetes műfaja az életrajz. Fő művei (*Báró Amade László*, 1937, ez Pécssett jelent meg, *Bessenyei György életrajza*, 1951, *Mikes Kelemen*, 1954, *Kármán József*, 1954, *Szentjóni Szabó László*, 1955) egyaránt megkerülhetetlen források, egyesül bennük a biográfiai alaposág, a portréfestés érzékenysége és a korrajz sokrétősége. Legkiegyensúlyozottabb munkája talán az Amade-monográfia, mert ebben a szép csallóközi miliórajzot, a gazdag családi genealógiát és a költői hagyomány és formakészlet szemléletes bemutatását egy pillanatra sem árnyékolja be az ideológiai szempont, bár ez utóbbit Gálos később is mértéktartóan érvényesítette. Halálakor Szauder József és Barta János emlékezett meg irodalomtörténeti érdemeiről.³⁴

Gálostól tudjuk, hogy amikor a radikális reformtörekvéseket hangoztató Batsányi János azt kérdezi 1792 szeptemberében *Szentjóni Szabó Lászlóhoz* írt nevezetes versében: „Mint vagy drága Lacim? Sőt inkább élsz-e? s ha még élsz, Hol vagy most?” – a címzett Baranyában, az is lehet, hogy éppen Pécssett tartózkodott. De hogyan került ide? A történet meglehetősen szövevényes. A szálak 1703-ig vezetnek vissza. I. Lipót ugyanis akkor, más földek és helységek mellett Mohács mezővárost is a pécsi püspökségnek juttatta, a hozzá tartozó javadalmakkal együtt. Ám a lakosok egy részének évszázados privilégiumaik voltak, s ezeket az új helyzetben a püspök nem vette figyelembe. A magukat sértve érzők 1742-ben kérvényt juttattak el az udvarhoz, mire ez 1746-ban bizottságot nevezett ki az ügy tisztázására. A következő évben megegyezésre került sor, ám a mohácsiak továbbra sem nyugodtak meg, s újabb panasszal éltek. Az uralkodó (immár II. József) biztost nevezett ki, aki viszont azt kérte, hogy egy ügyvivőt rendeljenek melléje. Ez lett a jogász végzettségű Szentjóni. Így került Mohácsra, ahová 1792. július 2-án érkezett. A bizottság az év végéig vizsgálódott ott, Szentjóni 1793 januárjában tért vissza Budára, ügyvivői zárójelentését január 20-án keltezte. A költő, aki a Martinovics-féle összeesküvésben játszott szerepe miatt a kufsteini várbörtönben fejezte be rövid életét (1767–1795), bizonyára gazdag tapasztalati anyagra tett szert az ügyben, ám minket e jogi procedúra most kevésbé érdekel.³⁵ Annál inkább fontos számkra Szentjóni mohácsi kiküldetésének pécsi mellékszála. Ennek rövid története a következő. Elutazása előtt a jeles történész, Kovachich Márton György arra kérte Szentjónit, hogy Pécssett szerezzé meg Koller József kanonoktól a káptalani kéziratok katalógusát és a káptalanban őrzött néhány, őt közelebről érdeklő okirat másolatát.³⁶ Szentjóni még júliusban Pécsre utazott, de Kollerrel nem sikerült találkoznia, viszont Vizer kanonok, akihez segítségért fordult, készséggel hozzájuttatta a kívánt forrásokhoz. Minderről Szentjóni így számol be tudós barátjához, Kovachichhoz írt levelében 1792. július 27-én: „A rám bízott dolgokat teljes egészében nem tudtam elvégezni. Nagy részét azonban elvégeztem. Koller kanonokot ugyan, mi-

³⁴ Irodalomtörténeti Közlemények, 1954, Irodalomtörténet, 1955.

³⁵ Erről a megfelelő levéltári hivatkozásokkal lásd: Gálos Rezső: Szentjóni Szabó László. Bp. 1955. 85–99. p.

³⁶ V. Windisch Éva: Kovachich Márton György, a forráskutató. Bp. 1998.

Csokonai Mihály portréja

kor pár nappal ezelőtt Pécsen voltam, nem találtam otthon, de Vizer apát könyvtárost – igen kiváló férfiút – megnyertem ügyünknek. Tőle a könyvek katalógusát és a kéziratok mutatóit is megkaptam [...]” Szeptemberre elkészültek a szükséges másolatok, ekkor Szentjóni ismét Pécsre utazott, Vizerrel együtt meggyőződött a szövegek hitelességéről, s átvette a dokumentumokat. „Íme, itt küldöm Mátyás király két dokumentumának rám bízott másolatát. Vizer Tisztelendő Úr a káptalan pecsétjével akarta hitelesíteni, de a káptalan előjárói ezt csak 6 frt. lefizetése ellenében akarják megtenni. Vizer Tisztelendő Úr gyűjteménye azonban olyan hiteles, hogy azt mondtam, ne adjunk ki pénzt ilyen haszontalan célra.” Ezt szeptember 5-én írta Kovachichnak.³⁷ A levelekben említett Vizer Ádám kanonokkal nem először találkozunk, a kiváló tudós következő tanulmányunk egyik szereplője lesz. Megemlítjük még, hogy Szentjóni kiküldetésének költői gyümölcse is van, a Batsányi episztolájára válaszoló *A' Mohácsi veszedelem* című töredékes vers, amelyben

³⁷ Gálos Rezső... i.m. 1955. 91. p. A levelek latin szövegének magyar fordítását innen idézzük: 126–127. p.

Mohácson, a Duna partján, „Baranyának kövér határában” idézi fel a tragikus történelmi eseményt, amely a korabeli líra egyik fontos motívumává vált.³⁸

Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) Debrecen szülötte volt, ott is fog meghalni öt évvel azután, hogy Somogyból hazafelé tartva 1800 márciusában áthaladt a másodszer meglátogatott Pécsen. E városhoz tehát kevés köze van, mégis fontos számon tartanunk, mert egyik fontos műve személyes közreműködésével itt jelent meg az Engel-féle nyomdában. Mint tudjuk, kettős ambíció táplálta költészetét, az öntörvényű poétikai világ létrehozásának szándéka mellett alkalmi verseket szintén írt, erre sanyarú életkörülményei is rákényszerítették, így remélve mecénáisaitól, az „alkalmatosságra” készített versek címzettjeitől támogatást. Első látogatására somogyi időzésének epizódjaként került sor, az adatokból következtethetően 1798 júniusának második felében. A’ *Haza Templomának örömnapja* című költeményét nevezetes alkalomra, Széchényi Ferenc gróf ünnepélyes kaposvári főispáni beiktatására írta, 1798. július 4-re. (Széchényi gróf II. József alatt a pécsi kerület királyi biztosa volt.) A költő a vers írásakor Nagybjomban, Sárközy István udvarházában vendégeskedett. A vers Sárközy költségén jelent meg Pécsen, a kiadvány címlapja szerint „Engel Kristina Özvegy Betűivel. 1798.” A pécsi nyomda alapítójának, Engel János Józsefnek 1795-ben bekövetkezett halála után özvegye vezette tovább a műhelyt. (Történetéről írunk majd még.) Csokonai oly fontosnak tekintette e versét, hogy személyesen kívánta előkészíteni megjelentetését. Ezért utazott Pécsre. Itt a Festetics-család vendége volt,³⁹ a korrekúrával kapcsolatos munkálatokra pedig az Engel-nyomdában (a mai Perczel utca 25. szám alatt⁴⁰) került sor. A kiadvány filológiai szempontból azért jelentős, mert a későbbi publikációknál teljesebb, 12 sorral hosszabb szöveget tartalmaz.⁴¹ A vers központi képe, a „Haza Temploma” a klasszicista költészetben többször felbukkan, Csokonai valószínűleg Pope-tól vette. Az Úr megjelenésének költői látomása viszont az Ószövettség inspirációját tükrözi, leírását a költő prófétai szerepben fogalmazza meg. Csokonai jelen volt Széchényi július 4-i beiktatásán. A vers elnyerte az ünnepelt tetszését, 100 rft-ot adott érte. És Csokonaira máris újabb feladat várt. Köszöntő verset kellett írnia Sárközy feleségének, Chernel Eszternek július 8-án esedékes névnapjára. Ezt a versét (*T. N. Nádasdi Sárközy Istvánné, született Chernelházi Chernel Eszter Asszonynak tiszteletére*) azért említjük, mert benne megemlékezik Pécsi időzéséről: „Mennyi volt a Pétsi Várban, / Mennyi itthonn ’s Kaposvárban / Fáradságom és bajom! Alig jövök meg amonnan; / ’S már letett Lantom’ újonnan / Felparancsolja Bajom.”⁴² A szöveg finom szójátéokra épül: a „Bajom” egyszerre tulajdonnév, Nagybjom, ahol a költő éppen a verset írja, és köznévi, mert bizony elég „nagy bajom”, gondolja a költő, hogy egyik megbízás után máris nyakamba szakadt a másik. De hogy Pécsen mi volt a megemlegetett sok baja, arról csak sejtésünk lehet. Kovács Sándor Iván szerint a szöveg korrigálásával, a tipográfiával

³⁸ Szentjóni Szabó László Összes költeményei. S.a.r.: Debreczeni Attila. Bp. 2001. 198-199.

³⁹ Ferenczi Zoltán: Csokonai. Bp. 1907. 90–91. p.

⁴⁰ Madas József: Pécs-belváros telkei és házai. Pécs, 1978.

⁴¹ Csokonai Vitéz Mihály: Költemények 4. 1797–1799. S.a.r.: Szilágyi Ferenc. Bp. 1994. 509–527. p.

⁴² Csokonai... i.m. 88. p.

kapcsolatos gondokról lehet szó, alkalmasint Krisztina asszony részeges híriú nyomdászsegédével, Jungmann Károllyal való vesződésekről.⁴³

Ha fentebb Elsnerig és Grünholdig elmerészkedtünk, befejezésül Barna Ignác (1822–1894) reformkori pécsi látogatásáról is megemlékezünk. Már csak azért is, mert olyan személyiségről van szó, aki mintha egy Jókai-regényből vagy Kuthy Lajos *Hazai rejtelmek* című könyvéből lépne elénk. Neves fogorvos, a hazai sztomatológia kiemelkedő alakja (1871-ben publikált *Fogászat* című munkája becses szakkönyv), aki ugyanakkor Vergilius *Aeneis*-ének fordítója, Horatius és más latin költők elismert átültetője. 1846-ban verses kötetet is publikált.⁴⁴ Pécsi látogatásának élményét versben örökítette meg *Pécsett, 1845* címmel, amelyben egyszerre hódol a mecseki lankákon termő bornak és a híresen szép pécsi nőknek (akiket ő, Grünholddal ellentétben, nemcsak felettébb bájosnak, de illően szendének s lán-goló szívű honleányoknak is nevez). Befejezésül ennek két versszakát idézzük:

„Szépen zöldell hegytetődön
A borág,
Szépen nyílik völgyeidben
A virág.
Bárki mit mond, én kelek ki
Ellene,
Itt lehetett a boldogág
Édene.

Szívet elmét elvarázsol
Kellemed,
Hej de mégis legvarázslóbb
Szép nemed.
Itt teremte nőt az isten
Szende nőt,
Legmagasztosb gondolatját
Hirdetőt.”⁴⁵

⁴³ Kovács Sándor Iván: „Mennyi volt a Pécsi Várban fáradságom és bajom”. Csokonai Vitéz Mihály két pécsi látogatása = Pécsi Szemle 1999. ősz 8–14. p.

⁴⁴ Némethy Géza: Barna Ignác emlékezete = Egyetemes Philologiai Közlöny 1897. 97–111. p.

⁴⁵ Tüskés Tibor: Pécsi Múza. Irodalmi szemelvények. Pécs, 1958. 42–43. p.

BOROS LÁSZLÓ

A FERENCSEK TEMPLOMA

A 13. század elején Assisiben egy Ferenc nevű ifjú a teljes szegénységet vállaló, alázatos szívű fiatalok csoportjának létrehozásával megalapította a róla nevezett ferencesek társaságát. A rövid időn belül kibővült és renddé szerveződött szerzetesek hamarosan nemcsak Európában, hanem Ázsiában és Afrikában is tevékenykedtek. Céljuk, az általuk gyakorlatban is viselt életvitel példájával a gazdagság, és a velejáró életmódot elvető szemlélet terjesztése. Magyarországon már 1228-ban megvetették alapját az esztergomi, majd országosan is megjelenő Szűz Mária ferencendi szerzettartománynak.¹

Baranya megyében Pécssett jelentek meg először, ahol működésükről tanúsító első adat, P. Kaiser Nándor házfőnök szerint, 1256-ból való. A korai épületben működő rend 1260-ban már főzárdaaként szerepelt, amely más zárdák felügyeletét is ellátta. 1301-ben a Kóródy család segítségével felépítik templomukat és későbbi rendházuk egy részét.² A pécsi zárdáról 1309-ben a Monumenta Vaticana is megemlékezik. 1316-ban a drávamenti kolostorokat már a pécsi ház kiküldötte felügyeli.³ 1348-ban, 1356-ban és 1490-ben itt tartották a rendi gyűléseket, amely adat által az épület befogadó képességéről is fogalmat alkothatunk.⁴

A hódoltság alatt a tartományfőnök két misszionárius testvért helyezett Pécsre, akik egy kis házikóban húzták meg magukat, s akiknek lelki gondozói működését a mohamedánok eltűrték. A maitól keletebbre elhelyezkedő középkori templomot Memi pasáról nevezett dzsámivá alakították, mellette rituális fürdő létesült.

A török uralom után Johann Karl Thüngen generális, Pécs első városparancsnoka, Klarics Miksa csáktornyai ferences zárdafőnök kérésére a pécsi régi rendház újbóli birtokba vételére adományozási okiratot állított ki 1687 januárjában.⁵ Mindezzel Gabriele Vecchi tábornok, a város új parancsnoka mit sem törődött, s egy ideig a ferences rendházat saját céljaira vette igénybe, ő maga pedig a kolostor közelében álló kúria épületében rendezte be rezidenciáját.

A rend 1714-ben kapta az első expropriáló rendeletet, amely az ajándékozás vagy vásárlás útján birtokába került ingatlanok eladását tette kötelezővé. Ennek értelmében eladták a Jakováli Hasszán dzsámihoz tartozó török temető közelében, a mai kórház területén elterülő szántójukat, amelyet Kapucsy György kanonok vásárolt meg 30 forintért, valamint egy szőlőt, amelyet Mihály Péter pécsi polgár vett meg szintén 30 forintért. A befolyt összegből a szerzetesek megkezdték az időközben felszabadult régi otthonuk helyreállítását, ugyanis 1721-ben Kazó István nagyprépost a rendház melletti Vecchy-féle épületet megvásárolta és a ferenceseknek ajándékozta. Ezzel lehetővé vált a rezidencia későbbi kiépítése.

¹ Kaiser Nándor: A ferencesek Baranya megyében = Pécs-Baranyai Ismertető. Kalotai László (szerk.). Pécs, 1934. 5.p.

² Helyét, helyzetét a mai templom keleti homlokzata előtt feltárt 14. századi alapfalak jelzik

³ Karácsonyi János: Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. Budapest, 1922. 226. p.

⁴ Kaiser... i.m. 1934. 5.p.

⁵ Brüstle József: Recensio universi cleri Quinque Ecclesiensis. Pécs, 1874. I. 322. p.

A templom rövid építéstörténete

A régi rendház birtokba vételét megelőzőleg kezdték meg mecsetté átépített templomuk visszaalakítását.⁶ 1716-ban még e korábbi épületet tatarozták, miközben 1714-ben mai templomuk építését a mecset és a fürdő maradványaiból, a kripták munkálataival megkezdték. Az épületet 1718-ban eredetileg kelet felé építették, majd 1727–30 között, a nyugat felé terjeszkedő hajó bejáratát, feltehetően a városkapu csatlakozó falának közelsége, valamint az ottani régi temető miatt, a korábbi szentély helyére helyezték át. Ezzel a térrendezéssel 1760-ra a templom kelet-nyugat irányú funkcionális szerkezetét megfordították.⁷ A magánadományok mellett a város is támogatta az építkezést. 1724-ben és 1726-ban is ezer-ezer téglát bocsátott a ferencesek rendelkezésére.⁸

Az 1758–60 közötti években a mai szentély, s az alatta lévő kripták megépítése a jelentősebb 18. századi építkezések befejező munkálatait jelentették. A homlokzatokat többször átalakították. A templomnak a keleti oldalon eredetileg két tornya volt. A délinek alsó falszakaszát portásszobává alakították, majd 1884-ben elbontották. Az északi torony csak az épület magasságáig terjedt, erre haranglábat állítottak.⁹ A boltozat megépítését követő évben, 1746-ban a tornyot magasították, majd zsindeyes sátozottóval fedték. A sisakot mai barokkos formájára 1807-ben alakították. Az órát Krautzak György költségén 1828-ban szerelték fel. A torony alsó része az 1880–90-es, valamint az 1926–30 között végzett homlokzati alakítások során részben módosult.¹⁰

Kápolnasor építése

A mellékhajó kialakulása a különböző időben épült öt kápolnának köszönhető. 1729-ben elsőként a Fájdalmas Anya-kápolnát építették a hajó északi oldalához. A keleti szentély áthelyezése után, 1735-ben a mai torony helyén Sztipánovics György kereskedő felajánlásából megépült a loretoi Mária-kápolna, közben a hajó boltozata és a torony készült el 1745-ben. Az építőmester Fráter Bertholdus volt, aki még ebben az évben Tatára került, ahova vele tartott Fr. Hyacintus, scrinarius, aki a rendi könyvtár berendezésének készítésénél működött közre.¹¹ Ekkor a torony külső bejáratát elfalazták, újat a hajó felől, a mai állapotnak megfelelően nyitottak. 1885-ben lourdesi Mária, majd az 1927–28. évi átalakítások alkalmával kis Szent Teréz tiszteletére szentelték a kápolnát. Ezen az oldalon ez az egyetlen különálló, bár csak vasráccsal határolt helyiség, ezért szabad betekintést engedő imahelye a betérőknek.

1748-ban a Paduai Szent Antal-kápolna épült meg a torony és a Fájdalmas Mária-kápolna közötti távolság közepén. 1760-ig, aranyozott díszítéssel gyarapították.

⁶ Magyar Ferences Levéltár Budapest. (Továbbiakban MFL) Personalia Quinqueecclesiarum 1687–1803. § 5., 1714.

⁷ Szőnyi Ottó: Pécs. Útmutató a városban és a környéken. Pécs, 1925. 64. p. Megjegyzendő, hogy a levéltári adatok évszámai, illetve a Szőnyi által közreadott évszámok csak részben egyeznek.

⁸ BML Pécs Város tanácsülési jegyzőkönyvek 1724. 91. p.; 1726. 225. p.

⁹ P. Ángyán Aurél: Liber secundus Historiae Domus Conventus Quinque Ecclesiensis. Év és hely nélkül. 189–205. p.

¹⁰ Gosztonyi Gyula: Pécs 1763-ban. Pruner Ignác városképe. Pécs, 1944. 12. p.

¹¹ Aggházy Mária: Adatok a dunántúli ferences kolostorok művészeti tevékenységéhez a XVIII. században. = Művészettörténeti Értesítő 1956. V. évf. 2–3. sz. 197. p.

Keleti homlokzat

1756-ban egy régi portabejárat helyére, a templom és a zárdafal szögletébe Szent Anna oltárával, egy kisebb kápolnát építettek, amelyet 1769-ben lebontottak, majd azonos titulussal áthelyezték a templom északi oldalára.¹²

A Szent Kereszt-kápolnát 1757–58-ban a torony mellé építették. Egyben nyugat felé egy boltívvvel a Szent Antal-kápolnával összekötötték, hogy valamennyi fény szűrődjön az oltár fölötti feszületre. A következőt 1769-ben, a már említett külső kis kápolna lebontásakor, a Fájdalmas Mária- és a Szent Antal-kápolna közé, Szent Anna tiszteletére emelték. Ezzel az északi oldal kápolnasorának építése be-

¹² MFL Personalia

fejeződött. A kápolnák alatt külön kripták is épültek.¹³ Az egyes kápolna-toldalékokkal a hajó korábbi zsindefedelű, sátor tetős északi oldalán létrejött mellékhajó jelenleg tulajdonképpen egy olyan kápolnasor, amelyeket nem határolnak oldalfalak. Az egykor különálló kápolnák titulusait a helyükön maradt oltárok őrzik. Elhelyezésük a torony és az északi bejárat előcsarnok között húzódo mellékhajó pilér-osztásához igazodott. Az átépítés óta csak előtérrel rendelkeznek, s ezáltal jött létre a szokatlan egy mellékhajós épületszerkezet. Ennek toldalékeként épült az északi bejárat, amelyet 1778-ban nyitottak meg. Ugyanebben az évben a kápolnák alatti kriptákat is egyesítették.¹⁴ Napjainkra az épület eredeti barokk állapotából a szentély, a hajó falai, a lorettói Mária-, jelenleg Szent Teréz-kápolna és a torony kétharmada maradt fenn.

Homlokzatok

A keleti homlokzat eredetileg konvex-konkáv lefutású volutás oromzattal épült. A 19. század elején pártás formát öltött, majd az 1881. évi átépítés során nyerte el mai formáját. A második szintet záró, triglifekből szerkesztett, frízzel hangsúlyozott párkányszaton kettős törpe-pilaszterek emelik meg az oromzat timpanonjának tetővonalát, ami által az oromzati mező lényegesen nagyobb felületet képez. Itt helyezkedik el Gebauer Ernő Krisztust szentek körében ábrázoló freskója. A földszintet és a kórusablakot befogadó homlokzat emeleti részét a főpárkányig felfutó ikerpilaszterek határolják.

Az északi frontot 1926–30 között a keleti homlokzattól eltérő jelleggel alakították. A templomnak ez a nézete a tetőt takaró attikás, egyenes vonalú, triglifes koszorú-párkánnyal zárul. A toronytól a bejáratig terjedő szakasz felületét architrávra emlékeztető kettős pilaszteres osztással látták el. A homlokzat pilaszterközeinek ablakmezejében szoborfülkék hangsúlyozzák a falfelület ritmusát. Ez az osztás a bejáratnál nyugat felé a szoborfülkék helyett már földszinti és emeleti ablaksorral folytatódik, amely formarend a szentélyt övező körfolyosó felületére is kiterjed. E félkörívű felületen már csak szimpla pilaszterek sorakoznak, közeikben, az attika alatti triglifes párkányszat helyett, három-három oválablak látható. A szentélyt az utca felé, az 1960-as évek végéig a templom északi homlokzatának folytatásában, a kegytárgyakat árusító Szent Antal bazár, illetve plébánia-iroda földszintes épülete takarta el. A templom északi homlokzatának mai megjelenését, P. Oberten Odilo házfőnök kezdeményezésére, az 1926-ban indult átépítésnek köszönheti, amikor a kápolnasorhoz csatlakozó bejárat csarnokot, a szentély köré épített emeletes körüljárós gyóntatófolyosót és az emeleten a könyvtárat létesítették.¹⁵

A déli homlokzatot a szentélyhez csatlakozó sekrestye és a rendház hozzáépített szakasza részben takarja. A hajó fiókéiben újszövetségi jelenetekkel festett, szegmentíves üvegablakok bocsátják a fényt a belső térbe. Témáik, Jézus keresztelése, Jézus és a samariai asszony, Szent Péter átveszi a menyország kulcsait.

¹³ A Pécs szigeti külvárosi Szent Ferenc plébánia történeti naplója. *Historia Parochiae* (továbbiakban HP) I. kötet, 1790–1928. P. Schmidt Alfonz (szerk.) 11. p.

¹⁴ HP 12. p.

¹⁵ Megjegyzendő, hogy napjainkban, a hagyományos értelemben használt kápolnasor kifejezés alatt mindössze oltárokat kell érteni

Téregységek

A ferences templom beltéri képzéséhez hasonló nem fordul elő a városban. Az 1778-ban épített északi bejárat előtere tulajdonképpen a mellékhajóhoz toldott előcsarnok. Ennek déli irányú folytatása az építészetileg és részben funkcionálisan is értelmezett szentélybe, a szemben nyíló sekrestye bejáratáig terjed.

Az 1926–30 között végzett átalakítást, P. Oberten Odilo elgondolása alapján, Taray Lajos építész-mérnök tervezte. Ekkor alakult ki a mai állapot, amely szerint a szentélyt felül lanternás ovál-kupola, a félkörívű apszis felett pedig negyedgömb-kupola zárja. A szentély emeleti szakaszának két oldalán egy-egy negyedgömb-kupolás szerzetesi oratórium épült. Báboskorlátjaik a szentély öblében kettős törpe-pilaszterek által megszakított szakaszokban folytatódnak, mögöttük valódi, illetve vakablakok váltakoznak.

A szentély déli oldalán két ajtó nyílik. Az oltárhoz közelebbi a régi, a másik, az északi bejáratral szemben, az újabb, 1758-ban fiókos dongaboltozattal épült sekrestyébe vezet. A szentély mögötti körüljáró folyosó a sekrestye és a bejárat előcsarnok között teremt összeköttetést.

A főhajó eredendően síkmennyezettel épült. 1745-ben fiókos dongaboltozattal látták el, ehhez egy északi mellékhajó csatlakozik, amely részleteiben épült egységgé. Az 1898. év elején a nagy feszítésválságú boltozatot a jelentős mértékű repedések miatt le kellett bontani. Az újat, a régi fiókos dongaboltozat mintájára fából készítették, s a kiváló minőségű munkát a ferences testvérek már az év vége felé átadták Graits Endre festőnek. Ez a boltozat napjainkban is hibátlanul áll a hajó falain. A boltozat cseréje alkalmával az egész templom padozatát terazzo-mozaikkal burkolták, ennek következtében a hajó járósíntjét egy lépcsővel süllyesztették. Az összes munka 1898-ban elkészült.¹⁶

A templombelső dél-keleti nézetből, a mellékhajóból képzett bejárat előter miatt, egy kereszthajós szerkezet látszatát kelti. A hajó keleti végében, a torony alatti térben, a Szent Teréz-kápolna szobrát Szentpétery Kristóf művésztanár mintázta és ajándékozta a templomnak. Bejáratának ellenoldali párjaként nyílik a kórusfeljáró lépcsőtere. A régi kórus helyén, két pilléren áll a faltól-falig terjedő bővített karzat. Fából készült mellvédje konvex-konkáv ívelésű, felületén rokokó faragással díszített. Mélysége a torony szélességével egyezik, ezért az orgonaház és a mellvéd között énekkari szereplésre is alkalmas tér áll rendelkezésre.

A főoltár

Az adatok szerint az 1733-ban készült gazdagon faragott barokk főoltár szolgált főoltárként. Ez azt is jelentheti, hogy még az 1727-ben épült keleti szentélyben állott. Az 1758-tól a nyugati oldalra átépült tágas szentély méreteihez igazodó, 1760-ban emelt újabb főoltár architektúráját márványból készítették.

A mai főoltár készítése ideje bizonytalan. Annyi azonban bizonyos, hogy P. Szömörics Simon házfőnök (1860–79) nevéhez fűződik, akinek elhatározásából és a költségek személyes előteremtése által valósult meg.¹⁷

¹⁶ HP 104–106. p.

¹⁷ HP 83. p.

Főhajó

A retabulum felmagasodó tömbjének fő elemei a befelé forduló háromtagú szélső oszloppárok, amelyek hasonló helyzetű sarokpárkányokat hordanak. Ezeken nyugszik az oromkeresztes archivolt, az építmény felső záróeleme. Az oszlopok aranyozott fejezetei korintuszi mintára készültek. Hornyolt oszlopgyűrűs párnatagos

lábazataik kétszintes, erőteljes bázison nyugszanak. Ezek fogják közre az oltár koporsó alakú vörösmárvány menzáját és emeletes tabernákulumát. Utóbbit, a gyertyapaddal (predella) együtt, sárgás-rózsaszínű gyúdi márványból készítették.

A főoltár oromzatának szoboralakjai a 18. századból megszokott sablon szerint, ám jó színvonalon készültek. A rozetta-frízes archivolt öblében, lebegő Sentháromság-csoport helyezkedik el. Az oszlopok által tartott felső párkányszakaszokon egy-egy angyal térdel. A gyertyapadon nyugvó tabernákulumot homlok-síkba rendezett oszloppárok szegélyezik. Két oldalán a meredeken lefutó párkány volutáin térdelő angyalok későbbiek, egyszerűbb megjelenésűek, s a felső angyalpár művészi kivitelét nem érik el. Maga a szentségház kétszintes, kockafrízes-archivoltos oromzárása laposabb ívben ismétli a főoltárét.

A klasszicizáló megjelenésű oltárépítmény a győri székesegyház Szent István és Szent László-oltárai vagy inkább a nagycenki plébániatemplom főoltára architektúrális formarendjének körébe sorolható. A felmagasodó retabulum közep-terében az uralkodó látványt mégis az Assisi Szent Ferenc stigmatizációját ábrázoló nagy méretű olajfestmény, Senser Pál 1737-ben készült műve jelenti. A festmény és az oltár elkészülésének időkülönbsége alapján feltehető, hogy a kép eredetileg a korábbi oltáron állott. Az átlós szerkezetű kompozíció központi alakja Szent Ferenc, a Megváltó sebeiből kisugárzó fénynyalábok által stigmatizálódó, átszellemült szent szerzetes. A festmény alsó része sötét tónusú háttérrel biztosít a főalak kezeinek és tekintetének világos foltjai számára, amelyek kiemelik a tartalmi mondanivaló lényegi részét. Az égi jelenet szereplői világosab tónusú komplementer színekkel kezelt felülete, a lelki tisztaság és felszabadultság, a megvilágosodás és a mennybéli dicsőség eszmei lényegét sugallja.

Mellékoltárok

A 18. századi kápolnák 1729–58 között épültek. Oltáraik, mint mellékoltárok, a mellékhajó kiépülése után kerültek jelenlegi helyükre. Az északi bejáratról az első a Fájdalmas Anya-oltár. Rendkívül gazdagon tagolt részletein aranyozott rokokó motívumok díszítik. Menzája koporsó alakú, közepén nagy aranyozott kartusdíszítéssel. A retabulum nóduszos oszlopai fantáziadús, részletes faragású fejezettel készültek. Középen a Piéta-jelenet olajfestménye sarokíves aranyozott keretben látható. A felső párkányok szögletei csúcsokban előugróak. Az emeleti rész középmezéjében Szent Ilonát ábrázoló kisebb festmény helyezkedik el. Mindkét alkotás jelzetlen.

A második pillérközben Szent Anna oltára áll. Az előbbinél visszafogottabb megjelenésű, alapvető szerkezete azonban hasonló. A predella fölötti tagolt párkányon egy-egy szélső oszloppár között, kagylóbellétű fülkében áll Szent Anna és a gyermek Mária szobra. A főalak fehér fátylán kívül a szoborcsoport az arcok és kezek kivételével aranyozott felületű. Az oromzati szakaszon, a háromszögbe foglalt Isten szeme angyalokkal témájú festmény áll ívekből szerkesztett keretben. Az oszlopokon kívüli párkányszögleten attribútum nélkül álló két szobor, Szent Anna és Joachim alakját személyesíti meg.

A kápolnasor következő oltára Paduai Szent Antal tiszteletére készült. Öblös párnataggal formált menzája fölött kisebb olajfestmény, Graits Endre, Szent Ferenc

prédikál a halaknak tárgyú jelzett képe látható 1902-ből. A kép 18. századi elődje valószínűleg hasonló jelenetet ábrázolt. A következő szinten hegedű alakú aranyozott keretben az elragadtatott Szent Antal térdelő alakját látjuk, amint megjelenik számára a kis Jézus. A kép jó színvonalon alkotó festője ismeretlen. A festmény két oldalán egy-egy korintuszi oszlop, a külső széleken pedig nóduszos pillérek adják az architektúra kereteleseit. A mellettük képzett volutás konzolokon toulousi Szent Lajos, illetve Szent Bonaventura szobra áll. A felső tagolt párkányzat fölött hegedű alakú képmezőben Bűnbánó Magdolna alakja ismerhető fel. A festménytől jobbra és balra az emeleti egység széleit két faragott puttó határolja. A felső porcnotívumos párkányon, csakúgy, mint a többi oltáron, oromkereszt emelkedik.

A következő hajótagban a Szent Kereszt-oltár áll, amelyre a hajóbeli falszakasz takarása miatt kedvezőtlen rálátás esik. A felépítmény nélkül álló menza fölött a megfeszített vérző Krisztus életnagyságú feszület-szobra emelkedik. A menza melletti talapzatokon Szűz Mária és Szent János alakjával egészül ki a kálvária-jelenet. A Szent Kereszt-oltár felől a torony aljában létesült, harmadik titulust viselő kis Szent Teréz-kápolnába egy rácson keresztül tekinthetünk. A 18. században itt még kibontatlan toronyfalba mélyített fülkében a szegyenoszlophoz kötözött, megostorozott Krisztus fából faragott, festett szobra állt.¹⁸

A hajó déli oldalán álló mellékoltárok kórus felőli sorrendjében első a Szent Teréz-oltár. Menzájának előredomborodó lábázatát középen rokokó motívumokból alkotott kartus, a sarokíveket hasonló elemek variációiból szerkesztett aranyozott díszítőfaragás kíséri. A retabulum függőleges tengelyű homorú, illetve domború szelvényekből összeállított lábázatán két szélről korintuszi oszlopok állnak. Fejezetükről a rokokó formakincséből válogatott füzérek mint párkányívek futnak le az oszlopbazisokon nyugvó volutákra. A képmezőben ívekkel tagolt fülkében kis Szent Teréz szobra áll, a széleken egy-egy reppenő puttóval. A templom mellékoltárain ismétlődő csúcsos főpárkány fölötti szinten nagy volutákon puttók ülnek. Közöttük Szűz Mária a kisdeddal, eleusza-típusú ikon-ábrázolása sugárkoszorús háttér előtti keretben látható. A felmagasodó volutás oromzaton kereszt zárja a dúsan faragott építményt.

Az eddig tárgyalt mellékoltárok faragott-aranyozott díszítésű, bonyolult felületkezelésétől jelentős eltérést mutat az egyszerűbb megjelenésű Szent József-oltár. A szerényebb kivitel magyarázatára szolgál, hogy korábban e helyen Nepomuki Szent János-oltár állott, a jelenlegi, Szent József titulúsának meghonosítására, 1889-ben állították.¹⁹

Dísztelen menzája fölött a hátfal síkjába süllyesztett tabernákulum ajtáját volutás díszítés emeli ki az oszlop-alapokig terjedő síma mezőből. Ennek széleit pillérek határolják, amelyeken korintusz-fejezetű oszlopok magasodnak a felső párkánytöredékig. Az orommezőt volutákon ülő angyalkák díszítik. Középterét puttókkal ábrázolt Szűz Mária-kép tölti ki, fölötté aranyozott rozettával kombinált akan-tusz-csokor emelkedik.

A szószék után végül a Jézus Szíve-oltár következik. A rokokó formavilág, részletgazdagság, dúsan aranyozás tekintetében a Szent Teréz-oltárhoz hasonló. Kö-

¹⁸ HP 10. p. és P. Ángyán i.m. 240. p.

¹⁹ HP 83. p., valamint P. Ángyán i.m. 241. p.

zépen szoborfülkében áll a szívére mutató Jézus-szobor. Megjelenésében csakúgy, mint a Teréz-oltár szobra, ellentmondásban áll az oltár stílusvilágával. A barokkra jellemző vonásokat, kontrasztos beállítást és tengelyeket nem fedezhetjük fel az alakokon. Feltehetően az 1920-as évek végéről való sorozat-példányok. A felső egység festménye Szent Vendelt ábrázolja dúsan faragott aranykeretben.

A mellékoltárok, a templom és a sekrestye valamennyi bútora, a zárda összes famunkája, mint az ablakok, ajtók, cellák bútorai, az egykori laikus testvérek szakmai jártasságát, szorgos tevékenységét dicséri.

Falfestmények

A templomot eredetileg síkmennyezettel építették. Az első boltozat 1745-ben készült. Felületén sem figurális, sem pedig ornamentika-festés nem lehetett, mert 1748-ban kívül-belül kimeszelték a templomot.²⁰

A keleti homlokzatot 1747-ben építik át az új boltozat emelése után. Felületére egy ismeretlen festőtől ekkor két festmény került. Az egyik, angyalok társaságában, Jézus és Szűz Mária megjelenik Szent Ferencnek, a másik kompozíció Ferenc, a pápától a Porciunkula-búcsút kéri. A következő évben történt meszelés a freskót nem érintette.

Legkorábbi, belső festésről szóló adatunk 1898 végéről való. A veszélyessé vált 18. századi boltozat lebontása után, még ez évben elkészült az újabb, a szentélyre, hajóra és a sekrestyére is kiterjedő mennyezet építése. Az új felületekre szánt falképeket Graits Endre ecsetjére bízta.

A szentély mennyezetét kék alapon arany csillagokkal díszítette. A hajó oldalfalain szentek nagyméretű alakjait jelenítette meg. A mennyezetben a szentély felől öt mezőben helyezte el témáit. Az elsőn a Szeplőtelen Szűz Máriát, a másodikon Jézust szentek körében, a következőn a keleti homlokzat témája, vagyis a templom Porciunkula-búcsúja engedélyezéséért a pápához (III. Honorius) forduló Szent Ferenc jelenete szerepelt.²¹ A negyedik mezőn magyar szentek voltak láthatók, Szent István, Szent Imre, Szent László és Árpádházi Szent Margit.

A boltozati süvegek között a déli falon Xaveri Szent Ferenc, Szent Bonaventura, Szent Flórián és Árpádházi Szent Erzsébet, az északon Kapisztrán Szent János, Boldog Mór, Szent Sebestyén és Szent Klára volt látható. A kórus melletti északi és déli hajófalán, amint az ma is, de már nem Graits műveként, Jézus tanítványokkal és a gazdag ifjú, az ellenkező oldalon pedig Jézus kisdetek körében kompozíció látható.²²

A sekrestye kifestésével is Graits Endrét bízta meg. A boltozati süvegek által meghatározott mezőkben Szűz Mária Szíve liliom és zászló között, a Megtestesülés, Bárány a hétpecsétes könyvön két tömjénező angyallal, majd Jézus Szíve liliomok között, illetve a ferences rend jelvénye oválmezőben látható. A nagyobb mennyezeti kompozíciókat különböző ívekből szerkesztett stukkó-keretek határol-

²⁰ HP 9. p.

²¹ A Porciunkula-búcsú a rend három ágának, a ferenceseknek, minoritáknak és a kapucinusoknak legnagyobb ünnepe. Lásd: Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium. Budapest, 1977. II. 146. p.

²² HP 104–106. p.

Szent Teréz-oltár

ják. Az oldalfalakon jobbról Szent Bernát apát, Szent Ágoston egyházatya, balról pedig Szent Domokos és Szent Benedek mellképei szerepelnek. A sekrestyebeli Graits-műveket megőrizték, s az 1982–83. évben végzett restaurátori munkának köszönhetően napjainkban is láthatók.

Újabb falképek

Amint a város több templomában, úgy a ferenceseknél is, a Graits-féle fal-festmények egy részét állagromlásuk, vakolathibák, nedvesedés vagy más károsító tényező következtében eltávolították vagy átfestették. 1926-ban P. Oberten Odilo házfőnök kezdeményezésére indult átépítések alkalmával a templom falainak festését is megújították. A megadott témakörök szerinti festés terveit Korényi József festőművész készítette el.

A keleti bejárat fölött, a régi helyett, mozaikfreskót festett Unghváry Sándor, Székely Bertalan és Hollósy Simon tanítványa, több hazai templomunk falképeinek alkotója.

A szentély kupola-boltozatát Gebauer Ernő festette, hajóbeli festmények készítését Éber Sándor bajai festőművészre bízta, míg a díszítőfestést Vass Bertalan végezte. Gebauer a szentély kupolájában a lanterna köré szerkesztett égi jelenetében Jézust az őt dicsőítő szentek és angyalok körében ábrázolta. Az uralkodó kloritot az ég kékje, felhők és nagyobb felületű sárga háttér részlete adja, a többi szín a szereplők ruházatán a legkülönbözőbb árnyalatokban jelenik meg. A főalak körül sugaraktól átszelt mandorla-szerű dicsfény a középkori Krisztus- és Mária-ábrázolásokra emlékeztet.

A szentély utáni boltozati festmény Assisi Szent Ferenc Naphimnuszából vett részlet képi megfogalmazását adja: „a Nap, ki a nappalt adja és aki ránk deríti a Te világoosságodat.” A felkelőben lévő sugárzó napkoronggal szemben széttárt karokkal áll a Napot köszöntő Szent Ferenc. Az alacsony horizont fölött az éppen felbukkanó napkorongból áradó sugárözönben középen áll a főalak, tőle jobbra stilizált felhő és sötétkék égbolt látszik. A kompozíciót akantuszos ornamentika-keret különíti el a boltozat világos tónusától.

A következő, azonos formarendű festett keretben a halaknak prédikáló Szent Ferencet látjuk. Egy lombos fa tövében szerzetestársak, nőalak és egy gyermek mint hallgatóság kísérik figyelemmel a jelenetet.

A szentélytől a harmadik boltozati festménye, az előbbi képekével azonos keretben, a szabadban hárfázó Szent Dávid királyt ábrázolja.

A mennyezet szekkóit körítő díszítőfestés motívumai a boltozati süvegek teljes felületét kitöltik. Helyenként dús rajzolatú csoportokban az akantuszlevelek variációi, volutákban végződő inda-, kagyló- és füzér-kombinációi ismétlődnek. Az ornamentika lényegileg a későbarokk átszerkesztett, tónuskezelt grisailles-festését alkalmazza.

A kórus melletti északi, illetve déli hajófalon Graits fentebb említett kompozícióit Éber Sándor festette át, az ábrázolásokat azonban egy későbbi falfestés alkalmával lemeszelték. Az 1982–83-ban végzett belső restaurálás során kerültek elő ismét a szakemberek jóvoltából.²³

A keleti homlokzat falfestményeit ismét átfestették. Az újabb freskók a rendalapító halálának 700 éves jubileumára, Beck Lajos kanonok költségén készültek. P. Odilo rendfőnök a festés kivitelezésére Gebauer Ernőt kérte fel, aki 1926 októberében látott munkához. A felső félkör alakú mezőben Jézus, tőle jobbra Szent Ferenc, Szent Bonaventura írotollal, könyvvel, Szent Antal liliommal, kenyérrel, és IX. Szent Lajos francia király töviskoszorúval, szegekkel. Jézus balján Szent Klára Oltáriszentséggel, Kortónai Szent Margit könyvvel, rajta koponyával, Szent Erzsébet, végül Assumpta Mária térítő apáca beteg gyermekkel.

A kórus két ablaka közében Kapisztrán Szent János freskó-ábrázolása keresztel, fehér zászlóval volt látható. 1930-ban a két kórusablak helyett egy nagyobb készítették, az ablakközben lévő festmény ekkor pusztult el. Mindkét kompozíció hátterét eredetileg lemezarány borította.²⁴

²³ A templom egész belső felületére terjedő felújítás munkálatait az akkori Pécs-egyházmegyei restaurátor-csoport tagjai, Pfeiffer Tibor vezetésével, Maróti László festőművész, Czákó Ferenc festő-restaurátor és mások végezték.

²⁴ Fejes György ismertetése, Dunántúl 1927. január 9.

Faragások, szobrászati művek

Amint már utaltunk rá, minden famunka a szerzetes fráterek házi asztalos-műhelyében készült. A 18. századtól 1950. június 9-ig, a szerzetesek elhurcolásáig folyamatos fafaragó és asztalos tevékenység zajlott a rendházban. Az előállított tárgyak, a hajó padjaitól az orgonaszekrényig, a mellékoltároktól a sekrestye-szekrényekig, szobrokig, magas színvonalon láttak napvilágot.

Az 1770-ben megépült rendi könyvtár keleti szárnyában, az 1771-ben elkészült *könyvszekrények* második változatát is elhelyezték. A szekrényajtók keretezett faráccsal, a bútoregységek párkánya fölött szelvényenként rokokó orom-faragványokkal készültek. Illés testvér a nagyebédli szószékét készítette el mesterfokon. Az ismertebb Jani Lukácsot (*1701 k. †1784) az egyik legkiválóbb magyar asztalosként tartják számon. Ő a mellékoltárok, a templomi szószék mestere, minden bizonnyal Illés és Hyacintus testvérral együtt készítette a könyvtárszekrényeket is, de nevét a műalkotásként értékelendő sekrestyeszekrények készítésével tette maradandóvá.

Jani Lukács kétszintes pécsi *sekrestyebútora* a helyiség hosszanti falánál tizenegy részes felső szekrényorsóból, a plató alatt négyes osztású fiókos alsó tömbből, a két szélén egy-egy ajtós egységből áll. A felső rész középső ajtaja Szent Antal szobra számára szoborfülkéként szolgál. A szélek felől a harmadik osztásban nagyobb szekrényajtók kaptak helyet, fölöttük a felső, párkány oromzattá magasodik. E helyeken egy-egy fából faragott, festett rokokó mellszobor, Assisi Szent Ágnes, illetve Szent Klára büsztjei állnak.

A rövidebb falnál, az előbbi szekrény sor szerves folytatásaként, háromrészes, középen oromzatos tabernákulummal kiemelt szakasz következik. Itt faragott feszület, tőle balra Tolosani Szent Lajos püspök, jobb oldalán Szent Bonaventura kardinális püspöknek az előzőkkel egykorú mellszobrai helyezkednek el. A szekrényajtókat, illetve a fiókos szinteket csakúgy, mint a hosszabb szekrény sor felületén, faragott fejezetes pilaszterek választják el. Az egész bútorzat gazdagon rakott intarzia borítja. Az ajtó- és fiókszegélyeket világosabb szelvényekből illesztett sávok emelik ki. A barokkos vonalvezetéssel elkülönített berakások mezejét Lukács fráter különböző fafajták nagy pontossággal illesztett furnérlemezekével tette változatossá. Az 1744–46-ban készült, s napjainkra is jó állapotban megőrzött műalkotás felületét a látvány élvezetét fokozó fényes politur-réteg fedi.

Jani Lukács műve lévén, itt térünk ki a *szószék* ismertetésére. A Szent József- és a Jézus Szíve-oltár között, két boltozati süveg közében helyezkedik el. Felületét világos márványutánzatú festéssel, aranyozással, a párkányokat vörösmárványra emlékeztető festéssel látta el a mester. Első látásra is szokatlan, hogy a korának megfelelő hasonló alkotásokon gyakori figurális ábrázolások, mint az evangélisták vagy attribútumaik, a négy nyugati egyházatya, Mózes, vagy a Magvető Krisztus alakja, nem szerepelnek a kosáron, illetve a hangvető oromzatán.

Ezzel szemben az itt alkalmazott kettős tetőzet egyáltalán nem gyakori megoldás a szószékeken. Rendkívül bonyolult vonalvezetésű felső párkányzata konkáv ívekből áll. A hangvető kékre festett, sugárdíszes mennyezetén Szentlélek-galamb tárja szárnyait. A hátlap fülszéle-keretes mélyített terébe nyílik az ajtó, ahová a sekres-

Éber Sándor Naphimnusz

tyéből nyíló folyosóról indul feljárt. Kétoldalt a fal mentén fut le a hátlap szegélyfaragványa, amely fülkagylóporc-motívumok és volutába tekeredő rövid párkányszakasz kombinációja. A kosarat négy előre ívelő, faragott felületű pilaszter fogja közre. Párkánya csak elől domború, oldalt homorú szakaszokból áll, amelyek közé az íves pilaszterfejek is beilleszkednek. A lefelé öblösödő kosár felülete a párkány vonalvezetése szerint alakul. Alsó párkánya a felsőhöz hasonló. Két ellentétes, függőleges ívben görbülő pilaszterei azonban sima felszínűek. A másutt előforduló toboz vagy gránátalma-dísz helyett, alsó záróegysége egyetlen két ívszakaszból álló konzol, látzólag ezen nyugszik az egész építmény. Lukács testvér műve nagyjából azt a szószék-típust követi, amelyet Gode Lajos pozsonyi szobrász, G. R. Donner kitűnő tanítványának egyik lavírozott tussal készült tervével vehetünk össze.²⁵

Többek között Jani Lukács munkájának tartják a szigetvári ferencesek sekrestyebútorzatát is. Valószínű, hogy szobrokat is faragott, de ilyen irányú tevékenységéről hiányoznak az adatok. 1784. augusztus 26-án bekövetkezett haláláig, a pécsi rendház műhelyében még számos alkotással gyarapította a templom és a rendház bútorzatát.²⁶

A *mellékoltárok szobrai* közül a kápolnasorban levők a 18. század második felében készültek. Alkotóikat a ferences fráterek között kell keresnünk, akiket láthatóan a teátrális mozdulatoktól mentes, visszafogottabb érzelmeket mutató figurák, az

²⁵ Voit Pál: Barokk tervek és vázlatok 1650–1760. Kiállítási katalógus. Budapest, 1980. 112. p.

²⁶ MFL Historia et Protocollum Conventus Quinque Ecclesiensis 1686–1805 Pars II. p. 410.; – 1784. aug. 26: Die 26. Augusti moritur etiam R. F. Lucas Jani laicus arcularius in Religione nostra Jubilarius, qui plurima in Ecclesia Sacristia Choro et refectorio Magisteriatu sui Argumenta reliquit.

egyszerűbb megmunkálhatóság, valamint a lecsendesültebb stílusirányzat vezérelt. A mozdulat intenzitása, valamint a drapériák kezelése tekintetében kiemelendők a Szent Anna-oltár mellékalakjai, amelyek felső-ausztriai előképekkel állnak rokonságban. Példáikat a tiroli, vagy inkább a közelebbi stájer szobrászköröktől vehették át, amelyek által egy-egy mintalaphoz, esetleg vázlatkönyvhöz is hozzájuthattak, vagy a bevándorolt laikus testvérek maguk hozták a fafaragás tudományát.²⁷ Ilyen alaptanulmányok után készülhettek a templom *stáció*-ábrázolásai, mindamellet ezek a domborművek már a 19–20. századi formabélyegeket mutatják. Megmunkálás, felületi képzés, kifejezőerő tekintetében figyelemre méltó a gyóntatófolyosón álló fafaragású, *festett szobor*. Páli Szent Vincét, a szegények és az elesettek, gyermekek védelmezőjét ábrázolja két gyermekkel. A szobor talapzatán jelzését feltüntette a mester: L.Rüesser, Cröden. 1880. A helyi műhely készítménye az *orgonaház*. A tizenkét részre tagolt sípszekrény a kórusablak két oldalán, a templom teljes szélességére terjed. A sípház alsó tömör tömbje ívekből álló felszínét pilaszterek tagolják. Ezeknek megfelelő osztásban fejezetes pillérek által tagolódik a felső szekrény, amelynek magassága a sípok mérete szerint változik. Az építmény lendületes vonalú koronapárkánya ívrészletekből, áttört oromfaragványokból áll. Minden részeeleme aranyozott faragványoktól ékes. A *hajó padjának* korábbi darabjait nem ismerjük. A jelenleg használatban lévő egységeket 1926-ban a rendház műhelyében faragták. Formai kialakításuk a barokkos belső összképhez igazodik. Volutás ívpárkány-fejezetes oldallapjukon más-más faragás, jelenetek, jelképek csoportja látható. A *gyóntatószékek* a szentélyt ívben körítő 40 méter hosszú folyosó bútorai. Zárt rendszerű, elől három, üvegezett ajtóval ellátott tölgyfaépítmények. A középső fülszele felmagasodó, íves, kétrészes ívelő párkányszakaszai között kereszttel. Az öt példányt 1903-ban, minden részletükben azonos formában készítették a rend asztalosműhelyében. Két, egymással szemben a falba illesztett feketemárvány síremlék látható a kórus felőli első pillérközben. A kelet felőli az 1844-ben elhunyt Johann Georg Krautsack, a másik, 1827 óta Anna Mitterpacher emlékét őrzi, akik a Szent Antal oltár alatti kriptarészben nyugszanak. Krautsack emlékkövének tojásfrízes ormos párkányán urna áll, belőle kicsüngő lepellel, a szövegtábla bázisán pedig a Hit-Remény-Szeretet szimbólumkötege látható. A szemközti emlék szerényebb kivitelű. A párkány alatti homlokmezőben a család címerének faragványa látszik.

Az orgona

A ferencesek szentmiséit már a kezdetektől orgonakísérettel tartották. A török után megújított templomukba orgonát is szereztek. Orgonista páterük már 1695-ből dokumentálható.²⁸ 1714-ben a primitív orgona helyett újabbat vásároltak, amelyhez a vármegye is anyagi segítséget nyújtott.²⁹ A ferences asztalosműhelyben a 18. század közepén már orgonaépítéssel is foglalkoztak. 1749-ben templomuk számára új hangszert építettek, a régit eladták. 1803-ban és 1809-ben korsze-

²⁷ Boros László: A Pécsi Vázlatkönyv. Szobrász-rajzok a 17. századból = Művészettörténeti Értesítő 1983. 1–2. sz. 12–33. p.

²⁸ Taksonyi József: Pécs egyházzenei művelődése a XVIII. században. Pécs, 1935. 25. p.

²⁹ Bárdos Kornél: Pécs zenéje a XVIII. században. Budapest, 1976. 80. p.

Éber Sándor Naphimnusz

rúsfítették orgonájukat, amelyet 1879-ig használtak. Ekkor Angster József két manuálos, 17 változatú, majd 1944–45-ben a jelenlegi, három játszóasztalú és 36 változatú orgonát építette.³⁰

Harangok

A 18. század első feléből, 1746-ból való harangot Berényi Zsigmond püspök szentelte fel, ekkor újabb harangként említik, s nyilvánvalóan a torony ez évben történt magasztásakor készült. 1810-ben négy, az 1829-es egyházlátogatás során már öt harangot említenek az íráások. Éspedig a Szent Ferenc tiszteletére szentelt (1748) 435 kg-os, a Nepomuki Szent János lélekharang (1793), amelyet 1834-ben újraöntöttek és Szepesy püspök szentelt, 35 kg-os, a Szent Mihály arkangyal- (1810, átöntve 1824-ben) 210 kg-os, a Szent György- (1824) 715 kg, végül a 103 kg súlyú Szent József harang, amelynek készítési idejét nem ismerjük. A 18. század negyvenes éveiből valók feltehetően a pécsi Winter-féle öntőműhely készítményei, amely Berényi püspök hivatali idején (1740–1748) már működött, a többi, időben Weinbert Péter műhelyéhez köthető. A háborús célokra történt beszolgáltatások következtében ez az állomány megcsappant, s a ferences templom tornya jelenleg két, a Szent György- és a Nepomuki Szent János-harangnak nyújt otthont.³¹

³⁰ Angster József: Angster. Pécs, 1993. 181, 184. és 188. p.

³¹ HP 32. p.

A templom adventtől vízkeresztig tartó látványossága az egykor híres Betlehem, amely az egész szentélyt teljes szélességében és magasságában kitöltötte. Ma már csak egy része eredeti a korábbinak, amelynek csodájára jártak a megye határain túlról is. A nagy számú, háromnegyed életnagyságú, a megszólalásig élet-hű ember- és állatábrázolásokat a ferences fráterek faragták. Az évekig tartó munka eredményeként a teljes magasságú háttérrel, égi jelenettel kiegészített jelenetsorból álló Betlehemet 1941 karácsonyán mutatták be először.

Epilógus

Fennállása óta a templom és a vele párhuzamosan épülő-gyapodó rendház minden költsége adományból származott, vagy a zárda tagjainak szakipari munkája révén térült meg. 1950 óta ennek hiányában a fenntartás napi gondjai a plébánia vezetésére, illetve az egyházmegyére hárulnak.

A II. József-féle rendi feloszlást a pécsi ferences rend a külvárosi plébániai funkciók vállalása fejében elkerülte. A templom 1789-től látja el és szolgálja kerületének lelki gondozását.

Betlehem

BIRÓ JÓZSEF

A VASASI BÁNYÁSZAT KEZDETEI

Vasas múltja, a bányászat korai emlékei

Vasas Árpád-kori település. Nevének említése 1083-körüli időből – István király nagy legendáriumából – datálódik.¹ Történészek szerint nevét a Vasas-hegyről (a középkorban Mons Ferreus, mai nevén Zengő) kapta, melynek lábánál települt. A török hódoltság alatt is valószínűleg folyamatosan lakott magyar helység volt. 1554-ben 14, 1565-ben itt 16 adózót írtak össze. A név a magyar vas főnév -s képzős származékából, a vasas melléknévből keletkezett.

A történelmi kutatások szerint a vasasi nyersanyagtermelés már feltehetően a magyar történelem előtti időben is létezett, vasérctermelés formájában. A 13. századi vasérctermelés, illetve a vasolvasztás nyomait megtalálták a Szövetkezet utcában.

A falu és környezete az 1015-ben alapított pécsváradi bencés apátsági uradalomhoz tartozott. 1779-ben az utolsó bencés apát üresedésbe került birtokainak új tulajdonosa az egyetemi alap lett, neve Pécsváradi Közalapítványi Uradalom, melynek része volt Vasas falu határa. Pécsváradiak voltak azok is, akik először kezdték ipari felhasználás céljára kőszén használni.

A 18. században, amikor vasérc után tárókkal kutattak több helyen is találtak szenet. Erre mutattak azok a jelek, amelyeket 1811-ben Berks Péter és Sigmond Alajos jelentésükben említettek. Nem bizonyított viszont, hogy ezek a nyomok a 18. századi vasbányászatra utaltak volna. Inkább korábbi maradványok lehetnek, véli Jéki László a vasasi vasbányászat alapos kutatója.² A vasércbányászat ebben az időben, miután a középkorban a külszínen található természetes nyersvas darabok elfogytak, csak elvétve vezetett, illetve vezethetett eredményre, bár kétségkívül a föld alatt is található Vasas területén vastartalmú kőzet-rétegek. Ezt a későbbi kutatások egyértelműen igazolták.

A szénbányászat megindulása

Az 1760-as években már több forrás is utal arra, hogy a pécsváradi kovácsok vasasi szenet használtak.³ A 18. században a Monarchiában az energiát alapvetően a erdők faanyaga szolgált. Ezzel izzították a vasolvasztókat és az üveghutákat, fával tüzeltek a salétromfűzők, a tégláégetők és a sörfűzők. Ebben az időszakban már a monarchia ipari fejlődése is megkövetelte, hogy a fogyó erdők miatt a gazdaság más tüzelőanyagra térjen át. A gőzgépek elterjedése előtt az említett ipari fogyasztók tetemes részét elfogyasztották az erdőségeknek, de a lakosság is sok faanyagot felhasznált a lakóházak építéséhez is. Kicsit hasonló volt a helyzet, mint manapság, amikor ugyan más okokból következően, de lassan szin-

¹ Tóth István: Néhány pécsi és baranyai bányahelynév szóelemzése = Bányászati és Kohászati Lapok Bányászat 116. évf. 11. sz.1983. 758. p.

² Jéki László: Vasasok Vasason. Artéria Stúdió, Budapest. 44. p.

³ Mendly Lajos: Pécsi Bányaüzem Vasas bánya megszüntetésének műszaki engedélyezési keretterve = Bányatörténeti ismertető. Kútforrás Kft. Pécs. 3. p.

sét követően a kamara próbaásásokat rendelt el a Feketehegyen. Ezek reménykeltők voltak, de a bécsi udvar gazdaságpolitikájának változása miatt nem lett ennek érdemi folytatása. Változás csak II. József uralkodása alatt következett be. 1782-ben már ismét királyi rendelet szorgalmazta a kutatásokat, bejelentéseket.⁵

1782-től két pécsváradi polgár, Decker Fülöp és Hasenhendel Simon mári ipari fogyasztásra termelt szenet. Ezért ezt tekintjük a mecseki szénbányászat kezdetének. 1787-től pedig már szerződést is kötöttek az Uradalommal. 1794-ig mintegy 100 vagon szenet termeltek. Decker és Hasenhendel arra vállalkoztak, hogy leküzdik a fánál jobban füstölő és bűzősebb kőszénnel szemben táplált ellenszenvet, és szélesebb körben meghonosítsák tüzelőanyagukat a tűzzel dolgozó mesteremberek között. A kitermelt szenet elsősorban Pécsváradon és a dunaparti településeken próbálták eladni. Természetesen szembe kellett nézni a minden újdonsgot ellenzőkkel.

Sok tényező hiányzott még abban az időben, hogy veszteségmentes kőszénbányászatot lehessen folytatni. Nem volt még állandó vevőkör, így a termeléssel aránytalan felhasználás miatt veszteségekkel kellett szembenézniük. A vasai bányanyitás idejében ezen a területen a faárak még nem voltak tűrhetetlenül magasak, a Mecsek hegység még aránylag gazdag erdőkkel rendelkezett. Fogyasztóik a nem túl tőkeerős vasművesek közül kerültek ki. A nagyobb városok fogyasztói – a szállítási költség miatt – elérhetetlen távolságban voltak.

Azért, hogy kitermelt szenüknek helyben felhasználási lehetőséget biztosítsanak a korábban ismert helyen vasércutatásba kezdtek és vasolvasztót is építettek Pusztakisfalva határában, ahol hematitot (vörösvasércet) bányásztak. 1790 körül azonban kísérletüknek bukás lett a vége.⁶

Önálló uradalmi szénbányászat

1794 és 1829 között önálló uradalmi szénbányászatról beszélünk, amit már a Berks Péter vezetett bányakormányozóság felügyelt. A termelés a szénkibúvásokra épülő táróbányászat volt. Ebben az időszakban járt erre két alkalommal Kitaibel Pál (*1757 †1817) a neves természetkutató. Először 1799-ben tett baranyai látogatást, amelyen a növények mellett alaposan megfigyelte a kőzeteket és minden esetben utalást tett a bányászatra és az ásványi kincsek felhasználására is. Másodszor 1808-ban Szlavóniába menet és jövet írt le hasonló megfigyeléseket az útvonalába eső területekre vonatkozóan.⁷ Most csak azokat a megjegyzéseket érintjük, amelyet a szénbányászat tekintetében tett. Leírta, hogy „Vasasnál bányásszák azt a kőszén, amelyet Budára visznek. [...] Délután a községben a kőszéntelepekhez mentem. A kőszén a falutól északnyugat felé, jó negyedóránra egy völgyben található.”

A Helytartótanács megbízásából Sigmund Alajos bányafelügyelő, valamint a Pécsváradi Közalapítványi Uradalom intézője, Grabarics Lázár, már 1800 nyarán

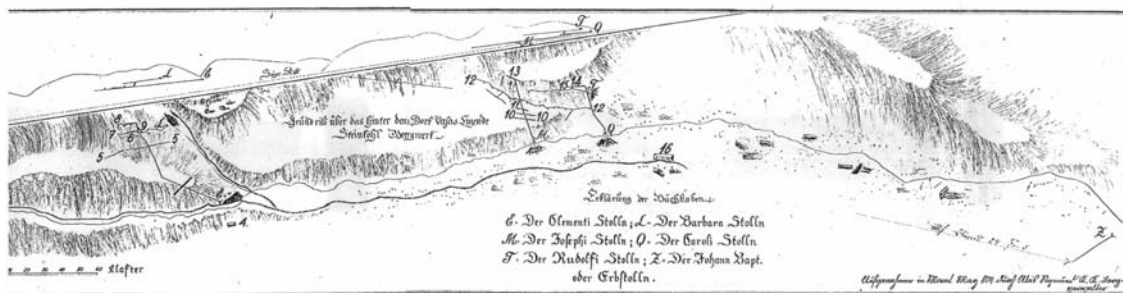
⁵ Babics András: A Pécsvidéki Kőszénbányászat Története. Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest, 1952. 10. p.

⁶ Babics András: A vasércutatás története a Mecsek hegységben. A pécsi Akadémiai Napok előadása. 1955. 3–25. p.

⁷ Mendly Lajos: A bányászat kialakulása és fejlődése a Mecsekben = A Mecsek Egyesület Évkönyve a 2001-es egyesületi évről. Baronek Jenő (szerk.). 2001. 22–55. p.

megvizsgálták a kőszénbányát, és javaslatot készítettek fejlesztésére. Véleményük az volt, hogy feltétlenül érdemes a gazdagnak látszó bányatelken teljesen szakszerű bányaművelést kezdeni. (Sigmund Alajos a maga korának legkiválóbb bányamérnökei közé tartozott. Vasas legrégebbi táróinak egyikét – Clemens-Stollen – az ő tervei szerint telepítették.) A bizottság által megadott utasítások, a korabeli táróművelés magasabb színvonalát biztosították Vasason. A szakszerűséget tovább emelte a Berks Péter vezette bányakormányzóság által gyakorolt szigorú, következetes felügyelet.

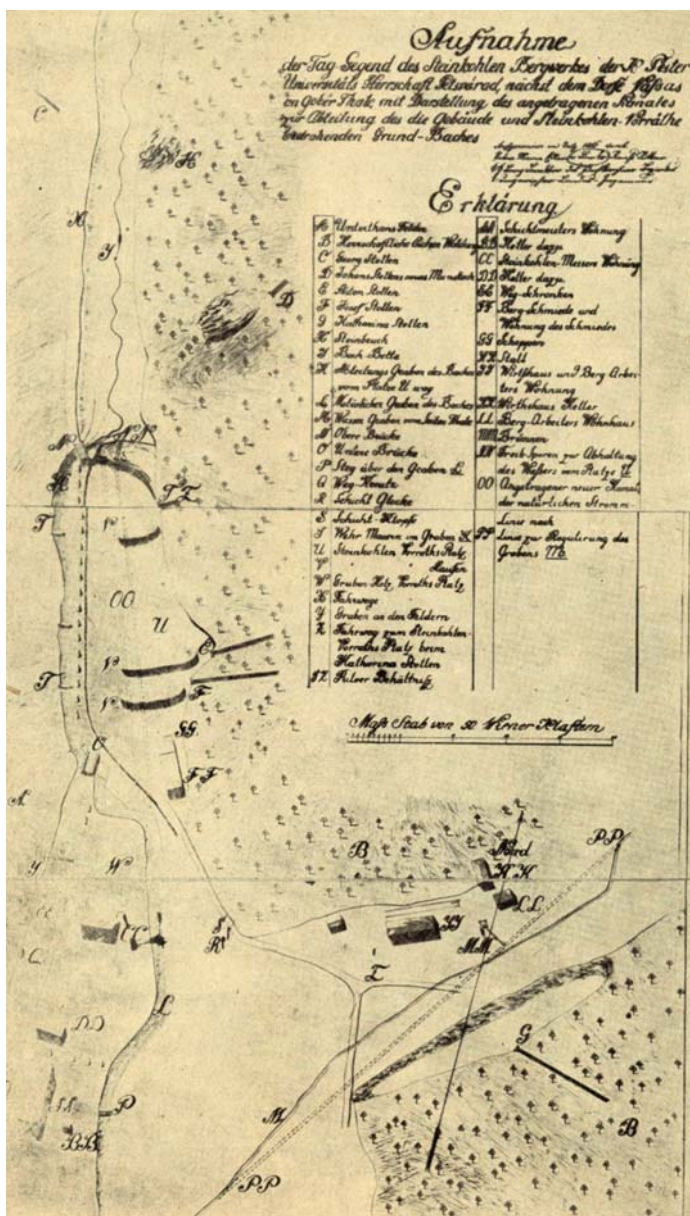
A mélyebben fekvő legértékesebb telepek megközelítése ekkor még szóba sem jöhetett és még nem is volt rá szükség. A külszín közelében lévő telepeket igyekeztek művelni és így a vasasi szénmedencében több tárót telepítettek. A kezdeti bányaműveléseknél a feltárási, elővájási munkák ütemét, magát a széntermeletést, sokkal fokozottabban, mint a későbbi ipari korszakban, a széneladás mértéke határozta meg. A bánya jövőbeni jó üzemeltetése érdekében a pangási időn belül is figyelemmel kísérték a feltárói munkát, de csak annyira, hogy a fenntartási költségek ne nagyon emeljék a termelési költségeket.

Vasas község kőszénbányái 1804-ben

A tárók Vasason két völgyből indultak, de a 18. sz. elején mindegyik a Ny-i völgyben keletkezett. Ez voltaképpen a mai Szövetkezet utca által elfoglalt völgyet jelenti. A térképvázlat 1804-ből datálódik. A nyomtatott ábra valószínűleg egy későbbi változat. Készítőjét nem ismerjük, de erősen gyanítható, hogy eredetijét Berks Péter bányakormányzó készíthette. A nem teljesen egyértelmű helymegjelölés mellett is kikövetkeztethető, hogy ez csak a mai Szövetkezet utcai völgy lehet. Erre mintegy megerősítő bizonyíték Kitaibel megjegyzése, hogy a megnyitott kőszéntelepek a falutól É-Ny-ra voltak akkor egy völgyben. Tehát az Uradalom tárói többségében ebből a völgyből indultak. Továbbá itt festi meg a patak vizét a vastartalmú rétegekből szivárgó víz, amire szintén tesz utalást a természetkutató.

A völgyi patak partja már egyszer fontos bányászati helyszín volt, hiszen az említett 13. századi őskohók maradványait is itt ásták ki. A kőzetek vastartalmát ma is jelzi a patak vörösbe hajló vize, amely a régi tárókból is nyer valamennyi utánpótlást, annak ellenére, hogy utánpótlásának jelentős részét a volt Béta aknai területéről kapja.

Térkép a Közalapítványi Uradalom vasasi bányáiról 1817-ből.

A völgyi patak természetesen elősegíthette, de hátráltathatta is a kezdeti bányászati munkálatokat. Az adott időszakban viszont még inkább csak az ipari épületek a közelükben telepített munkáslakások láthatók. A vízfolyáson több gyaloghíd ível át.

Partján – az É-i részén – az „N”-el jelzett hídig a Ny-i oldalon (Obere Brücke), alatta pedig a K-i oldalon kocsíút vezetett. A hídtól nem messze található a lóporraktár („TL”).

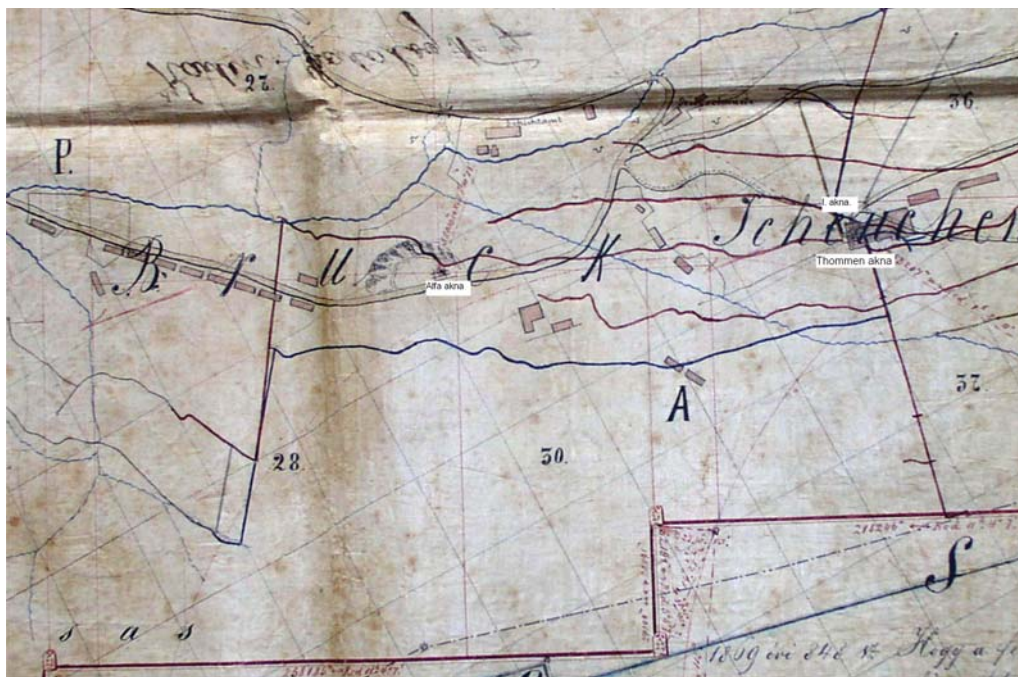
Lakóházaknak kevés hely jutott akkor, mert a terület nagy részét elfoglalták a tárók és az előttük kialakított meddőhányók, valamint a széntároló („U”) és a fatároló tér (fatér). Előbbin a kibányászott, de még el nem szállított szenet, utóbbin a bányában szükséges biztosításokhoz beszerzett faanyagokat tárolták.

A bányáról annyit, hogy fővágatokat, amennyiben ezek szilárd kőzetben haladtak, úgyszintén a keresztvágatokat is a lehető legrövidebb irányban (egyenesen) 6–6,5 láb, azaz: 1,89–2,05 m-es magassággal, a talpszélesség legkevesebb 4 láb, azaz: 1,26 m, a főteszélesség legkevesebb 2,5 láb, azaz: 0,788 m méretben, illetve trapéz-faácsolattal biztosított szelvényben telepítették. A felesleges vágatokat sorsukra hagyták, illetve összeomlasztották az értékes faanyag kimentése, a költségmegtakarítás érdekében.

A fatelep alatti, közel szintes térségen az elszállított, eladott kőszén mérlegelését végezték. Valahol itt helyezkedett el a mázsaház („CC”). Egy ilyen hely még ma is ismert Somogyon, a „mázsaház” buszmegálló. Vasason azonban nem maradt meg a hely neve, mivel ez a rész sűrűn beépült lakóházakkal.

Az első metángyulladás a Barbara táróban történt 1804-ben. Ez már jelezte, hogy mélyebben a gázfelszabadulást komolyan kell venni. 1819-től a bányakormányozóság elrendelte a Dawy-féle bányalámpa kipróbálását, korlátozott használatát és a puskaporral való óvatos munkavégzést. A lámpa azonban még sokáig nem olyan praktikus kivitelű volt, amely a biztonság növelése mellett a munkavégzést segítette volna. Működtetéséhez két ember kellett és még csupán csekély fényt adott.

Sor-szám	A táró neve	A tárók működési ideje	A főszállítóvágat hossza (m)	A keresztvágat hossza (m)				A kihajtott vágatok hossza (m)
				1.	2.	3.	4.	
1.	Kelemen	1793–1806	377	302	236	236	245	1396
2.	Borbála	1799–1810	754	189	189	226	19	1377
3.	József	1795–1815	943	236	245	236	189	1849
4.	Antal	1815–1825	189	94	47	47	47	424
5.	Rudolf	1798–1812	377	94	-	-	-	471
6.	Károly	1801–1815	302	283	-	-	-	585
7.	László		57	-	-	-	-	57
8.	Miklós	1790–1803	66	-	-	-	-	66
9.	Lázár		47	-	-	-	-	47
10.	György	1806–1819	57	-	-	-	-	57
11.	János	1804–1820	236	-	-	-	-	236
	Összesen		3405	1198	717	745	500	6565

Részlet egy 1868-ban készült területkijelölési térképről

Az uradalom a 19. század elején pl. 4 nagyobb és 7 kisebb tárót művelt és tartott nyitva, összesen 3480 vágathosszal. A tárók az előbbi táblázatban láthatók az ismert jellemzőik feltüntetésével.

Három táró kivételével (Katerina, Aiston és Josefin) a megadott táblázatban szereplő tárók mind megtalálhatók a bemutatott térképvázlatokon. A tárókat viszonylag kisszámú munkáslétszámmal művelték. Ebből az időből származó – az Uradalom – vasasi bányaműveleteinek térképét mutatja be az 1817-ből származó térképmelléklet. Néha kisebb mélységű aknákat is ástak. A vasasi területen több helyen vulkanikus kőzetek közelében terméskokszot figyeltek meg, ezért Berks Péter biztatására Hegedüs János bányagondnok 1821-ben – nyitott kemencében – nem túl sikeres kokszolási kísérleteket végzett.

1829 és 1835 között bérlők művelték a bányákat, emiatt a körülmények és a biztonság is sokat romlott. A mecseki szenet emellett nem tudták önállóan az összesülő tulajdonsága miatt önállóan használni. Keverni kellett barnaszénnel. Ezért további kokszolási kísérletek is történtek, komoly eredmény nélkül. 1835-ben az uradalom ismét visszavette a művelést, de akkorra már nehezen tudott a másutt olcsóbban termelő bányákkal versenyezni. Thiess Henrik, aki 1858-tól volt a bánya bérlője, a tárók mellett egy kutató aknát is mélyített a későbbi Thommen aknáktól D-K-re. Ez volt az Alfa akna. Mélysége kb. 60 m-re tehető. Ebben a környezetben

működött még a Friedrich táró. Az Alfa akna közelében alakult ki az egyik korai vasasi bányász „colonia”, amely több régi térképen is szerepel. Jól látható ezeken a lakóépületek és a régi Alfa akna külszíni létesítményének feltételezett helye.

A térképrészlet abból az 1869. december 16-án készült nagyméretű felmérésből származik, amely a DGT szomszédokkal történő egyeztetését rögzíti. A Lloyd társasággal, amit Riegel Antal és a Pécsi Székesegyházzal, amit Glanzer Gyula képviselt. A DGT részéről Schroll József a megbízott vezető, Hnilicska Antal megbízott és Hertl Lajos mérnök szignálta a térképet. A térképen még nem szerepel a Thommen akna, sem az akkori I. akna elnevezés. Csupán a Scheuchenstuel bányatelek név felirata látható. Itt jegyezzük meg, hogy a Thommen akna elnevezés nem az aknamélyítés kezdetétől állt fenn, hanem az I. aknát nevezték át az időközben elhunyt, a vasúti építésekben nagy érdemeket szerzett magyar vasútépítési igazgató, mérnök, főépítész-tanácsosról,⁸ aki az 1880-as években „sokféle kitüntetéssel elhalmozva a magánéletbe vonult vissza. Az „átkeresztelés” pontos idejéről eddig nem került elő hitelt érdemlő tényanyag.

Egyik elnevezése a kolóniának az Alsó-Flórián telep, amely több elérhető térképi információk szerint is 9–12 db házból állt. Az új aknák lemélyítése és a későbbi akna névadás után Thommen lakótelepként szintén emlegették.⁹ A házak, és a hozzájuk kiírt tervtérképi megnevezések egyértelműen jelzik, hogy fontos szerepük volt már a vasasi I. akna, a későbbi Thommen akna telepítését megelőző időszakban is. A lakóházakról kevés ismeret áll rendelkezésre, de a maradványok alapján hosszan elnyúló több bejáratú épületek lehettek. Vendéglő és később egy kis bolt is működött az egyik megmaradt épületben. Maradványuk még a vasasiak által „lóistálló” névre keresztelt területen fekvő pár félig romos, de napjainkban is lakott házban – az aknára vezető út mellett – megtalálható.

Ennek a résznek az ipari felhasználás után több funkciója is lett. A házak egy része, mielőtt a Felső Flórián telepi modernebbek elkészültek, volt felvigyázói épület és a Thommen aknai mérnök és bányagondnoki lakás is. Feltehetően a régi Alfa akna maradvány épületeiből alakították át.

A köznyelv a 20. sz. közepén „Betyártanya” elnevezéssel is illette ezt a részt, ahol még abban az időben is két házban vasasi bányászok laktak. A völgyrész K-i felét bányameddővel töltötték fel, az É-i felében pedig a vasas-hosszúhetényi kötélpálya végállomása működött.

Az út másik oldalán építették meg, utóbb a Thommen aknához tartozó lóistállót. Ebben helyezték el az akkori külszíni és földalatti szállításhoz szükséges lóállományt. A bányalovakat is ki tudták egy ideig lábon vezetni a bányából, mert a Thommen akna első szintjét egy enyhe dőlésszögű szerpentinszerűen kanyargó lejtősaknával is meg lehetett közelíteni. Ez volt a „steigstrekní”, melynek bejárata a fentiekben leírt völgyben volt.

Csak érdekesség, hogy később ugyanitt alakították ki a külfejtés garázsait és javító bázisát. Ebben a völgyben, még a vasasi aknák mélyítése előtt több táró-

⁸ Pallas Nagylexikon: Thommen, Achilles

⁹ Pilkhoffer Mónika: Bányászat és építészet Pécsen a 19–20. században. 2008. Pécs. 114–115. p.

Az egykori Thommen-telep maradvány épületei 2009-ben

val is próbálkoztak. Az egyik a Tofa táró, amely Ny-i irányban a mai lakóházak alatti dombba hatolt be. Ez a Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány térképein megtalálható, de valószínűsíthető, hogy kevés sikerrel keresték itt a szenet. A „C” táró már jobb választás lehetett, azonban itt a terep csak enyhén emelkedik, így a táró nagyrészt csak földes állagukban érte el a telepeket, így a magas hamutartalom miatt csak rossz minőségű szenet fejthettek. A Karl Friedrich tárót az Alfa aknától K-re levő, vízmosás által létrehozott völgyének D-i oldalára telepítették. Ennek sem lehetett széntermelés vonatkozásában sok gyakorlati haszna, inkább a későbbi időszakban felhasználhatták (ha akkor még állt) a Wiesner akna felé irányuló vágatok áthúzó szellőztetésére. Eerre azonban térképi bizonyítékot nem találtunk. A völgy ma már nem létezik, mert a vasasi bánya meddőanyagával feltöltötték. A megmaradt keleti oldali részről a csapadékvizet egy kb. egyméter átmérőjű vascsövön vezették el. Thiess Henrik esseni bányavállalkozó az Uradalomhoz tartozó bányatelkeket bérelt Vasas község határában. A bányatelkeket 1868-ig művelte. Utolsó bérleti szerződése tíz évre szólt. Tőle a DGT vette át a bérletet, majd meg is vásárolta a szénkitermelési jogokat. A 20 átvett bányatelek területe 2 119 217 ölt tett ki.¹⁰ A Theiss által képviselt bányászat színvonalát Babics András szerint nem különbözött lényegesen az akkori magánbányákétól. A nagykiterjedésű bányamezőn igen ke-

¹⁰ Babics... i.m. 1952. 31. p.

vés szenet termelt. Ez egybevág azzal a szakmai megállapításunkkal, hogy a K-i völgybe (ma Bencze József utca iránya) telepített tárói nem a legmegfelelőbb helyen keresték, illetve találták meg a szenet. Az itt hajtott tárói a következők:¹¹

Karl Friedrich táró	1858–1868
Tofa táró	1858–1868
Hoheder táró	1860–1870
Új-Félix táró	1860–1870
Keller táró	1862–1868

Mindez azonban nem csökkenti érdemeit a helyes irány kijelölésében. A korábbi próbálkozások ugyanis a térképi információk szerint csak az előbbiekre leírt Ny-i (a mai Szövetkezet utcai) völgyre vonatkoztak. Legjobb próbálkozása az Alfa akna volt, amelyet csak kb. 60 m-ig mélyítettek. Az aknamélységről arra lehet következtetni, hogy ezt lőjárgánnyal érték el. Ebben az időben Magyarországon még általános megoldás volt. Feltehetően a völgy talajvíz hozamával is meg kellett küzdeni, amihez már komolyabb gépi berendezésre lett volna szükség. További mélyítés esetén megtalálta volna azt a jelentős szénvagyont, amelyet később a DGT a Thommen aknákból nagy sikerrel művelt. Béta nevű kutató aknájának helyét nem ismerjük. Thiess Henrik mégis az a bányavállalkozó volt, aki bányászatával elindult abba az irányba, ahol a jelentős vasasi szénvagyont található. Ez a tevékenysége eddig nem kapott elég hangsúlyt. Amíg úttörő elődei Hasenhenkel Simont és Decker Fülöpöt gyakran emlegetjük, addig róla, aki a jelentős vasasi szénvagyont lényegében megtalálta, és a Thommen aknai bányatelkek többségét kijelölte és adományoztatta, csak keveset és igen hézagosan tudunk. Talán a tőkehiány miatti kis munkáslétszám sem tette alkalmassá arra, hogy nagyobb szabású beruházást illetve termelést elindítson. Babics András szerint kb. 20 munkása volt.¹² A tények azt mutatják, hogy Thiess a vasasi szénterület tekintetében nagyon jól értékelte a völgy talpáról elindított táróművelésből és az Alfa kutatóaknából származó tényeket, és ezek alapján fektetett bányatelkeket. Bizonyítja az is, hogy a 20. század fordulóján a DGT még 86%-ban azokat a telkeket művelte, amelyeket 1868-ban és a rá következő pár évben az Uradalomtól megvett, illetve tőle a bérlet lejártával átvett. Csupán három újabb bányatelket létesítettek azt követően az ezredfordulóiig.

A korábban leírt szénbányászati visszaesésből származó kedvezőtlen tendenciát Thiess Henrik német bányabérlő után, csak a szakszerű és biztos piaccal rendelkező DGT tudta megfordítani. A fentiekben körvonalazott területek művelése mellett telt tehát a DGT vasasi bányászkodását megelőző közel száz év. Ez alatt az időszak alatt, 1782-től 1868-ig, a ránk maradt dokumentumok és becslött adatok alapján 1105 017 pozsonyi mérő, illetve 110 502 tonna szenet termeltek.¹³ Mint ismeretes az ipari jelentőségű széntermelés 1782-ben indul és az I. (Thommen) aknát 1868-ban kezdték mélyíteni, amikor már a pécsbányai szénterületen a Mohács–Pécs vasútnak is köszönhetően megindult a biztos piac generálta fejlődés.

¹¹ Pálfy Attila gyűjtése: Vasasi bányák gránit táblája a Bányászotthonnál levő emlékparkban.

¹² Babics... i.m. 1952. 31. p.

¹³ Szonntag József: Száz éves a vasasi Petőfi-akna = BKL Bányászat, 102. évf. 1969. 1. sz. 50–53. p.

TRAJ FERENC

EGY BÁNYÁSZKOLÓNIA HÉTKÖZNAPJAI

Az 1910-es évektől kezdődően a DGT a megnövekedett szénigény kielégítésére a pécsi szénmedencében nagyarányú fejlesztéseket és rekonstrukciót hajtott végre. Ennek következtében a jelentkező munkaerő szükséglet biztosítására új lakótelepek létrehozására volt szükség. Az új lakótelep kijelölését sem bízták a véletlenre. Fontos szempont volt, hogy a munkahelyek jól megközelíthetők legyenek. Ez a legkönnyebben a már meglévő bányavasutakon volt biztosítható. Erre a legalkalmasabbnak a város tulajdonát képező, Meszes puszta közelében és annak területén, a Magyarországi országút (ma Komlói út) és a puszta megközelítésére szolgáló, név nélküli bekötőúttól (ma Komját Aladár utca) északra, a mai Hársfa utcáig terjedő területet találták. A várostól 1921-ben megvásárolt területen 1926-ra befejeződött az építkezés. Az észak, déli tájolású telepet nyugati és déli oldalon magas drótkerítéssel zárták el a meszes pusztától, a lakóteleppel egy időben felépült rádió átvíztető adótól, illetve a Papi szőlőtől. (Jó tájékozódási pont volt a rádióállomás két egymástól bizonyos távolságra lévő, hatvan valahány méter magas, rácsos szerkezetű fatornya és a közé kifeszített függőleges antenna.) A házak kertjeit a telep belső (A, B, C, D betűkkel jelölt) utcáitól és a Magyarországi országúttól léckerítéssel zárták el. A telepnek két kijárata volt a Magyarországi országútra, illetve, volt még egy kijárata nyugati irányba, szintén két oldalt drótkerítéssel leválasztva a már említett területektől, az Újhegy, Széchenyi akna közt szén, illetve a bányászok munkahelyre való szállítására szolgáló bányavasúthoz. Az országúti bejáratnál tábla jelezte, hogy a DGT magánútja, közlekedés visszavonásig engedélyezve. Az itt lakó bányászok és a bányák kiszolgáló személyzete számára a teleptől közel azonos távolságra lévő bányavasút biztosította a munkába járás lehetőségét. Autóbusz-közlekedés kezdetben csak a Budai vám és a mai Negyvennyolcas tér között közlekedett, napi egy-két járatral. Majd a későbbiekben az útvonalat meghosszabbították a Fehérhegyig, illetve később a Pécsi határig, majd a Hősök teréig. A Meszestelepi, közel kétszáz lakás már az akkori követelményeknek megfelelően nagy lakókonyhával, (amely alkalmas volt családi-, baráti-, rokoni összejövetelekre is) két-, illetve egy hálószobával rendelkeztek. Lakbér, villamos energia használatért egy jelképes összeget kellett fizetni a lakóknak. A szénjárandóság – általában aknaszén, vagy iszapszén (slam) – szintén ingyenes volt. Külön melléképületben volt elhelyezve a WC, kétszobásoknál az éléskamra, disznó és kecske ól, valamint csirke és nyúl ól. A házhoz tartozott még egy baromfiudvar és egy nagyméretű kert is. A kertben a gyümölcsfák telepítése is kidolgozott terv szerint történt. A fákat a vállalat saját faiskolájából úgy válogatták össze, hogy minden évszakban jusson gyümölcs a sokgyerekes családok asztalára. A WC már automatikus működésű, vízóblítéssel rendszerrel üzemelt és a lakótelep déli részén található biológiai szennyvíz-derítő révén biztosította, hogy a Meszes patakba már csak tisztított szennyvíz kerüljön. A lakásokba a víz nem volt bevezetve, a vízellátás közkutakról történt, a szintén a teleppel egy időben felépült víztoronyból.

A lakásokba való beköltözés folyamatosan, több éven keresztül tartott. Az új lakók közül nagyon sokan más lakótelepen élő nagycsaládosok voltak. Így többek között a szüleim is a Cassiáni bányatelepről érkeztek. (Az üresen álló lakásoknál a szomszédok számára kerthasználatot biztosítottak, a lakások őrzése és szellőztetése fejében.)

A nemzetiségi hovatartozástól függetlenül a felnőttek egymás közti-, és a munkahelyi beszélgetései valamilyen kevert, nem irodalmi német nyelven folyt, illetve a nagyon kevés magyar család is kénytelen volt bizonyos német kifejezéseket megtanulni, ha boldogulni akart a szomszédokkal való kapcsolat-tartásban. A telepnek saját óvodája volt, ingyen tízóraival. Itt és a környékbeli iskolákba járó gyerekek már csak magyarul beszélhettek, tanulhattak, ezért a szülőknek is meg kellett tanulni magyarul. A telepnek gondnoka is volt, a mindenkori éllelmitár, a Magazin vezetője. Napi bejárásai során folyamatosan ellenőrizte az épületek, kerítések, folyókák állapotát, a rendet és a tisztaságot. Észrevételeit mindenki komolyan vette, mert a szolgálati lakásokban addig maradtak a lakó, amíg a munkaviszonya fennállt. Két állandó alkalmazottja segítségével gondoskodott a folyamatos ároktisztításról és a biológiai szennyvízderítő üzemeltetéséről. A vállalat még a szemét elszállításáról is gondoskodott. Hetente egyszer az erre a célra kialakított, lóvontatású, zárt szemetes kocsi járta az utcákat és csengővel jelezte érkezését. A Magazin árukészlete az akkori igényeknek megfelelően – a kiskertekben megtermelt zöldségféléken és gyümölcsön kívül – biztosította a folyamatos áruellátást. A havi egyszeri nagyvásárlás (akkori szóhasználat a „faszolás”) leginkább hitelre, vételezési könyvre történt. Volt olyan család, ahol a férj szinte soha nem kapott fizetést, mert azt teljes mértékben kimerítette a boltban való vásárlás. Humoros történet is kapcsolódott ehhez. Az egyik szomszédasszony közölte édesanyámmal, hogy még az elszámolási cédulán lévő nullát is sajnálták a férjemtől, mert még azt is áthúzták. Mindenki tartott disznót, csirkét, kacsát, nyulat és legelő hiányában egy-két általuk „proletár tehénnek” nevezett kecske is volt a telepen. A disznótartáshoz szükséges kukoricát, az országúttól keletre eső, Mecsekszabolcsához tartozó, bérelt telkeken termelték, vagy a gazdáktól vásárolták meg. Minden üzemben volt terménydaráló, alkalmazottal és ingyenes igénybevételi lehetőséggel. Az itt élők zárt közösséget alkottak, mert egy kilométer távolságon belül, a pusztaintéző háza, a cselédlakásokon, istállókon és a rádióállomás adóépületén kívül semmilyen épület, még kocsmá sem volt.

Az itt lakó férfiak munka utáni szórakozása abból állt, hogy a telep közepe táján lévő ún. „négyeslámpa” köré elhelyezett padokon, filléres alapon kártyáztak, vagy politizáltak, illetve a derítőn lévő tekepályát használták. Az asszonyok pedig az utca felőli oldalon lévő lépcsőkön, vagy az árokparton ücsörögve, kamillaszedés közben beszéltek meg a napi eseményeket. A gyerekek – játszótér hiányában – vagy a derítőn, rongylabdával futballoztak, vagy a maguk eszkábált játékokkal töltötték el szabadidejüket. Volt egy ifjúsági fúvószenekar is a telepen. Vasárnapokon a telepet körbejárva szórakoztatták az itt lakókat. (Rejtély, hogy ki finanszírozta a hangszer-beszerzéseiket.) Rollerja, kerékpárja senkinek sem volt. Szánkó, sítalp is csak házilagos kivitelezésű. (Az 1938-ban felépült újhegyi kultúrház és sportpálya már jelentett valamilyen előrelépést ezen a téren is.)

A legközelebbi iskola a gyárvárosi volt. Az iskolába-járás gyalog történt. Az alsó tagozatban még palatáblára, palavesszővel írtunk. Tankönyvet az iskolából lehetett kölcsönözni. Nagyon kellett rá vigyázni, mert szakadt, számfűles könyvet nem fogadtak vissza, azt meg kellett venni. Kezdetben a hat osztály elvégzése után ismétlődnie kellett járni, amely legtöbbször vasárnap volt. A telepnek volt szakképzett szülésznője. A gyerekek nagy része nem kórházban, hanem otthon született. A gazdasági válság következtében és a „szánalt napok” bevezetése után romló anyagi helyzet miatt nagy lett a lakótelepen a szegénység és megszorodtak a bányász-sztrájkok. A telepet katona-

sággal körbezárták, hogy ne tudják a bányászok alkalmi munkával a kieső jövedelmüket pótolni. A gyermekhalandóság is nagy méreteket öltött. Ezért Heim Pál professzor és Mattyasovszky-Zsolnay Margit kezdeményezésére és a vállalat támogatásával létrehozták a "D" utcában a Stefániát, védőnői szolgálati lakással. Az Anschlusst követően, amikor a bányavállalat német tulajdonba került, és a szénre újra nagy szükség lett, az anyagi körülmények is jobbra fordultak. A szülők egy része – iskolai javaslatra – a negyedik osztály elvégzése után vagy a polgári iskolába, vagy valamelyik gimnáziumba, illetve ipariskolába íratta be a gyerekeit. Rádiója csak keveseknek volt. A világ eseményeiről az újságokból értesültek az itt lakók. Nagyon sokan járatták a Friss újságot, a Tolnai Világlapját, a Népszavát és a helyi lapokat. Hírlapárusítást, családi vállalkozásban, helyi lakos bányász látta el. Rajta keresztül tízfílléres, ponyva-regényekhez is hozzá lehetett jutni. Szépirodalomhoz, csak az üzemi könyvtárból, vagy a Szociáldemokrata Párt Zrínyi utcai székházából.

A háborúba való belépés után a bevezetett jegyrendszer újra megnehezítette a bányászok életét. A bányászok politikai hovatartozása nagyon eltérő volt. Mindig azt a pártot támogatták amelyik párt nagyobb kenyeret ígért. Ezért voltak szép számban szociáldemokraták, volksbundisták, nyilasok, de még Imrédisták és a Böszörmény Zoltán vezette Kaszáskeresztes Párt hívei is. Nagyon sokan a bányász szakszervezetet is támogatták. 1944. október 15-én a lakosság az ablakokban kitett rádióból értesült Horthy Miklós kormányzó által a háborúból való kilépést bejelentő proklamációról. Azokban a Volksbundok által lakott lakások ablakait, ahol a győzelmet jelképező „V” betűs matrica ki volt téve, sorra törték be azok, akiknek hozzátartozói a fronton teljesítettek szolgálatot. A bányák hadiüzemek voltak, ezért a bányászok felmentést kaptak a katonai szolgálat alól. A nyilas hatalomátvétel után viszont az ablaktördelőknek kellett rettegni a megtorlástól.

A szovjet csapatok bejövetele után a telep lakóit sem kerülte el a málenkij robotra való elhurcolás. Aki a népszámláláskor német anyanyelvűnek vallotta magát, az került ebbe a csoportba. Így az Édesapám is, akit csak a honosítási papír bemutatása után engedtek ki a Lakics laktanyából. A lakótelepre beköltözők közül, nagyon sokan nem voltak magyar állampolgárok, és évente kellett a lakhatási engedély meghosszabbítását kérvényezni. Én is csehszlovák állampolgárként láttam meg a napvilágot. Az 1930-as évek elején lehetőséget biztosítottak az itt élő külföldi állampolgárok számára a magyar állampolgárság megszerzésére. Ezzel a lehetőséggel a legtöbben éltek, így többek között a szüleim is. A szovjet csapatok bejövetele után változott a politikai helyzet. Az erőltetett pártosodás miatt az iparosok a szociáldemokrata pártot, a bányászok a kommunista pártot támogatták. Az utóbbiak voltak többségben a lakótelepen, ezért a párt innen szerezte be kádereit. A Kis-Moszkvának nevezett meszes telepről került ki a legtöbb munkásigazgató, katonatiszt, magas beosztású pártfunkcionárius.

Az 1945 utáni években a terület nagy átalakításon ment keresztül. A kukoricaföldek helyén családi házak, többszintes lakóházak épültek és az ómeszesi lakótelep is átalakult. A lakások magántulajdonba kerültek. A lakosság összetétele is megváltozott. Már szinte alig találni olyan egykori bányászt, vagy azok leszármazottait, akik ott töltötték életük nagy részét, és még emlékeznek a régi meszes-telepre. Külső megjelenésében is sokat változott, hol előnyére, hol hátrányára. A különböző ízlések következtében a homlokzatok színesebbé váltak. Egyszóval ez a Meszes már nem az a meszes, ahol életem felét leéltem.

A PÉCSI KINCSTÁRI BÁNYAIGAZGATÓSÁG 200 ÉVES
MEGALAPÍTÁSÁNAK ÉS VEZETŐJÉNEK EMLÉKÉRE

BERKS PÉTER

(BÉCS 1770 - 1845 PÉCS)

SELMECBÁNYÁN 1791 - BEN VÉGZETT BANYAMÉRNÖK
1808 - TÓL 1845 - IG A PÉCSI BANYÁSZATI KERÜLET
KINCSTÁRI BANYAIGAZGATÓJA

A MECSEKI KÖSZÉNBANYÁSZAT ÚTTÖRŐJE, A MECSEK
HEGYSÉG GEOLÓGIAI KUTATÓJA, PÉCS TUDOMÁNYOS -
KULTURÁLIS - TÁRSADALMI ÉLETÉNEK AKTÍV SZEREPLŐJE,
VÁROSMÉRNÖKKÉNT, TERVEZŐKÉNT A VÁROS KORABELI
FEJLESZTŐI MUNKÁINAK RÉSEZE

ELHELYEZTE A PÉCSI BANYÁSZTÖRTÉNETI ALAPÍTVÁNY
A MAGYAR BANYÁSZATI ÉS FÖLDTANI HIVATAL TÁMOGATÁSÁVAL

2009

2009. szeptember 4. Berks Péter kincstári bányakormányzó emléktáblája
a Pécsi Bányakapitányság Rét utca 23. sz. épületén

VESZTETT HÁBORÚ ÉS FORRADALMAK UTÁN

Arató Jenő visszaemlékezései 1921–1945. I. rész

Bevezetés

A szerkesztősséggel közösen döntöttünk arról, hogy a 2007-ben közzétett Arató Jenő: Életem c. önéletírását folytatjuk. „A boldog békeidők utolsó éveit Pécssett” c. négy részletben közölt írása a visszajelzések alapján népszerű és kedvelt olvasmány volt. Mert egy olyan letűnt korszakról tudhattunk meg a szemtanú szemével láttatott eseményeket, amely Pécs és a korszak történelméhez is közel hozza az olvasót. Reméljük a folytatás is ugyanígy felkelti a város története iránt érdeklődők figyelmét. Attól függetlenül, hogy ez az időszak már több regresszív korszakot is felölel, a háborús vereség, a trianoni területvesztések, s a szerb megszállás okozta társadalmi, gazdasági és morális válságot. A kilábalásról, a város fejlődéséről, főként politikai, kulturális és társadalmi életéről kaphatunk újabb izgalmas metszeteket. Természetesen a hivatali-jogi pálya, családja és magánélete változásairól is érzékletes leírásokat olvashatunk. Ezúttal nagyszüleink élettere a két világháború közti korszak eseményei elevednek meg a naplóról gördülő írásmódjának köszönhetően. Viszont ezeket a rendkívül részletes visszaemlékezéseket, a többszöri átfedések és a néha tapasztalható időbeli „ugrások”, s természetesen a terjedelmi korlátok miatt nem közölhetjük maradéktalanul. A szükséges szöveggondozás, és szöveghű közlés mellett kényszerűségből több részletet is elhagytunk a műből. Ezeket kipontozva jelöltük [...]. Az előző közléshez hasonlóan több szerkezeti egységre, alfejezetre osztottuk, valamint az idegen kifejezéseket és a szövegben néhol tapasztalható tévedéseket jegyzetben közöljük.

Ezek az írások már a kibontakozási lehetőségeit kereső városlakókról, felelős városvezetőkről, a gazdasági és kulturális élet jeles szereplőiről, neves jogász egyéniségekről és természetesen egyre bővülő családjáról szólnak. A politikai pártküzdelmek, a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem Pécsre települése, a színházi élet és a mozi gyökeres változásai mellett, az egyesületi, zenei, képzőművészeti és a sportélet is megelevenedik. Bepillantunk a mindennapokba, a megélhetés keserves gondjaiba, s a családi élet örömteli pillanataiba, az új társasági szokásokba, egy ma már szintén feledésbe merült egyre távolodó világba. Rendhagyó kéziratot olvashat az érdeklődő. Ezért újfent meg kell köszönni Gál Évának a Városháza Múzeum vezetőjének és a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatóságának, hogy ehhez a közléshez hozzájárultak.

A szerb megszállás után

A szerbek elvonulásával helyreáll a magyar állami hatalom Pécssett és Baranyában. A város vezetését újból átveszi Nendtvich Andor polgármester és a régi tisztviselői kar. Sásdról, az ideiglenes megyeszékhelyről megjön Stenge Ferenc alispán és a megyei tisztviselői kar, újból Pécs lesz a megyeszékhely. Eltűnik a dinár, a szerb pénz, helyette bevonul a városba az osztrák-magyar bank által kibocsátott, de piros pecséttel ellátott magyar pénz, hogy aztán utóbb helyt adjon a magyar ál-

lam által kibocsátott új magyar államjegyeknek; és eltűnnek a siberek,¹ a sok gyanús és furcsa egzisztencia, akik ellepték a várost és velük meghal a Jardin bár is.² Lassanként megszűnnek az utazási és egyéb korlátozások, amelyek a Magyarországhoz visszacsatolt területekre vonatkozólag kezdetben fennállanak. Berendezkednek a régi állami hivatalok, új hivatalok is kerülnek a városba, sok új tisztviselőcsaláddal szaporodik meg a város lakossága, ami meglehetősen nagy lakásínséget idéz elő.

1921. október 10-én Baranya vármegye és Pécs város új főispánt kap dr. Fischer Ferenc ügyvéd személyében; 1921. október 30-án megejtődnek a nemzetgyűlési választások. Az I. Kerületben gr. Ráday Gedeon belügyminisztert, a II. Kerületben a pártonkívüli liberális Baumann Emilt választják meg. Az első választás ez, amelyen titkosan szavazunk, s amelyen a nők is szavaznak. Alig egy fél év múlva, 1922. június 1-én újra választunk – az országos választások zajlanak le ekkor – az I. Kerületben Oberhammer Antal egységspártit,³ a II. Kerületben a szociáldemokrata Esztergályos Jánost választják meg. 1921 októberében keresztülesünk a Károly puccs izgalmain,⁴ bennünket pécsieket különösen érint. Alig pár kilométerre a határon nagy szerb erőket összpontosítanak, készen minden pillanatban a bevonulásra. A csapatokat elviszik Budaórs alá és egy-két napig újra a szerb megszállás réme lebeg fejük felett. Izgalmaktól vonaglik a város, vadabbnál-vadabb hírekkel teli a levegő – aztán ez is elmúlik, újra beáll a csend és nyugalom. Éljük a vidéki magyar városok egyforma, színtelen, s a veszített háború és a forradalmak utáni viszonyok között rettentő nehéz életét. Elviselhetetlen lakásínség uralkodik, amelyet még fojtogatóbbá tesz a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem Pécsre helyezése, számos egyetemi családnak és diáknak a városban való letelepedése. A pénzünk folyton romlik, lassanként hozzászokunk az ezres tízezres, százezres bankjegyekhez, a nagy számokkal való számoláshoz és állandóan a zürichi jegyzést lessük, amely lázmérő módjára mutatja a beteg korona állapotának rosszabbodását. A drágaság nő, a megélhetés különösen a rosszul fizetett tisztviselők számára egyre nehezebbé válik. A fizetések állandóan emelkednek, én például 1921 októberében 2000 korona havi fizetést kapok, amely 1922 januárjában 3400 koronára, 1923 januárjában 20 000 koronára, augusztusában 420 000 koronára, decemberében 700 000 koronára emelkedik. De ezek a fizetésemelések csak nagyon lassan és elkésetten követik a pénzromlással kapcsolatos általános drágulást. A pénz romlása következtében az árak szakadatlanul ugrálnak felfelé, s bárhogy is emelik a fizetést, abból megélni nem lehet. A helyzetre jellemző, fizetési napon anyósom mindig a törvényszék előtt várakozik, megkapom a fizetést, szaladok ki vele anyósomhoz,

¹ Tiltott valuta és pénzcsempészést üzők, korabeli, német eredetű zsargonnal kifejezve.

² A Deák utcában (ma a Jókai utca északi része) nyílt meg 1921 februárjában, de nyáron nem működhetett, ezért a társulat a Jardin Bár kerthelyiségében játszott, az ún. Japánkertben. A kabaré művészeti vezetője Hunyady Emil volt. Alig fél éves működésük alatt a „két kabarében” bohózatok, operett-részletek, akrobaták, táncosok és dizőzök léptek fel. Szerződötetett tagokat alkalmaztak, állandó személyzetük is volt: Erdélyi-Ernster Dolly zongorista, Simonyi Dezső szóló táncos és őt táncos személyében.

³ Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja.

⁴ IV. Károly király 1921. október 20-án indított trónviszafoglaló akciója az október 23-án a királypárti és a nemzeti hadsereg Budaórsnál történt összecsapásánál elszenvedett vereséggel ért véget. A sikertelen puccsot követően az Antanthatalmak 1922 április elsején Madeira szigetére száműzték a Habsburg családot.

aki a pénzzel rohan bevásárolni, mert a következő napon már csak esetleg a felét tudja bevásárolni annak, amit ezen a napon megvehet. A színház, hangversenytermek, szórakozó helyek stb. üresek, ruhára, élelemre alig telik, nemhogy szórakozásra. Az emberek a börzére vetik magukat,⁵ és ott próbálnak pénzt csinálni. Tizenhat éves kislányoktól kezdve mindenki tőzsdéz, értékpapírokat adnak, vesznek és lesik a kurzusokat. A boltkirakatokban tőzsde kurzusok lógnak és mindenki azokat tanulmányozza. Újabb és újabb banküzletek nyílnak, amelyek kizárólag tőzsdei megbízások lebonyolításával, értékpapírok vételével, eladásával foglalkoznak. Jól megy nekik, állandóan tele vannak emberekkel, mindenki zsebe tele van bankókkal. Végeredményben a tőzsdézők mind ráfizetnek az üzletelésre, a vége egy általános krach lesz,⁶ senkinek sem marad pénze. Régi bútorok, ékszerek, megtakarított vagyonkák úsznak el. Nyomorúságos, nehéz gondokkal teli az élet az 1920-as évek elején, még szerencse, hogy felesleges izgalmak nem kavarnak fel életünket. Ébredőink ugyan vannak, de jelentékenyebb ember egy sincs közöttük, számuk sem valami sok. Ebben a józan gondolkodású polgári városban sehogy sem tudnak tért nyerni, így nem sok vizet zavarnak. Az egyetemen néha támadnak csetepaték a keresztény és zsidó diákok között, de ezek nem fajulnak el és komolyabban nem zavarják meg a város nyugalma. Antiszemitizmus kétségtelenül van, de nem válik annyira agresszívvá, hogy végzetesen megzavarná a keresztény és zsidó polgárság egymáshoz való viszonyát.

Hivatása, a város jogintézményeinek helyzete

A megszállás megszűnése után természetesen a bíróságok is felveszik újból rendes működésüket. Félix Antal táblai elnök átveszi, a tábla vezetését, eszes, okos, energikus ember, kitűnő adminisztrátor, aki nagy energiával lát hozzá, hogy a bíróságoknál újból megszervezze a rendes munkát. Szigorúsága miatt nem örvend valami nagy népszerűségnek, de pártatlansága, objektivitása miatt tiszteli mindenki. Úgy a táblán, mint az alsó bíróságoknál új állásokat létesítenek, a megszállás alatt betöltetlenül maradt állásokat sorra betöltik. Általában a felszabadulás utáni években rendkívül mozgalmas személyi vonatkozásokban a bíróság élete. Sok új ember kerül a bírósághoz és a bírói fogalmazói személyzetben állandóan vannak változások. Ami a munkát illeti a felszabadulást követő években óriási munkatömeg szakad a bíróságokra. A szerb megszállás éve alatt felgyülemlett s elintézetlen polgári és büntető perek tömegét kell feldolgozni, amellet a szerb megszállással kapcsolatos bűnügyek is erősen foglalkoztatják a büntető bíróságokat. A sok munka igénybe veszi az emberek teljes munkaerejét, úgyszólván éjjel-nappal dolgoznak. Én, mint korábban Szendrődy Dénes tanácselnök mellett dolgozom a polgári feljebbviteli tanácsban és a vagyon haszonbérleti tanácsban, amellet ellátom a cégbíróság jegyzői teendőit is. 1922. február 1-től kezdve a bírósági hivatali teendőim mellett a lakásügyi kormánybiztosság előadói munkáját is végzem. Előbb dr. Fischer Ferenc főispán a lakásügyi kormánybiztos, majd dr. Var-

⁵ Német eredetű kereskedelmi kifejezés, másképpen tőzsde, ahol az elfekvő árúkészletek alkalmoszerű értékesítése zajlik.

⁶ Német eredetű kereskedelmi kifejezés, jelentése: csőd, pénzügyi összeomlás, bukás.

ga Lajos kerületi főkapitány váltja fel, mindketten teljesen rám bízzák az ügyek intézését, csak a fontosabb ügyekben tartják fenn maguknak a döntést. Meglehetősen nehéz reszort⁷ ez. A nagy lakásínségben lakást teremteni lakás nélküli embereknek – vagyis lakással rendelkező emberektől szobákat, lakrészeket elvenni, hogy azokat lakás nélküli embereknek juttassuk, kétségbeesett, lakásukért, nyugalomukért viaskodó emberek állnak szemben hasonlóképpen kétségbeesett, fedél nélkül álló emberekkel. Akik között lehetetlen igazságot tenni, mert rendszerint mindkét félnek igaza van. Állandóan ideges, felizgult, dühöngő emberekkel tárgyalni – nagyon idegeimre megy ez a munka. Igazán csak azért csinálom, mert a nehéz megélhetési viszonyok között szükségem van arra a pár ezer koronára, amit havonta tiszteletdíj fejében kapok e munkáért. Különben megkapom a törvényszéki titkári kinevezést, s ezzel én leszek a törvényszéki fogalmazói karban a rangidősebb, én leszek – amint a fiúk hívnak – a „jegyzőcsászár”, én osztom be a fiúkat a bírák mellé, és én jelölöm ki őket ülésekre, tárgyalásokra.

Dolgozom a hivatalban, de amellett erősen készülök az ügyvédi és bírói vizsgára is, hogy mennél előbb túl essem rajta. A délutánjaim szakadatlan tanulással mennek el. 1922 júniusára elkészülök a vizsga első felének anyagából, és június 7-én felutazom Budapestre vizsgázni. Vagy tíz szállodát járok végig, sehol sem kapok szállást, végül is nagybátyámék, Neusiedler Géza bácsiék adnak szállást. Június 9-én van az írásbeli vizsgám, nagy drukkok között vonulok fel tollal, tintával, papírral és könyvekkel felszerelve a Kúria épületébe, amelynek két földszinti szobájában folyik le az írásbeli. Alacsony meglehetősen kis szobák, mindkettő tele van könyvekkel, izguló kollégákkal. Reggel 8 órakor szétosztják a tételeket, a munkaidő délután 5 óráig tart. Nekem nem túlságosan nehéz a tételem, egy vasúti kártérítési perben kell elsőbírósági ítéletet és ez ellen fellebbezést szerkesztenem, de azért délután 3 óráig eldolgozom rajta. Délfelé munkaközben lenyelem a magammal hozott szendvicseket, de annyira el vagyok merülve feladatomban, hogy azt sem tudom mit eszem. Percegnek a tollak, a könyvtömegek mögött írások fölé hajló fejek, itt-ott egy-egy reménytelen, vagy kétségbeesett arc, néha két ember összehajol, hogy halkan kicserélje véleményét és az egészen a vizsgák nyomott levegője – íme így néz ki az írásbeli. Egy öreg bácsi – valami irodatiszt féle – gyakorolja a felügyeletet a társaság felett, de nem valami sokat törődik velünk, olvasgat, pipázik és őszintén és határozottan unatkozik. Az írásbelit három nap múlva követi a szóbeli, e három nap alatt még egyszer és utoljára átveszem az anyagot. Hajnaltól éjfélig tanulok, s amikor június 12-én délben befejezem a tanulást, szinte zúg a fejem a rengeteg matériától és mellette mégis üresnek érzem, mintha nem tudnék semmit. S délután három órakeresztbe öltözve, a visszafogott izgalomtól sápadtan megyek fel a Kúria épületébe, hol már egész sereg hozzám hasonló zsakettes és izgatott úr várja a vizsga megkezdését. Persze sok az érdeklődő is. A vizsga négy órakereszt kezdődik és a Kúria egyik díszes első emeleti polgári tanácsstermében folyik le. Hála Isten nem kell sokat várnom, legelsőnek kerülök sorra. A vizsgabizottság elnöke Varga Ferenc, kúriai tanácselnök – a későbbi koronaügyész – perjogi tárgyszakból Székács Aladár köz-

⁷ Francia eredetű kifejezés, jelentése: ügykör, hatáskör, feladatkör.

igazgatási bíró kérdez. Kedves, szimpatikus úriember, aki kérdéseivel szinte az ember szájába adja a feleletet. Magánjogból pedig Almási Antal igazságügy miniszteriumba beosztott táblabíró, a kitűnő magánjogász a cenzorom, aki alaposan össze-vissza forgat ugyan, de nála is nagyobb nehézség nélkül sikerül megfelelnem. Kimondhatatlan örömmel kelek fel a nagy karosszékből, amelyben szinte végtelennek tetsző húsz percig minden szellemi erőmet megfeszítve ülök és boldogan veszem át az ideiglenes bizonyítványt a bírói és ügyvédi vizsga első fele részének letételéről. Június 14-én utazom haza Pécsre és otthon boldogan fogadom a gratulációkat. Hátra van most a bírói és ügyvédi vizsga második fele.

Magánélete, házassága, családi élete

Szerencsétlen jegyességem okozta lelki depresszióm csak nehezen oszlik fel: eljárókatok színházba, hangversenyekre, multságokra, nőikkel azonban nem igen foglalkozom, legtöbbet férfitársaságban vagyok. Mindennap fenn vagyok a Kaszinóban, esténként meg a Nádor Kávéházba járogatok, hol hozzám hasonló legényemberekből álló társaságom van. Dr. Lutz Miklós törvényszéki bíró, dr. Dobos Lajos törvényszéki bíró, dr. Vörös Mihály főispáni titkár, Huba Aladár vármegyei aljegyző, Sebestyén Lajos városi aljegyző, Somogyi Géza tanítóképezde tanár, Messik Béla, Natz Ferenc, Almássy Károly, Sebestyén Béla reáliskolai tanárok – belőlük áll a társaságom, akikkel nap-nap után együtt vagyok. Amikor haza jövök a hadifogságból újra felveszem a kapcsolatot a Pécsi Dalárdával, a dalárdában azonban más világot találok, mint amit itt hagytam. Haksch Lajos bácsi megvált a dalárdától, előbb Zupanic Vilmos zenetanár, majd dr. Boldis Dezső segéd tanfelügyelő viszi a karmesteri pálcát. Az emberek közül, akikkel olyan barátságban voltam, sokan hiányoznak, sok az új ember a dalárdában, akiket nem ismerek, s akik között idegenül érzem magam. Vége a régi kedélyes világnak, a háború utáni nyomorúság fásulttá, kedvetlenné teszi a lelkeket. Az emberek savanyúak, morózusak, a dalárdából is elveszett minden kedv, unalmas, szürke a dalárda élete. Egyre kevesebbet járok, majd aztán végleg kimaradok – megszakad minden kapcsolatom a Pécsi Dalárdával.

Élem a legényemberek életét, aztán beleunok a kávéházazásba, torkig leszek a rendetlen és gazdátlan legényélettel, üresnek és céltalannak érzem az életemet és egyre erősödik bennem a vágy a saját otthon után, amelyben van miért és kiért élnem. 1922. január 7-én a Leányklub a Katholikus Körben magyar estélyt rendez, amelyen húsz pár körmagyart táncol. 1921 decemberében egyik esete vacsora után unalmamban felnézek a Pécsi Jótékony Nőegyletbe, ahol a körmagyar próbák folynak és pár ismerős asszonnyal üldögélek. Az egyik lánynak nem jön el a partnere és Trippamerné,⁸ aki rendezi az estélyt, megkér, hogy helyettesítsem a hiányzó urat és mindjárt visz a kislányhoz bemutatni. Szmodis Tusinak hívják, helyes szőke lány, valahol láttam már, de személyesen eddig még nem ismertem. Mialatt Kovács táncmester nagyban magyarázza a körmagyar figuráit, összebarátkozom a kislánnyal. A táncpartner végleg elmarad, benn maradok a körmagyarban és január 7-én az estélyen is együtt táncoljuk. Az estély után elmegyek vizitálni

⁸ Trippamer Károly a Városi Erdőhivatal vezetőjének felesége.

Szmodisékhoz, akik szívesen fogadnak. Egyre többet járogatok Szmodisékhoz, egyre többet vagyok együtt Tusival, egyre jobban összebarátkozunk, végre is 1922. április 17-én, húsvéthétfőn egy mecseki sétán a Frühweiszben megértjük egymást. A két család persze örömmel adja áldását ránk és 1922. június 15-én nyomban azután, hogy a bírói vizsga első felének letételéről hazajövök, megtartjuk az eljegyzést.

Jegyességünk nem tart sokáig, nem egészen két hónap múlva augusztus 8-án egy rekkenő forró nyári napon megtartjuk az esküvőt. Délelőtt fél tízkor Haksch Lajos állami anyakönyvvezető összead bennünket polgárilag, tíz órakor pedig a székesegyházi Corpus Christi kápolnájában Hajós György teológiai tanár – későbbi nagyprépost – esket össze bennünket. Tanúink Vadnai Jenő siklósi főszolgabíró és Kristóf Károly építési vállalkozó lesznek. Esküvő után szűk családi körben villás reggeli, utána a déli vonattal Tusival felutazunk Budapestre, ahol az Erzsébet Szállóban szállunk meg. Tusit bemutatom pesti atyafiságomnak, Neusiedler Gézáéknak, Tókéséknak, Zadriáéknak, Gerstneréknak, Neusiedler Páléknak. Viszont Tusi engem az ő atyafiságának mutat be, özv. Szmodis Kálmánnénak, Scholtzéknak, közben járjuk együtt a várost, kirándulást teszünk Visegrádra stb. Őt szép napot töltünk Budapesten, 13-án a déli vonattal jövünk haza Pécsre, s kezdjük új életünket.

Sok gondot okoz a fennálló nagy lakásínség mellett a lakáskérdés, sehogy sem tudunk lakáshoz jutni. Végül is úgy oldjuk meg, hogy apósoméknál kapunk szállást Hunyadi János utca 15. sz. alatti házukban. Eddig apósoméék legidősebb lánya, Olga lakott férjével, dr. Wizinger Jenő pénzügyi titkárral apósoméknál. Wizingeréknak sikerült kiverekedniük a lakáshivatalnál anyósom edesanyjának özv. Weidinger Gusztávnénak Malom utca 14. sz. házában egy lakást és odaköltöznek, mi meg Wizingerék helyét foglaljuk el a családi házban. Annyival szívesebben tesszük ezt, mert bútorunk sincsen, s a nehéz viszonyok között még csak gondolni sem lehet bútorvásárlásra. A Szmodis házban pedig megtalálunk minden szükségességet. A harmadik Szmodis lány, Vanda Budapesten az egyetemet végzi, gyógyszerészetet tanul, s így csak vendég itthon. Közös háztartásban élünk apósoméékkal. Eleinte magamban csendesen aggodalmaskodom, hogyan fogunk az öregekkel kijönni, aggodalmaim nem válnak be, hosszú évekig élünk együtt és a harmóniát közöttünk nem zavarja meg semmi. Apósom Szmodis Ödön ny. posta főfelügyelő, aki a somogyi Nemesvidről származott Pécsre. Meleg lelkű, végtelenül jó szívű, csak családjának és családjáért élő idős bácsi, aki szeretetében fogad és mindent elkövet, hogy jól érezzem magam náluk. Anyósom Weidinger Etelka, régi pécsi tüke, a korán elhalt Weidinger Gusztáv építőmesternek és feleségének, Leitzner Rózának a lánya. Özv. Weidinger Gusztávné ma is ép⁹ a Malom utca 14. szám alatti Weidinger házban, nyolcvan felé közeledő, idős vak asszony, aki azonban magas kora és vaksága dacára még ma is tele van agilitással. A Hunyadi János utca 15. sz. házat, ahol lakunk apósoméék építették 1910-ben. Anyósom sokat dolgozó, önfeláldozó lelkű, mellette igen okos és tapintatos asszony, aki óvatosan elkerül mindent, ami súrlódásra adhatna közöttünk okot. Apósom és anyósom na-

⁹ A napló 1965-ben fejeződött be, tehát ez a kijelentés erre az időszakra értendő.

gyon jók hozzánk és én szeretem és tisztelem a két öreget, akikkel majd két évtizedig élünk együtt. Csak hálás lehetek nekik a sok jóért, amit velem, aztán növekedni kezdő családommal szemben tettek. Náluknál különb, jobb, szeretőbb apóst és anyóست keresve sem találhattam volna magamnak.

Mondom, úgy oldjuk meg a lakáskérdést, hogy apósomékhoz költözünk, akkor még Kaposvári utca 3., ma Hunyadi János utca 15. sz. házukba. Mennyire más ez a ház, mint a Rákóczi út 66. ház, amelyben szüleimmel együtt laktam! A zajos, poros Rákóczi úton az öreg, kopott emeletes ház sok lakójával, kietlen, műhelyekkel, raktárakkal, telerakott, örökös kopácsolástól hangos udvarával sohasem tudott szívemhez közel férkőzni. A Mecsek felé vonuló kertes, villás Hunyadi utcában álló földszintes, modern Szmodis Házat, kis kertjével, sok virágával, gyümölcsfaival, szőlőlugásával egyszerre megszeretem. Immáron 43 év óta lakom ebben a házban, itt élem le életem javarészét. Itt születnek és nőnek fel fiaim, életem ezer emléke fűződik ehhez a házhoz. Szívemhez nőtt itt minden zug, minden bútordarab, a kertben minden fa, minden rózsató – ez a ház jelenti számomra a családi otthon, amelyben az ember az élet ezer bajában, küzdelmében egyedül találhat menedéket.

Ebben a házban élünk együtt Tusival, mint fiatal házaspár és itt ünnepezzük meg ezüst lakodalmunkat is. Mindig azért imádkoztam, hogy a jó Isten olyan asszonyt adjon, mint amilyen édesanyám volt. Isten meghallgatta kérésemet, jó feleiséget kaptam Tusiban, akivel egyek vagyunk érzésben, gondolatban, egymás szeretetében. Szorgalmas, gondos háziasszony, aki rendben tarja a családot, a házat, a kertet, önfeláldozó édesanya, aki mindent megtesz fiainkért. Neveli őket, dolgozik értük, melegszívű hitves, aki szeretettel viseli el gyengeségeimet. Hogy pedig erős lelkű, bátor asszony, megmutatja a szörnyű 1944. évben, amikor úgyszólván felbomlik a családkunk, a háború, ahányan vagyunk, annyifelé dob bennünket. Egyedül maradván öreg, beteg anyósommal és három éves Csaba fiúnkkal, nagy energiával és szinte férfias bátorsággal küzd az oroszokkal és a nehéz viszonyokkal, hogy megőrizze számunkra, elszakadtak számára, akikről nem tud semmit, a családi otthon. Egyedül neki köszönhetjük, hogy hazatérve otthonunkat változatlanul rendben találjuk meg. Hogy számomra mit jelent Tusi, épp az 1944/45-ben, a tőle távol töltött nyolc hónap mutatja meg. Nélküle végtelenül elhagyatottnak, magányosnak érzem magamat. Az élet elveszti számomra minden örömét, melegét. Tusi nélkül valahogy úgy érzem magam, mint egy ember, akinek levágták kezét, lábát.

A bírói és ügyvédi vizsga letétele

A bírói és ügyvédi vizsga első felének letétele után két heti pihenőt engedélyezek magamnak, aztán még, mint vőlegény hozzákezek a második fele részre való készüléshöz. Esküvőm idején vagy két hétre megszakad a tanulás, aztán újból hozzákezek, s mint fiatal férj tanulok tovább. Egyrészt könnyebb, másrészt nehezebb most a dolgom. Könnyebb mert, míg az első részre készülésnél kollégáim útmutatására voltam utalva, most meg már tapasztalatból ismerem a dolgokat. Másrészt nehezebb, mert a második rész tárgyaiban – anyagi és alaki büntetőjog, kereskedelmi, váltó és csődjog – praxisom nincs és így gyakorlati ismeretek hiá-

nyában nehezebben megy az említett tárgyakból a készülés. Eredetileg az volt a szándékom, hogy egy évet szánok a készülésre és csak 1923 júniusában megyek neki a vizsgának. 1922 őszén aztán apám figyelmeztetett, hogy jó lesz iparkodnom, mert 1923. tavaszára Pécssett bírói kinevezések várhatók és ha 1923 márciusra meg lesz a vizsgám számíthatok arra, hogy Pécsre kineveznek bírónak. [...]

1923. február 14-én utazom fel Pestre, ahol az Erzsébet Szállodában szállok meg. Február 16-án van az írásbelim a Kúrián. Hiteljogi csoportból egy váltójogi tételt kapok. Első bírói ítéletet kell szerkesztenem. Büntetői jogi csoportból egy közveszélyes munkakerülő ellen hozott másodbírói ítélet ellen kell semmisségi panaszt és a semmisségi panasz tárgyában határozatot szerkesztenem. [...]

A bizottság visszavonul, elmúlik öt nehéz perc, aztán a bizottság újból megjelenik élén Varga Ferenc elnökkel, kezében egy nagy fehér papírt hoz, ránézek és már tudom az eredményt, a diploma az. Varga elnök kihirdeti az eredményt, a vizsgát elfogadták és azzal rögtön át is adja a bírói és ügyvédi vizsga sikeres letételét igazoló diplomát. A boldogságtól szinte mámorosan hagyom el a termet. Még halloom, amint mögöttem Varga pattogó hangon szidja a szerencsétlen pasast, akinek előttem kellett volna vizsgáznia, s aki csak most érkezett meg – aztán örömben szinte táncolva ugrálok le a Kúria lépcsőin, megvan a vizsgám, túlestem életem legutolsó vizsgáján, többet soha az életben nem kell vizsgáznom, és meg van a pécsi állás. Büszkén járom az utcákat, gyönyörűnek találom a világot, kedvesnek az embereket és szeretnék boldogságomban mindenkit megölelni. Következő nap 20-án utazom haza Pécsre, 21-én reggel az első ember, akibe az utcán belebotlom Félix táblai elnök, már messziről rám kiált: mi van a vizsgával? Büszkén jelentem neki, hogy sikerült! Uram Isten milyen képpel mondtam volna Félixnek, hogy megbuktam! A hivatalban nagyban gratulálnak, én azonnal beadom úgy a törvényszéki bírói, mint a járásbírói állásra kérvényemet. Még a délelőtt folyamán fel is terjesztik a kérvényeket a táblára. Félix táblai elnök délután hivatalos ügyekben felutazik Budapestre és személyesen viszi fel a törvényszéki bírói állásra pályázó kérvényemet a minisztériumba. A járásbírói állásra pályázó kérvényemet visszaadják, Félix a törvényszéki bírói állást szánta nekem. Nem marad más számomra, mint várni a bírói kinevezést. [...]

1923. május 23-án egy napsugaras vasárnapi napon délelőtt jön haza apósom a városból és újságolja, hogy benne van a bírói kinevezésem az újságban. Nyomban leszaladok a törvényszékre, és itt olvasom a hivatalos lapban, hogy kineveztek a Pécsi Kir. Törvényszékre bírónak. Rajtam kívül dr. Ábrányi Lajos nagykanizsai törvényszéki titkárt – volt pécsi jogásztársamat – neveztek ki a Pécsi Törvényszékhez, dr. Sigora Attila táblai tanácsjegyzőt a Pécsi Járásbírósághoz bírónak, dr. Várady Viktor pécsi törvényszéki titkárt a szolnoki, dr. Brunner Árpád pécsi törvényszéki titkárt a bajai ügyészséghez ügyésznek. Egész gratulációáradat zúdul rám a hivatalban és a városban, én persze büszke örömmel fogadom a gratulációkat. 1923. május 26-án megkapom az 1923. május 18-án kelt kinevezési okiratot és a törvényszéki elnök értesítését, amely szerint 1923. május 26-ával felment a titkári állásomtól. Ugyanez nap délelőtt a törvényszék teljes ülésében leteszem a bírói hivatali

esküt. Következő napon megkezdem törvényszéki bírói működésemet. Harminckét éves koromban elértem célomat, bíró lett belőlem, megindulhatok saját utamon, az önállóan dolgozó férfi útján. [...]

A város társasági, kulturális helyzete, városfejlesztés

Az első világháború utáni pécsi élet meglehetősen szürke és színtelen. Az egész magyar életre, de a város életére is rányomja bélyegét az elveszített háború. Általános elszegényedés következik be. Dél-Baranya elvesztésével, Horvátországgal való kapcsolatok megszűnésével hinterland nélküli határváros lesz Pécs, s ezt súlyosan érzi kereskedelme és ipara, ami a város vagyonos polgárságát anyagilag ruinaálja.¹⁰ Az infláció elveszi a középosztály minden értékét, a tisztviselő nyomorúság ebben az erős tisztviselő városban minden mértéket meghalad. Növeli az általános nyomorúságot a megszállt területekről kiüldözött, beözönlő magyarság. Megindult lábaink alatt a föld, minden mozog körülöttünk. Oda a bizonyosság érzése, a bizalom, a hit a lelkeket bizonytalanság érzése tartja fogva. A valamikor olyan bővérű és kedélyes életű város élete savanyúvá, kedélytelenné válik. Az élet összeszűkül, megszürkül. Külső jele ennek; azok a helyek, amelyeket valamikor megtöltött a jómódú polgárság, sorra eltűnnek. Megszűnnek a Royal, Pannonia, Központi, Erzsébet, Hungária (Szecesszió) Kávéházak, becsuknak az Arany Hajó, Mátyás Király, Hétfejedelem, Magyar Király, a Deák utcai Marxreiter, a Mór utcai Gambinus vendéglők stb. Nincs ki látogassa, nincs ki fenntartsa őket. Végül már csak két kávéháza marad a városnak a Nádor és a Korzó (korábbi Ott-hon). Ezek is üresek, élettelenek, legfeljebb szombatesténként van bennük élénkség. Megszűnnek az azelőtti cigányos mulatozások, kedvverítő meghajnalodások. Az élet elveszítette minden kedélyességét, s a város csendes, nagyon csendes lesz: A pénztelenség, szegénység, gondok lakoznak a város falai között. Kétségtelen, hogy az 1930-as években sokat javul a helyzet, könnyebb lesz a megélhetés, s a szegénység sem fojtogat annyira, mint az 1920-as években. De a békebeli bőség és jólét többé már nem tér vissza és Reeh Gyurinak a jókedvű tréfacsinálónak és ünnepségrendezőnek városa, a békebeli kedélyes Pécs többé fel nem támad.

És az az érdekes, hogy ebben a trianoni leszegényedésben indul fejlődésnek a város. Ebben a korszakban lesz a vidékies kisvárosból (hol mindenki ismeri egymást), nagyváros. Amelyben a legkülönbözőbb társadalmi rétegek élnek egymás mellett, anélkül, hogy ismernék egymást. Nagyot növekszik a város. A két világháború között sokat építkeznek, egész új városrészek épülnek ki. Napról-napra nő, terjeszkedik, nagyobbodik a város. Kiépül az Irányi Dániel tér poros, üres déli része, hová eddig a közeli Frigyes és honvédlaktanyákból jártak gyakorlatozni a katonák. Emeletes paloták nőnek ki itt a földből; Mór Kollégium, Stefánia Palota, Rendőrségi palota stb. Ez lesz az Országzászló tér, a parkírozott tér közepét az újonnan felállított országzászló díszíti. (1945 után az országzászlót eltávolítva a teret 48-as térnek keresztelik el, itt állítják fel Petőfi szobrát.) A Szigeti országút alatti vízenyős réteken új nagy városnegyed épül fel hatalmas bérházakkal, széles asz-

¹⁰ Latin eredetű kifejezés, jelentése: romba, rombolásba dönt, tönkretesz.

faltozott utcákkal. A Hadapródiskolán túl új villanegyed épül, ugyanezen a tájon felépül az új Jézus Szent Szíve templom, s a jezsuita gimnázium és rendház. A temető táján felépülnek Kertváros villás, kertes utcái. Megépítik a repülőteret, s körülötte is egy új városrész keletkezik, Kovácstelep. Rácváros majdnem teljesen összeépül Péccsel, ugyanakkor a város keleti részén, a hosszú Ágoston – jelenleg Ady Endre utca végén új utcák keletkeznek. Felépülnek a Jankovich telep, Meszes telep és Gyárváros házai. Az utóbbiak szép új templommal és iskolával, s Pécsújhegy környéke is kezd beépülni.

A város a Mecsek lábánál elnyúlva hosszában nő, a „lepedőváros”, amint emlegetik Péccsett, még jobban megnyúlik. Egész respektábilis¹¹ távolságok alakulnak ki, amelyeket a meginduló városi autóbuszjáratokkal lehet csak legyőzni. A megnövekedett városban igen nagy szerepe lenne a villanosnak, a villanyos azonban csak a Hadapródiskola és a Zsolnay Gyár között, no meg a pályaudvarra közlekedik. Így a külső városrészeket autóbuszjáratokkal kapcsolják a városhoz. Amint autóbuszjáratok kötik össze a várost a Mecsekkel is, amely szintén hatalmas fejlődésnek indul, megépítik a magaslati utat, fenn a hegyet modern autóutak hálózják be. A Francia-Emlék felett felépül a gyönyörű fekvésű Üdülő Szálló (Hotel Kikelet), ahonnan hatalmas kilátás nyílik a városra, a Dömörkapunál meg a Nendtvich Andor menedékházat építik fel, ahonnan a bányavidékre nyílik szép kilátás. Sorra épülnek a villák a magaslati út mentén – itt épül fel az új modern Pálos templom és rendház is – az Üdülő Szálló mögötti fenyvesben pedig egy kis villanegyed keletkezik, ennek további fejlődését a második világháború, s annak folytán keletkezett anyag és pénzhány akadályozza meg. Élénk és mozgalmas lesz a Mecsek. Az Üdülő Szálló állandóan tele van vendégekkel, s különösen vasárnap délutánonként az autóbuszok csak úgy ontják a tömegeket fel a hegyre. Kirándulókkal, sétálgatókkal van tele a Mecsek, s még télen sem csökken az élet, ekkor meg szízők, ródlizók tömege lepi el a hegyet.

De nem csak kifelé épül a város, befelé is szépül. Rendezik a Széchenyi teret. A hepehupás, poros teret, amelyen pár szomorú ecetfa unatkozott. Teljesen átépítik, teraszosra alakítják át, s zölddel befuttatott támfalakkal választják el a teret, amelyet szép virágágyakkal díszítenek a kocsióttól. A felállított padokon pihenő emberek nézegetik a galambokat. A galambok, minként Velencében a Márkus tér, itt Péccsett a Széchenyi tér nevezetességét képezik. Olyan szelídek, hogy az ember kezéből eszik ki a magot és kenyérmorzsát. (Hadd jegyezzem fel, hogy a tér színes kövezete az évtizedekkel ezelőtt megszüntetett Budai Külvárosi Temető sírköveiből készül, régi pécsi polgárok sírkövein járunk a téren.) Kelemen apát hozzákezd a Belvárosi Templom restaurálásához, lebontatja az egykori török dzsámihoz hozzáépített alakatlan toldalékokat. A tornyot, sekrestyét stb. és előtűnik a régi dzsámi arányos szépségében, számárhát hajlású régi ablakaival, hogy a templom befogadóképességét növelje, északi, hátsó részéhez félkör alakú bővítést építtet a templomhoz. Sokan nem bocsátják ezt meg Kelemennek, azt mondják ezzel a modern hozzáépítéssel még jobban elformátlanította a templomot, mint volt korábban. Rendezik a Sétateret, az Alsó Sétatér és a Littke ház között teraszos vízesést épí-

¹¹ Latin eredetű kifejezés, jelentése: tiszteletreméltó, tekintélyes.

tenek fel. Szép képet nyújt a vízesés a mögötte magasba emelkedő székesegyházzal. Rendezik a hegyre vezető Mátyás Flórián, most Hunyadi János utcát, az utca végén felépítik a Mecseki feljárót, kiszélesítik a Frühweisz völgyet, a mostani Székely Bertalan utcát. Rendezik, parkosítják a Tettyét, rendezik a Balokányi ligetet, s megépítik itt a nagy modern városi strandfürdőt, a József Attila utcában pedig a Hullámfürdőt. Itt is ott is emléket állítanak fel a városban, a Ferencesek templomával szemben felállításra kerül Assisi Szent Ferenc modern szobra, az Irgalmasok templom előtt a Zsolnay majolika kút, a Káptalan utca sarkán meg Keresztelő Szent János finom alakjával az Aranykút. A Belvárosi templom előtt felállítják a szerb megszállás alóli felszabadulás emlékművét, majd ezen a 8-as huszárok domborművű emléket, s ugyancsak a Széchenyi téren a 19-es honvédek és az 52-sek emléktábláit helyezik el.

Rendezik, szépítik, csinosítják a várost. A város zseniális főmérnöke Kalenda Lóránt állandóan tervez, dolgozik, sajnos két legnagyobb tervét nem tudja megvalósítani. Az egyik, strandfürdő a hegyen az Üdülő Szálló alatt, milyen gyönyörű lett volna a hegyoldalban a nagy víztűkör, hatalmas kilátással a városra és a rajta zöldellő tájakra. A másik a vársétány, kiszabadítani a székesegyház körüli utcákban még ma is álló régi várfalakat és tornyokat a hozzájuk épített házak kisajátításával és lebontásával, s a bástyák és tornyok mentén parkírozott sétányt létesíteni. Ha megvalósítják ezt a tervet, a régi pécsi vár, amely ma apró polgárházak között eltemetve fekszik, új életre támad, s olyan nevezetességre tesz szert a város, amilyen-nel kevés magyar város dicsekedhetik. A tervek elkészülnek, sajnos mindkét terv megvalósítását megakadályozza a második világháború, s ahogy állnak a dolgok, nem hiszem, hogy valaha is valóság lesz a két tervből.

Mi idézi elő a város nagy fejlődését, hogyan lehetséges, hogy az általános elszegényedés közepette ilyen nagy építőmunka folyik le a városban? A világháború után a város lakossága hatalmasan megnövekszik, a megszállt területekről nagyon sok ember telepszik le a városban. A pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem Pécsre helyezéseével tömegesen kerülnek a városba professzorok, diákok, sok új hivatalos állítanak fel, ez is növeli a lakosság számát, de egyébként is mindig nagy volt a város vonzó ereje, állandóan nagy a vidékről a városba való beköltözők száma. Fojtogató lakásínség támad a városban, amelyen a legdrasztikusabb intézkedésekkel sem tudnak segíteni, s amelyet nyilvánvalóan csak építkezéssel lehet enyhíteni, megszüntetni. A MÁV a lakásínség enyhítésére megépíti a br. Bánffy Dezső utcában – a mai Mártírok útján – a nagy ormóttan vasutas házat, amelyben 320 vasutas család talál lakást. De a város sem marad tétlen, s a maga részéről szintén hozzákezd nagy bérházak építéséhez. Pécs város nem olyan gazdag, mint Debrecen, Kecskemét stb., de a puritán és takarékos Nendtvich polgármester a város háztartását mindig a legnagyobb rendben tartja és a városnak állandóan feleslegei vannak. A városnak megvannak az anyagi eszközei az építkezéshez és teljes mértékben igénybe is veszi őket. Különösen eleinte mindenfelé majdnem kizárólag városi építkezés folyik. A magántőke rájön arra, hogy nem is rossz üzlet lakásínséges világban lakásokat építeni és utánozza a város példáját – így indul meg a nagy

építkezési folyamat, a nagyszabású fejlődés, amelynek mását a többi magyar városokban alig látni. A két világháború közötti időben sokat utazok, sok magyar várost nézek meg, de sehol sem tapasztalom azt az építkezési lázat, azt a nagyszabású fejlődést, amit Pécs város ez időben mutat. A világháború előtti 50 000 lakosú vidéki város a két világháború között 80 000 lakosú jelentős várossá növekszik meg. [...]

Családja, hétköznapi élet az 1930-as években

Életünk a Hunyadi János utcai házban folyik, amelyet apósomék elköltözése után teljesen egyedül lakjuk. Tusi vezeti a háztartást, mellette kertészkedik, egész kis paradicsom az udvarunk. Azzá teszi Tusi kertészkedő passziója, legnagyobb fájdalma, hogy fiaink egyike sem örökölte tőle a kertészkedési hajlandóságot. A nehezebb munkák elvégzésében (ásás, permetezés stb.) én még csak segédkezem neki. De a fiúk valósággal menekülnek, ha Tusi a kertben szeretné őket „hasznosítani”. Én hivatalba járok, tárgyalásokra készülök, ítéleteket szerkesztek. Ha sok a munkám, késő délutánig dolgozom, legkésőbb azonban fél hatkor abbahagyom a munkát. Az estét magamnak akarom, nem akarok teljességgel elveszni a hivatali munkában.

Mindennap este hat óra felé felmegyek a Kaszinóba, amelynek 1921 óta tagja vagyok. A pécsi polgárságnak ez a száz éves múltú visszatekintő egyesülete, 1938. december 18-án ünnepli fennállásának száz éves évfordulóját, a város férfi társadalmának krémjét foglalja magában. Korábban Balogh Károly táblai elnök volt a Kaszinó elnöke, utána dr. Visy László ny. főispán lesz az elnök. Az elegánsan öltözködő, rövid fehér kecskeszakállas öregúr törhetetlen liberális, aki gyanakodva és kissé értelmetlenül szemléli a háború utáni keresztény-nemzeti világot, amely tudni sem akar a liberalizmusról. Visy László 1935-ben meghal, ekkor vejét az ezüstös hajú Fischer Béla alispánt, ezt a nagy kultúrájú litterary¹² gentlemant választják meg a Kaszinó elnökének, aki viseli ezt a tisztséget a Kaszinó 1945 után történt feloszlataáig. A kaszinónak a Kossuth Lajos (ma Király) utcában szép, kertes épülete van. Dél előtt a nyugdíjasok üldögélnek itt, ebéd után a város és a megye urai isszák feketéjüket a hosszú fehér asztal mellett, az este a kártyásoké, biliárdozóké és az újságolvasóké. A Kaszinónak az a legnagyobb baja, hogy a fiatalok hiányoznak, kik életet, elevenséget hoznának a Kaszinó falai közé. A Kaszinó az idősebb urak birodalma, hozzám hasonló fiatalember alig egy-kettő fordul meg. Ehhez képest az élet elég csendes. Farsangkor a Kaszinó megrendezi nagy bálját – a város legelőkelőbb, legfényesebb bálja ez – nyáron egyszer-kétszer táncos összejövetelt tartanak a kerthelyiségben. Egyébként a Kaszinó alig ad életjelt magáról. Valamikor még az első világháború előtt nagy kártyacsaták folytak a Kaszinóban. Itt tartották a politikai konventikulomokat¹³ is és mindez élénkséget hozott a Kaszinó életébe. A kártyacsatáknak ma már vége, szerény polgári játék folyik a kártyaszobában, politikai megbeszéléseket sem tartanak többé a Kaszinóban, amelynek élete csendes unalomba fullad. Én ma-

¹² Pontosabban litterális, latin eredetű kifejezés, jelentése szó szerinti, szó szerint értendő.

¹³ Latin eredetű kifejezés, jelentése: kisebb gyülekezet, titkos összejövetel.

gam újságot olvasni járok a Kaszinóba, beülök az olvasóba, végignézem a napilapokat, képes újságokat, amelyek között több külföldi – német, angol, olasz, francia – is van. Ebből telik ki a kaszinói szórakozásom.

Este hét órakor kimegyek a Kossuth Lajos utcába, vagy nyári időben felmegek a Sétatérre, itt találkozom kollégámmal dr. Lutz Miklóssal – 1936. márciusában táblabírónak nevezik ki - és este háromnegyed nyolcig együtt sétálgatunk. Néha csatlakozik hozzánk egy-egy legénykori pajtásunk, Huba Aladár árvaszéki elnök, Vörös Mihály városi tanácsnok, Somogy Géza tanítóképezdei tanár, vagy Szentkirályi Ödön ny. bányafelügyelő – egy világlátott agglegény – de legtöbbször kettesben sétálgatunk Miklóssal. Akit nagyon szeretek, nálam pár évvel idősebb, nyugodt modorú, igen szimpatikus férfi. Legényember, özvegy édesanyjával és édesanyja nővérével, Thaly Lujza ny. tanítónővel él és a két asszony úgy pátyolja, úgy kényezteti, úgy vigyázz rá, mintha még mindig kisgyerek lenne. Miklós a család szemefénye, körülötte forog otthon minden. Azt hiszem ez az oka, hogy nem nősül meg, nincs olyan lány, aki mellett olyan jó dolga lenne, mint otthon édesanyja és nagynénje mellett. Mint fiatalember sűrűn jár társaságba, harminc éven túl aztán visszahúzódik a társaságtól, pedig sokan hívnák, de sokan szeretnék „megfogni”, vagy talán épp ezért tartja távol magát a társaságtól. Nagy intelligenciájú, sokat olvasott, sokat utazott férfi, nyári szabadságát rendszerint külföldön tölti, persze legényember, s telik neki olasz és franciaországi utazásokra. Mi ketten nagyszerűen megértjük egymást, mert gondolkodásunk mindenben megegyezik. Én talán durvább fából faragott ember vagyok, háborúban, hadifogságban megedződött keményebb természettel. Ő pedig katonaságot, háborút nem látott, puha kényes civil, de ez a különbözőség nem zavarja barátságunkat. Sétálgatás közben megbeszéljük olvasmányainkat, megtárgyaljuk a városi dolgokat, a politika eseményeit, amelyekre legbizalmatlanabban, a legpesszimisztikusabb érzésekkel nézünk. Együtt dühöngünk, vagy keseregünk a magyar politika visszáságain, amelyet érzünk, de amelyen segíteni nem tudunk. Havonta egyszer szombat este kimenős estét rendezünk Miklóssal. Lutz Miklós is otthon ülő ember, én meg családos ember lévén nem mászkálok el este hazulról. Mindkettőnknek jól esik olykor-olykor polgári módon szerényen kiruccanni. Elme gyünk a Korzóba egy kis muzsikát hallgatni, embereket látni, legtöbbször velünk tart dr. Kaufer Imre is, egy jól kereső fiatal ügyvéd. Miklós útpartnere nyári utazásaiban, hármában elüldögélünk, elbeszélgetünk, elszórakozunk, egy óra felé aztán egy jó eltöltött este hangulatával térünk haza. Nap-nap után együtt vagyok Lutz Miklóssal, s az együttes sétálgatások annyira hozzátartoznak mindennapi életemhez, hogy e nélkül szinte lyukasnak, hiányosnak érezném a napot.

A Kaszinón kívül tagja vagyok a Katholikus Körnek is – intelligens katolikus embernek szinte erkölcsi kötelessége a Kör tagjának lenni. De a Körbe sohasem látogatok el, főleg azért, mert ide borozni járnak az emberek (tréfásan szent csárdának hívják a Kört). A Katholikus Kör papok, tanárok, tanítók, postások, kishivatalnokok stb. tanyája, akik itt isszák meg a napi esteli 3–5 deci „dukanciát”.¹⁴ Nos nékem elsősorban pénzem nincsen erre, másodsorban, ha lenne is pénzem, nem

¹⁴ A latin eredetű dukál, ami kijár, megillet szóból képzett kifejezés, ami megjár, járandóság tréfás értelmezésével.

vagyok borozó ember. Étkezéshez szívesen megiszom egy-két pohárral, de hogy délután, vagy este beüljek valahová bort inni, azt nem kívánja sem testem, sem lelkem. Persze a Körben is kártyáznak, de amíg a Kaszinóban főleg a bridge járja, addig itt a tarokk megy. Engemet nem érdekel sem a bridge, sem a tarokk, sem más kártyajáték, még nézni sem szeretem a játékot. Annyira untat a kártya, a kártyázást olyan üres lelkű emberek időtöltésének tartom, akik szellemiekkel nem tudják kitölteni az idejüket. S hogy agyonüssék az időt, olyan lélektelen eszközöz nyúlnak, mint amilyen a kártya.

Tagja vagyok a Mecsek Egyesületnek is, melynek pécsi embernek szinte becsületbeli kötelessége tagja lenni. Egyike a város legnagyobb taglétszámú egyesületeinek, tagjainak száma 2000 körül mozog. A Mecsek Egyesületet 1891-ban alapítja Kiss József, a főreáliskola lelkes, természetbarát tanára, aki évtizedeken keresztül, mint főtitkár vezeti az egyesület munkáját. Neki lehet köszönni a Mecsek kultúráját, az ő kitartó és szívós munkássága teremti meg a hegyen a nagy és gondozott úthálózatot, ő létesít mindenfelé kilátókat, s ő szeretteti meg a pécsiekkel a Mecseket. Az első világháború utáni időkben Kiss József bácsi már sokat betegeskedik, és már nem igen tud foglalkozni a szívéhez nőtt egyesület ügyeivel, majd meg is hal. A Mecsek Egyesület vezetését ekkor Nendtvich Andor polgármester veszi át, aki mint egyesületi elnök épp oly buzgósággal és lelkesedéssel csinálja a dolgokat, mint annak idején Kiss József bácsi. Elnöksége alatt építi fel az egyesület a Dömörkapunál a Nendtvich Andor Menedékházat, amely igazi otthona lesz a turistáknak. Tagja vagyok a Mecsek Egyesületnek, de közelebbi nexusba csak 1936-ban kerülök az egyesülettel, amikor beválasztanak a választmányba. Szorgalmas látogatója leszek a választmányi üléseknek és az időnként a Nendtvich Andor Menedékházban rendezett egyesületi vacsoráknak.

A szöveget gondozta: Márfi Attila

TÜSKÉS TIBOR
VERES PÉTER
***1897 †1970**

Amikor néhány éve a Nap Kiadó megbízásából *A pátriárka – Veres Péter emlékezete* címmel Veres Péter írásaiból és a róla szóló szövegekből könyvet állítottam össze, és hónapokig Veres Péter „műhelyében” dolgoztam, el kellett gondolkodnom, hogy a politikust, a Parasztpárt vezetőjét, a honvédelmi minisztert, az országgyűlési képviselőt vagy az író-t kívánom előtérbe állítani, bemutatni. Emlékeztem a vicclapokban, a Szabad Szájban és a Ludas Matyiban látott karikatúrákra, a bajszos, csizmás, nyakkendőtlén, kalapot és begombolt nyakú fehér inget viselő figurára, és eszembe jutottak olvasmányélményeim, önéletrajzának, a *Számadásnak* sodró erejű szövege, a magyar valóságot ábrázoló szociográfiáinak hiteles társadalomrajza, az olvasónaplójában kifejezésre jutó szellemi gazdagsága, öntörvényű írói világa. Úgy döntöttem, Veres Péter életművéből a leginkább maradandót, az írói teljesítményt mutatom be. Megerősített ebben az író vallomása: „nem voltam igazi politikus. Vagyis: akkor is író voltam, amikor politikusnak látszottam.” Ezért aztán a munka „melléktermékeként” külön tanulmányban foglalkoztam Veres Péter emberképével, egyházhoz és a valláshoz való viszonyával, Veres Péter és a népi írók, jelesül Veres Péter és Németh László kapcsolatával. (Ezek az írások 2004-ben *Két nemzedék* című tanulmánykötetemben láttak napvilágot.)

A szerelemgyerekek született, néhány falusi elemi iskolai osztályt elvégző, műveltségét autodidakta úton megszerző író viszonylag későn lép az irodalomba. Pásztorkodik a Hortobágyon, napszámba jár, summáslegény, katonának sorozzák, megnősül, vasutas pályamunkás, földbérlettel kísérletezik. Első versei és elbeszélései a kolozsvári Korunkban jelennek meg. Kapcsolatba kerül a Nyugattal, ahol írását Illyés Gyula ajánlja közlésre. Nevére fölfigyel Móricz Zsigmond. Az induló Válasz is helyet ad műveinek. Harminckilenc éves, amikor első önálló könyve, *Az Alföld parasztsága* napvilágot lát. A népi mozgalomhoz csatlakozik, annak legkiválóbb írói, Illyés, Németh László, Kodolányi János, Sinka István, Féja Géza, Szabó Zoltán barátságukba fogadják, egymás után megjelenő könyveiről (*Számadás, Gyepsor, Mit ér az ember, ha magyar? Falusi krónika, Szűk esztendő* stb.) elismeréssel írnak. Ott van az 1942-es lillafüredi írói értekezleten; azon is, és a nevezetes 1943-as szárszói konferencián is többször felszólal és zárolőadást tart.

Várkonyi Nándor már a Sorsunk indulásakor a lap munkatársai közé hívja, és a folyóirat 1941-ben megjelenő legelső, 1–2. összevont számában közli Darvas József Veres Péterről szóló – *Ember, író, szerep* alcímű – írását. Veres Péter ezt azzal viszonozza, hogy ő viszont Németh Lászlóról Budapesten tartott előadásá-

nak szövegét bocsátja a Sorsunk rendelkezésére, melyet a lap az 1942. 3. számában közöl. A Sorsunkban lát napvilágot Veres Péternek egy újabb fontos írása, melyben a másik barát, Sinka István portréját rajzolja meg. (1943. 6. sz.) A Sorsunk kritikai rovata 1941 és 1944 között kiemelten foglalkozott Veres Péter írói munkásságával: recenziót közölt *Falusi krónika* és *Szűk esztendő* című könyvéről, valamint *Társadalom és építészet* című tanulmányáról.

Várkonyi Nándor véleményét Veres Péterről *Az újabb magyar irodalom 1880–1940* című könyvében (1942) olvashatjuk. Műveiben azt az alkotót látja, aki a magyar társadalom legmélyebb rétegéről, a parasztság sorsáról és hivatásáról hozott hiteles üzenetet. Példáját Németh László példájával hozza párhuzamba. „Magatartásának fontossága abban van, hogy rálépett az útra, melyet a parasztságnak végig kell járnia, ha történeti hivatását be akarja tölteni. [...] Szerepe és jelentősége tehát az, hogy példája legyen annak a történeti cselekvésnek, amelynek végrehajtása a magyar paraszt-rétegekre vár. De mivel még csak példakép s útmutató, cselekvése a szellemi térre szorítkozik: író, a tettek virtuális megvalósítója. Valóban a Szellem embere, történeti és közösségi igények megfogalmazója, eleven kifejezése, aki műve által mindenhová eljuttatja s megérteti ezeket az igényeket. A műfaj, amellyel magát kifejezi, közömbös. Novellái, önéletírása, falutörténeti vagy szociológiai munkái mind ugyanazt az egy tárgyat dolgozzák fel, s mindegyikben ugyanazok az írói kvalitások érvényesülnek.”

A Sorsunk mögött álló Janus Pannonius Társaság is vendégül látta Pécssett Veres Pétert. A társaság 1942. június 13-án a vármegyeház közgyűlési termében tartott felolvasó ülésén – Kodolányi János elnöki megnyitója után – Veres Péter *Az irodalom és a parasztság* címmel tartott előadást. Megmaradt a fénykép, amely Kodolányit és Veres Pétert Várkonyi Nándor családjá körében Várkonyi Nándorék Kürt utca 5. sz. alatti lakásának kertjében örökítette meg.

1945 után Veres Péter számára a tettek, a történelmi cselekvés ideje is eljött, s egy időre az író számára a legnehezebbet, a politikus szerepet is vállalta. Sorsa igazolja, hogy az írónak általában nem való a politikusi pálya. (Ennél csak az torzabb, amikor a politikus képzelet magát szépírónak.) Kevésbé ismert, hogy közéleti megnyilatkozásait éppen azok a politikusok bírálták a legélesebben, akikkel egy asztal mellett – ugyanabban a Parlamentben – kellett ülnie: Rákosi Mátyás, Révai József, Kállai Gyula. Amikor az ötvenes évek derekán maga is belátta, hogy számára idegen, sőt ellenséges pályán mozog, visszavonult az irodalomba, a regényírásba, és csupán az írószövetség elnökeként vállalt (az 1956-os forradalom kirobbanásának az idején is!) közéleti szerepet. Ő az, aki 1955-ben elmegy Akarattyára, és Kodolányit visszahozza az irodalomba. Ő az, aki fölfigyel a fiatal erdélyi író, Sütő András nevére: „megálljunk csak, emberek, itt író születik” – írta neki 1954 őszén.

Veres Péterrel 1956 tavaszán találkoztam személyesen. Az egyik délelőtt a pécsi Széchenyi István Gimnázium vendége volt feleségével, Nádásdi Júliannával

együtt. A diák-író találkozón én is ott voltam. Emlékezem a jelenetre, amikor az énekkar ajkán fölcsendülő népdalra, a Garzó Pétert és Varga Julcsát emlegető szövegre összemosolygott mellette ülő feleségével. Emlékezem szavára, amellyel a hallgatóságához fordult: „Kedves Felebarátaim.” És arra is, hogy a magyar történelmet idéző előadásában azt mondta: „Ezt a népet századokon át a *Boldog-asszony Anyánk* meg a *Te benned bíztunk eleitől fogva* tartotta meg.”

Ő is ott volt a között a tíz magyar író között, akinek a Jelenkor szerkesztősége a folyóiratot tiszteletpéldányként küldte. Cserébe kéziratot kértünk és vártunk tőle. Bár azt nem küldött, de a folyóirat közleményeit rendszeresen elolvasta, és véleményét legendás levelezőlapjain megírta. (Hozzám írt tizenhét levelét az Új Forrásban adtam közre. 2006. 6. sz.) 1962-ben Veres Péter is a pécsi és baranyai könyvhét vendége volt. Május 27-én a könyvhét ünnepélyes megnyitóján az irodalmi műsor keretében *Irodalom és történelem* címmel a vármegyeház faburkolatos dísztermében (ahol húsz évvel korábban egyszer már szerepelt!) tartott előadást. Ha korábban kéziratot nem is kapott tőle a Jelenkor, azt gondoltam, vegyük magnetofonszalagra szavait, és annak közléséhez kérjük hozzájárulását. Az élőszóiban elmondott előadást aztán általa is megsimítva közölte a Jelenkor. (1962. 4. sz.) „Kedves Hallgatóim, már csak azért is, hogy ez a kis barátságos irodalmi összejevetel változatosabb legyen, én nem olvasok fel – majd elolvassa, aki akarja! – hanem így élőszóval szeretnék néhány gondolatot elmondani *Irodalom és történelem* címmel” – kezdte előadását, melyben a továbbiakban az irodalom fontosságáról és az értelmiségi ember hivatásáról beszélt. „Én csak szerettem volna az ünnepi könyvhét megnyitása alkalmából Pécssett is [...] a jelenlévőknek felhívni a figyelmét arra, hogy ne veszítsék el a kedvüket, ha a sajtóban és a művészet álarcában ágáló szórakoztatóiparban ízléstelen, antikollektivista és antiszocialista jelenségeket is észlelnek...” – mondta Veres Péter 1962-ben. (És mit mondana akkor, ha most kellene a sajtóban és a televízióban olvasott-látott „ocsmány és ostoba dolgokkal szembezállnia”?)

Már nem én szerkesztettem a Jelenkort, hanem Szederkényi Ervin, amikor a folyóiratban megjelent Veres Péter *Balaton-i jegyzetek* című írása. (1966. 8. sz.) Az író már akkor is praktikus cél vezette, amikor a háború előtt telket vásárolt a Balaton partján, Akarattyán. Az az elv vezette, hogy a hely minél közelebb legyen Pesthez, minél kevesebbet kelljen bumliznia vonaton a fővárosból. Írásában az alföldi ember szemével, gyakorlatias érzékével nézett körül. Mit látott? Itt az emberek az ároksparton lábon hagyják a füvet! Holott egy kaszasuhintásnyi parlagon hagyott szénában egy liter tej vész el – zsörtölődött. Én Veres Péter igaza mellé szerettem volna odatenni a Balaton környéki táj kulturális értékeit, a természet esztétikai jelentését, a történelmi múltat, és *Levél Veres Péterhez a Balaton „védelmében”* címmel válaszoltam az írónak. (Jelenkor, 1966. 10. sz.) A szóváltást előbb Veres Péter rövid reflexiója (*Levél „Balaton-ügyben”*. Jelenkor, 1967. 1. sz.), majd közös autótűt követte, amelyre társként Fodor Andrást is elhívtam, és amelynek során Veres Pé-

*Veres Péter, Várkonyi Éva, Várkonyi Nándor, Kodolányi János, Várkonyi Nándorné
Pécsett 1942-ben*

ter a maga igazáról próbált meggyőzni, én pedig saját véleményem mellett szerettem volna érvelni. Az utazást *Veres Péterrel a Balaton körül* című írásomban örökítettem meg. (Jelenkor, 1967. 9. sz.) És őrzi az út emlékét Fodor András alábbi verse is. A „vita” később *Párbeszéd a Balatonról* címmel kis könyvben külön is megjelent. (Fonyód, 1968.)

A hatvanas években az egyik májusban Veres Péter is részt vett a dunántúli diákok keszthelyi Helikon ünnepségén. Az egyik nap a pécsi Janus Pannonius Gimnázium diákjai vonaton Keszthelyről Tapolcára utaztak. A kirándulásra Veres Péter is elkísérte a diákokat, akik karnagyuk, Ivasivka Mátyás vezetésével Veres Péter nagy gyönyörűségére az utat népdalokkal végigénekelték. Veres Péter évek múlva is, ha találkoztam vele, megkérdezte: – És hogy’ van az a jó rác nevű tanár? Létezik ma is? – Megvan, tanít, dolgozik – mondtam. (Elhallgatva, hogy nem is szerb, hanem lengyel származék.)

Fodor András

VERES PÉTERREL A BALATONNÁL

Kezdődik Kilitinél.
(Katonaként innét szökött,
míg én a *Számadást*
olvastam Lengyeltótiiban.

A feltolt kalap karimája
alól a vadvíz-tükrű mosoly,
a vékony-csillanású szem
sarlója függén működik.
Beléakad az omlófalú házba,
kopár udvarú iskolába,
a parlagon maradt mezőbe,
az elbitangolt rétbe, hol csak
savanyú fű terem.

Aztán a fák!
Csínján kell bánni a fákkal.
Pontosan tudni, úgy ahogy ő a
mátai állomáson
milyen gödörbe, hogy ültette el
a kanadai nyárfát
1932. május 12-edikén.
És tudni kell,
a gyökerek körül
milyen kultúrát mivel a bogár, -
miért szép
minden esztétika nélkül
egy kukoricatábla.

Meg a kert, meg az erdő,
a sziklán sarjadzó barackos,
a csatornás berek.

Nem úgy a védett grófi allé
ostoba vadgesztenyefái!
Mennyivel dúsabb, hasznosabb
a mézhozó hárs...

Aztán,
ahogy sodor az út,
ahogy kanyarodunk a part
északi kagylója felé,
77 kilométer után
első mondat a tóról:

„– Aj, szegény Balaton,
hogy töri-zúzza a szél!”

MEGJELENT A PÉCSI DÉNÁR 100. JUBILEUMI SZÁMA

A Pécsi Dénár a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete Baranya Megyei Szervezete lapja. Az éremgyűjtés, tudományos nevén numizmatika, a pénzzel és pénztörténettel foglalkozó történeti segédtudomány. Művelői a numizmatikusok. A lapot Hágen János, Raýman János és Süle Tamás szerkeszti. A kereskedelmi forgalomban nem kapható 8 oldalas lap 130+10 példányban jelenik meg. Az egyesület baranyai tagjain kívül néhány közgyűjtemény és társulat kapja kézhez: a Baranya Megyei Könyvtár, a Baranya Megyei Levéltár, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára és a Magyar Numizmatikai Társulat. Cikkeit jegyzi a Numizmatikai Közlönyben megjelenő numizmatikai bibliográfia, így valamennyi numizmatikus tudomást szerezhet róla. A 2001 óta megjelenő lapban a századik jubileumi számig 46 szerzőtől 560 írás látott napvilágot. Az aktuális egyesületi híreken kívül a numizmatika változatos részterületei kapnak helyt, így pl. a pénzekekről, szükségpénzekekről, érmekekről, jelvényekekről, kitüntetésekekről, bárcákekről, botveretekekről, címerekekről, pecsétékekről szóló ismertetések. A „Melléklap” hosszabb írásokat közöl: A pécsi Fémipari jelvényei; Török János érmeinek katalógusa; A Schlaraffia; A Baranya Megyei Éremgyűjtők utalványai (2000-2007), A Foederatio Emericana kitüntetései és jelvényei: Adatok a Jubileumi Kereszt polgári tagozatának pécsi történetéhez, Magyarországi szükségpénzek bibliográfiája. A lapot a Magyar Numizmatikai Társulat 2005-ben a Szentgáli Károly Jutaloméremmel tüntette ki. A lap nemcsak a numizmatikának, hanem a helytörténetnek is becses forrása. Az eligazodást a tartalomjegyzék és névmutató is segíti, amelyet 2-3 évenként összevonva adnak ki.

Nagy Imre Gábor

Pécsi Dénár. A baranyai éremgyűjtők híradója. Szerk. Hágen János - Raýman János – Süle Tamás. MÉE Baranya Megyei Szervezete, Pécs.

IN MEMORIAM HERCZEGH GÉZA

*1928 †2010

Mély megrendüléssel értesültünk arról, hogy dr. Herczegh Géza akadémikus, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának volt professzora és dékánja, Egyetemünk *honoris causa* doktora, az ENSZ Nemzetközi Bíróságának volt bírása életének 82. évében, 2010. január 11-én Budapesten elhunyt.

Herczegh Géza 1928. október 17-én született Nagykaposon, a mai Szlovákia területén. Diplomáját a szegedi jogi karon szerezte (1951), majd megkezdte tudományos pályáját az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetében. Az állam- és jogtudomány kandidátusa, majd doktora tudományos fokozat elnyerését követően a Magyar Tudományos Akadémia levelező (1985), és rendes tagjává választotta (1990). A jogtudós mindig szívügyének tekintette szeretett tudományterületeinek, a nemzetközi jognak, a nemzetközi kapcsolatok tudományának és a diplomáciatörténetnek a tanítását. 1967-től közel negyed századon keresztül vezette a pécsi jogi kar nemzetközi jogi tanszékét és 1981–1987 között betöltötte a Kar dékáni tisztségét. Ezekben az években pécsi lakos volt. Gondolatgazdag és világos előadásaisal jogászgenerációkat vezetett be a nemzetközi jog és a nemzetközi kapcsolatok világába. Nemzetközi konferenciákon és külföldi egyetemeken tartott előadásaisal növelte a magyar jogtudomány hírnevét, szervezte és bővítette a pécsi jogi kar nemzetközi kapcsolatait. A marburgi Phillips Universtitat *doctor honoris causa* címmel tisztelte meg (1990).

A jogtudós és pedagógus útja elvezetett a nemzetközi jog gyakorlati alkalmazásában való részvételéhez. A humanitárius nemzetközi jog fejlesztésével foglalkozó diplomáciai konferencián (1974–1977) a magyar delegáció tagjaként jelen volt, közreműködött a háború áldozatainak védelméről szóló kiegészítő jegyzőkönyvek létrehozatalában. 1990-ben új feladat várta: a Magyar Alkotmánybíróság tagjaként, majd helyettes elnökeként felölthette a bírói talárt. Életének legnagyobb fordulata és kihívása csak ezután következett, amikor a hágai Nemzetközi Bíróság majdnem kilencven éves történetében első magyar nemzetközi jogászként az ENSZ Közgyűlése és a Biztonsági Tanács e Bíróság bírójává választotta, mely tisztséget újraválasztással egy évtizeden keresztül (1993–2003) töltötte be. A Nemzetközi Bíróság bírójaként jelentős nemzetközi ügyek (pl. a Bős-Nagyymaros per, a nukleáris fegyverek törvényességéről szóló tanácsadó vélemény) nemzetközi jogi rendezésében vehetett részt.

Tudományos kutatásaisnak eredményeit tankönyvekben és monográfiákban, valamint szakcikkék légióiban összegezte. Tudományos munkássága átfogja a nemzetközi jog fontos elméleti és gyakorlati területét, melyek közül különösen a nemzetközi jog szociológiája, a nemzetközi jogalkotás és az állami szuverenitás kérdéskörei, illetve a humanitárius nemzetközi jog, a nemzetközi kisebbségvédelmi jog említhető. Ez utóbbi terület vizsgálatának újraindítását Herczegh professzor kezdeményezte. A jogtudós a történelemtudományban is – új szempontok felvetésével – maradandót alkotott: feldolgozta a magyar külpolitika történetét a 20. századig, majd hazánk nemzetközi kapcsolatait a II. világháború végéig és foglalkozott a magyar történelem néhány jelentős személyiségével is. Élete vége felé regénnyel is gazdagította életművét.

A kiváló tudóson, pedagóguson és bírón kívül emlékeznünk kell az emberre is, közvetlenségére és visszafogottságára, arra a diplomáciai érzékére, mellyel sejtetni tudta a dolgot és folyamatok lényegét, sőt a kimondhatatlant is.

Búcsúozunk Herczegh Gézától, a hazai és a nemzetközi jogtudomány kiemelkedő képviselőjétől, akinek emléke műveiben és emlékezetünkben tovább él.

Bruhács János

IN MEMORIAM FÖLDVÁRI JÓZSEF

*1926 †2009

Súlyos veszteség érte a pécsi tudományos életet, 84. évesen elhunyt Földvári József, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Büntetőjogi Tanszékének korábbi tanszékvezető egyetemi tanára. 1926. október 9-én született a Somogy megyei Attalán, 2009. december 23-án halt meg Budapesten. Középiskolai tanulmányait Kaposvárott, egyetemi tanulmányait a PTE Állam- és Jogtudományi Karán végezte, ahol 1951-ben szerzett „summa cum laude” oklevelet. Egyetemi oktatói és tudományos pályáját még hallgatóként kezdte 1950-ben a Büntetőjogi Tanszéken, ahol több mint fél évszázadon át dolgozott, 1968-tól egyetemi tanárként. Az állam- és jogtudományok kandidátusa tudományos fokozatot 1958-ban, a Magyar Tudományos Akadémia doktora címét 1972-ben nyerte el.

A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának dékán-helyettese volt 1971 és 1974 között, a dékáni teendőket 1974-ben látta el. Rektorként 1975-től 1984-ig dolgozott a Pécsi Tudományegyetemen. Rektori tevékenységének időszakában kezdődött el az akkor egy karral rendelkező Egyetem újabb karokkal való bővítése és a pécsi felsőoktatási intézmények integrációjának folyamata. 1975-től 1980-ig országgyűlési képviselő, az Országgyűlés Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottságának tagja volt. Szakmai tudásával segítette a hatályos Büntető Törvénykönyv megalkotását. A Minisztertanács által 1989-ben a koncepciók perек felülvizsgálatára létrehozott bizottság társelnökéeként a jogász albizottságot vezette.

A huszadik századi magyar jogtudomány, különösen a bűnügyi tudományok kiemelkedő képviselője. Termékeny kutató és alkotó munkájának eredményeként 1954-től kezdődően számos alapvető jelentőségű büntetőjogi és kriminológiai tárgyú tankönyv, szakkönyv szerzője, társszerzője. Szakirodalmi munkásságából kiemelkedik az 1962-ben kiadott, azóta a jogalkotók és jogalkalmazók számára egyaránt alpműnek számító „Az egység és halmazat határesetei a büntetőjogban” c. monográfia, valamint a bűnügyi irányváltást tükröző, 1970-ben megjelent „A büntetés tana” c. könyve. Rendszerezést, értékelést és újabb következtetéseket is tartalmaz a rendszerváltás előtti évek tudományos pezsgését tükröző, az igazságszolgáltatás iránti elvárásokat is megfogalmazó, 1987-ben kiadott „Kriminálpolitika” című műve. Jogászok generációi tanultak Földvári Józseftől. Hallgatóival, munkatársaival szemben folytonos tanulást, igényes munkát követelt meg. Tankönyvei jelenleg is hasznosított tananyagok a pécsi és néhány más egyetem jogi karán.

Az Egyetem Szenátusa 1996-ban oktatói munkásságáért, a büntetőjog területén nyújtott kimagasló tudományos teljesítményéért, az Egyetem és a Jogi Kar nemzetközi kapcsolatainak fejlesztéséért, rektorként végzett egyetemszervező munkásságáért professor emeritus címmel ruházta fel Földvári Józsefet. Tudományos és közéleti tevékenységéért pályája során számos kitüntetésben és díjban részesült. Ezek közül a legjelentősebb a Szent-Györgyi Albert-díj, amelyet 1995-ben nyert el, a Bayreuth-i Egyetem pedig 1993-ban díszdoktori (doctor honoris causa) címet adományozott Földvári professzornak.

Földvári József temetéséről akarata szerint családja gondoskodott. Hamvait Budapesten, a Szent István Bazilikában helyezték örök nyugalomra.

Nagy Zoltán András

PÉCSETT TÖRTÉNT 2009-BEN

- január 2.** Újévi 'üzenet' Díszhangverseny a Pécsi Nemzeti Színházban. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Hamar Zsolt és Ménesi Gergely, közreműködött Bálint János (fuvola).
- január 3.** Segítség, komolyzene... ! ANK Művelődési Ház. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Hamar Zsolt, közreműködött László Csaba színművész.
- január 5.** Kamarahangverseny, Bartók Terem. Pannon Filharmonikusok Pécs.
- január 6.** PTE Aula. Mesterbérlet, a Filharmónia szervezésében. Budapesti Fesztiválzenekar, vezényelt Fischer Iván, közreműködött Akiko Suwanai (hegedű).
- január 7–február 7.** A rejtélyes Tiziano Pécssett c. kamara-kiállítás a Művészetek és Irodalom Házában.
- január 8.** Életének 91. évében elhunyt Szirtes Lajos aranydiplomás bányamérnök, a műszaki tudományok doktora.
- január 12.** A PTE Művészeti Kar hallgatóinak hangversenye. Szabó Judit, Szabó Gabriella, Fodor Gabriella, a Scola Sancti Pauli kórus és a Wéber Lilla vezette Tuár együttes.
- január 12–február 2.** 12 hangverseny, Általános- és Középiskolai bérlet, a Filharmónia szervezésében. Pécsi Szimfonia, vezényelt Cser Miklós, moderátor Kircsi László.
- január 14.** Hagyománytár. Népzenei koncertsorozat a Dominikánus Házban. CimballiBand koncertje.
- január 14–február 13.** Böszörményi István szobrász kiállítása a Pécsi Kisgalériában.
- január 14.** Történetek a konyhából. A Pécsi Playback Színház előadása a Dominikánus Házban.
- február 12.** Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- január 15–február 11.** Ludvig Dániel képzőművész kiállítása a Csopor⁽¹⁾ Horda Galériában.
- január 17.** Gernert–Gurewicz A sáros kiskacsa c. bemutatója a Pécsi Horvát Színházban.
- január 19.** Művészetek és Irodalom Háza, a Filharmónia szervezésében. Szólóhangverseny, Vámosi-Nagy Zsuzsa (fuvola) és Csáki András (gitár) koncertje.
- január 20.** Kamarahangverseny, Bartók Terem. Pannon Filharmonikusok Pécs.
- január 21.** A Bazilikában ünnepi szentmise keretében adták át a 2009. évi Tüke-díjat Tillai Ernő kétszeres Ybl-díjas építésznek és dr. Kiss Endrének, a Szigetvári Takarékszövetkezet elnök-ügyvezetőjének.
- január 22.** Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- január 22–február 18.** Ludvig Dániel képzőművész kiállítása a Csopor⁽¹⁾ Horda Galériában.
- január 23.** Vinterberg–Rukov–Hansen Az ünnep c. drámájának bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- január 23–február 25.** A PTE Művészeti Kar Képzőművészeti Doktori Iskola doktorandusz (DLA) hallgatóinak mestermunka kiállítása a Pécsi Galériában.
- január 27.** Életének 53. évében elhunyt Tasnádi Péter, Pécs város polgármestere, országgyűlési képviselő.
- január 28.** Hagyománytár. Népzenei koncertsorozat a Dominikánus Házban. Maskerade, tavernazene, a görög nagyvárosi emberek népzeneje.
- január 29.** Ethos et Spiritus, Pécsi Nemzeti Színház. Gyermán-bérlet. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Hamar Zsolt, közreműködött Sharon Kam (klarinét).
- január 30–március 28.** Ruppert János: A magyarországi németek elűzése c. grafikai kiállítása Lenau Házban.
- február 1.** Segítség, komolyzene... ! ANK Művelődési Ház. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Hamar Zsolt, közreműködött László Csaba színművész.
- február 4.** Késői Melindát, a MiZo Pécs 2010 fiatal sportolóját választották a Héraklész-programban a 2008-as év legjobb utánpótlás kosarasának.
- február 6.** Goldoni A hazug c. vígjátékának bemutatója a Kamaraszínházban.
- február 6.** PTE Aula. Mesterbérlet, a Filharmónia szervezésében. Orfeo Zenekar és a Purcell Kórus, vezényelt Vashegyi György.
- február 8.** Serbakow Tibor ötvös 2006–2008 között a Pius-templom számára készített műveit szentmise keretében áldotta meg Mayer Mihály megyéspüspök.

- február 9.* Művészetek és Irodalom Háza, a Filharmónia szervezésében. Szólóhangverseny, Kovács István (ének), Solymosi Péter (trombita), Szamosi Szabolcs (moderátor).
- február 10.* Kaltenecker Zsolt jazz-koncertje a Dominikánus Házban.
- február 11.* Hagyománytár. Népzenei koncertsorozat a Dominikánus Házban. A Šokadia és a Vizin zenekar közös műsora. Horvát és szerb népzene.
- február 11.* Történetek a konyhából. A Pécsi Playback Színház előadása a Dominikánus Házban.
- február 12.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- február 23.* Művészetek és Irodalom Háza, a Filharmónia szervezésében. Szólóhangverseny, Körmendi Klára és Bozay Melinda (zongora), Pólus László (gordonka).
- február 26.* A PTE Művészeti Kar hallgatóinak hangversenye. Szeléndi Zsuzsanna (fuvola), Papp Gábor (hegedű), Gábor József (zongora).
- február 19.* Még egy esély. ZenePark. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Kocsis Zoltán, közreműködött Fekete Attila (tenor).
- február 19.* Ethos et Spiritus, PTE Aula. Kodály-bérllet. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Kocsis Zoltán, közreműködött Fekete Attila (tenor).
- február 19–március 11.* Szentgróti Dávid képzőművész kiállítása a Csopor⁽⁴⁾ Horda Galériában.
- február 19.* Az ANK Martyn Ferenc Szabadiskola képzőművész tanárainak kiállítása a Pécsi Kisgalériában.
- február 12–25.* 12 hangverseny, Általános- és Középiskolai bérllet, a Filharmónia szervezésében. Szamosi Szabolcs (orgona), Solymosi Péter (trombita), moderátor Szamosi Szabolcs.
- február 20.* Lantos Ferenc grafikái és rajzai a Hattyúház Galériában. Lantos Ferenc festményei a Pécsi Galériában.
- február 21.* Lantos Ferenc: Rend és lehetőség I. 1982. c. művének újraavatása.
- február 21–március 25.* Lantos Ferenc és képzőművész tanítványai, kiállítás a Parfi Galériában.
- február 24.* Kéri Katalin: Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867–1914. c. kötet bemutatója a Művészetek és Irodalom Házában.
- február 25.* Hagyománytár. Népzenei koncertsorozat a Dominikánus Házban. Pravo zenekar, bolgár népzene.
- február 26.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- január 19.* Művészetek és Irodalom Háza, a Filharmónia szervezésében. Schubert összes zongoraszonátája Király Csaba (zongora) előadásában.
- február 27.* Nicolai A windsori víg nők c. operájának bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- március 1.** Életének 68. évében tragikus hirtelenséggel elhunyt Sudár Ferenc, a Pécsi Bányász sokszoros válogatott kézilabdázója.
- március 4.* Hagyománytár. Népzenei koncertsorozat a Dominikánus Házban. A Hetedhét együttes koncertje.
- március 4–27.* A Pécsi Zománcműhely Egyesület Környezet és Egészség c. kiállítása a Gebauer Galériában.
- március 5.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- március 9.* Lantos Miklós Fából, kőből, sárból, a Dél-Dunántúl népi építészeti öröksége c. könyvnek bemutatója a Várkonyi Nándor Könyvtárban.
- március 10.* Szabó Dániel jazz szólókoncertje a Dominikánus Házban.
- március 11.* Művészetek és Irodalom Háza, a Filharmónia szervezésében. Bánky József zongorastje.
- március 11–április 12.* Tolvaly Ernő (1947–2008) Munkácsy-díjas festőművész, egyetemi tanár emlékére a Múzeum c. kiállítás a Múzeumban.
- március 11.* Történetek az elégedettségről és az elégedetlenségről. A Pécsi Playback Színház előadása a Dominikánus Házban.
- március 12.* A Pécsi Tudományegyetem díszdoktorává avatták a német Stefanie Bode-Böger orvosprofesszort, a vietnámi Nguyen Huu Ninh Nobel-békedíjas klímakutatót, és a filozófus Nyíri Kristóf akadémikust.

március 12. Ethos et Spiritus, Pécsi Nemzeti Színház. Kodály-bérlet. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Christian Gansch, közreműködött Xavier de Maistre (hárfa).

március 13. Pécsi Szemle 2009 tavaszi számának sajtóbemutatója a Művészetek és Irodalom Házában.

március 13–április 5. Tari Eszter festőművész Kaotikus rendszer c. kiállítása a Pécsi Kisgalériában.

március 14. A Parlamentben Sólyom László, a Magyar Köztársaság elnöke március 15-e alkalmából Széchenyi-díjat adományozott **Thomka Beáta** irodalomtörténésznek, az irodalomtudomány doktorának, a PTE BTK egyetemi tanárának, Kossuth-díjat Vári Éva színművésznek, a Pécsi Nemzeti Színház egykor vezető művészeinek. **Jobst Kázmér** akadémikusnak, a PTE ÁOK professor emeritusának, a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje a Csillaggal (polgári tagozata) kitüntetést, **Dobó Ferenc** rendőrezredes, a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság rendészeti igazgatója, a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét, **Tóth Tibor**, a Baranya Megyei Polgárőr Egyesületek Szövetségének elnöke a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjét, **Kukai Tibor**, a PTE főiskolai docense a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét, **Nagy Márta** keramikus, a PTE MK egyetemi tanára a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjét, **László Gyula**, a PTE egyetemi tanára a Magyar Köztársaság Ezüst Érdemkeresztjét vehette át.

Pinczehelyi Sándor festőművész Kiváló Művész lett, **Pilári Gábor** és **Vajda Zsuzsanna**, a MárkuSzínház bábművészei Blattner Géza-díjat és **Takáts József** irodalomtörténész Balassa Péter-díjat vehetett át a Művészetek Palotájában, **Neumayer Károly**, a Pécsi Vasutas Koncert-fúvószenekar karnagya, valamint **Jobbágy Valér** zenepedagógus és karvezető Liszt Ferenc-díjat, **Besenczi Árpád** egykori pécsi színművész Jászai Mari-díjat vehetett át az Iparművészeti Múzeumban.

március 14. P. Köröstyös Imre Krizosztom vértanúhalált halt ferences szerzetes emléktáblájának avatása az egykori ferences kolostor falán.

március 15. Ünnepi hangverseny a Pécsi Nemzeti Színházban. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Hamar Zsolt és Ménesi Gergely, közreműködött Bálint János (fuvola).

március 15–április 7. Pécsi Tavaszi Fesztivál – PTF

március 18. PTF Harmonikazene billentyűkön és gombokon, koncert a Dominikánus Házban.

március 19. Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.

március 19. PTF Habib Koité and Bamada (Mali-USA) jazz világzenei koncert a PTE Aulában.

március 16. Művészetek és Irodalom Háza, a Filharmónia szervezésében. Schubert összes zongoraszonátája Király Csaba (zongora) előadásában.

március 19–április 15. Goran Vranić Arnyékok c. fotókiállítása a Csupor⁽¹⁾ Horda Galériában.

március 20. Bükkösi László síremlékének avatása a Köztemetőben.

március 20–április 11. Dreher János és Serényi H. Zsigmond festő Képszíntézisek c. kiállítása a Pécsi Galériában.

március 23. Ki nyer ma? Közvetítés a Dominikánus Házból.

március 23. Művészetek és Irodalom Háza, a Filharmónia szervezésében. Szólóhangverseny, Bartók Vonósnygyes, közreműködik Komlós Péter (I. hegedű), Hargitai Géza, (II. hegedű), Németh Géza (brácsa), Mező László (gordonka).

március 24. Crossover produkció. PTE Aula. Pannon Filharmonikusok Pécs és az UniCum Laude, vezényelt Ménesi Gergely.

március 25. Hagyománytár. Népzenei koncertsorozat a Dominikánus Házban. A CimballiBand koncertje.

március 26. Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.

március 26. Felavatták a Káptalan utca 2. sz. műemléképületre, a Zsolnay Múzeumba vetített gótikus és reneszánsz fényfestést.

március 27. A vidék Európája, konferencia Orbán Viktor részvételével a Bartók teremben.

március 27. Jacobi Viktor Leányvásár c. operettjének bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.

- március 27.* A *Fondéria Művészeti Egyesület Egy híján száz, Omaggio ad Amerigo Tot c. kiállítása a Művészetek és Irodalom Házában.*
- március 28.* Segítség, komolyzene...! ANK Művelődési Ház. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Hamar Zsolt, közreműködött Erdélyiné Janzsó Ildikó (cselló).
- március 29.* Tizedik Magyar Kupa győzelmét aratta Sopronban a MiZo Pécs 2010 női kosárlabda csapata az MKB-Euroleasing Sopron legyőzésével.
- március 30.* PTE Aula. Mesterbérlet, a Filharmónia szervezésében. Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara, vezényelt Kovács János, közreműködött Pólus László (gordonka).
- március 30.* PTF Alegre Correa (Bra) és Horváth Kornél jazz koncertje a Dominikánus Házban.
- március 31.* PTF Spanyol gitár koncert a Dominikánus Házban.
- április 1.** PTF Hommage à Kodály. A Borbély Műhely lemezbemutató koncertje a Dominikánus Házban.
- április 2.* PTF A Trio Duecento Corde kamarakonzertje a Dominikánus Házban.
- április 2–3.* Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon c. egyháztörténeti konferencia a Pécsi Hittudományi Főiskolán.
- április 2–6.* Nemzetközi karnagy-műhely a Dominikánus Ház szervezésében.
- április 3.* Egressy Zoltán Portugál c. tragikomédiájának bemutatója a Kamaraszínházban.
- április 3–4.* Baranyai Cigányok XII. Tavaszi Fesztiválja, ennek keretében a Pécs-Baranyai cigányság kultúrája a rendszerváltástól napjainkig, valamint a Cigánysors II. c. kötetek bemutatója a Rác Aladár Közösségi Házban.
- április 4–május 30.* A pécsi FOCUS csoport – Cseri László, Harnóczy Örs, Lajos László, Marsalkó Péter, Kálmándy Pap Ferenc – fotókiállítása a Parti Galériában.
- április 4–22.* Hopp-Halász Károly festő: ?WHY - PERCHÉ - NEDEN - MIÉRT? c. kiállítása Hattyúház Galériában.
- április 5.* Első ízben szerezte meg a Magyar Kupát a Pécsi VSK Pannonpower férfi kosárlabda csapata, a Falko-Szova KC Szombathely döntőbeli legyőzésével.
- április 5.* Oi, Suomi! A Tiirismaa Leánykar (Lahti) és a Mecsek Kórus koncertje a Csontváry Múzeumban, a Dominikánus Ház szervezésében.
- április 5.* Bartók és Kodály gálakonzert pécsi kórusokkal a Bartók teremben, a Dominikánus Ház szervezésében.
- április 6–9.* Húsvétvárás a Színház téren. Kézműves bemutatók, bábszínház és gyermekek néptánc műsora a Dominikánus Ház szervezésében.
- április 8.* Ethos et Spiritus, PTE Aula. Kodály-, Gyermán-, Breitner-bérlet. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Howard Griffiths, közreműködött Váradi István (gordonka).
- április 8.* Ádám, Éva, alma. Avagy: Történetek a csábításról. A Pécsi Playback Színház előadása a Dominikánus Házban.
- április 8–11.* Nemzetközi Bartók- és Kodály-műhely pécsi kórusokkal.
- április 10.* Az eurobasket.com internetes szaklap szerint Rátgéber László – 15 éven keresztül a Pécs bajnok és kupagyőztes, egy éve a Moszkvai Szpartak Moszkva Európa Liga edzője – lett az év kosárlabda edzője.
- április 10–május 3.* Mányi Esztella szobrász, Ritecz Szilvia keramikus és Szabó Éva porcelántervező kiállítása a Pécsi Kisgalériában.
- április 11.* Zenekari szentmise a Bazilikában, a Bazilika Mozart Kórusa és Zenekara közreműködésével.
- április 14.* OrgonaPont koncert a Bazilikában, Közreműködött Szamosi Szabolcs (orgona), Solymosi Péter (trombita).
- április 15.* Életének 80. évében elhunyt Marton István, a Pécsi Városszépítő és Városvédő Egyesület 23 esztendőn át volt a vezetője.
- április 16.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- április 17.* Elérhetetlen területek c. balett bemutatója a Kamaraszínházban.
- április 17–május 10.* Nádasy János festő (Hannover) Senkiföldje–Niemandland c. kiállítása a Pécsi Galériában.

- április 18.* Húsvéti ünnepi hangverseny, oratórium-bérlet. Bazilika, vezényelt Hamar Zsolt, közreműködött a Strossmayer Akadémiai Kórus.
- április 19.* Zenekari szentmise a Bazilikában, a Bazilika Mozart Kórusa és Zenekara közreműködésével.
- április 21.* Fejezetek a pécsi és az erdélyi egyházmegye középkori történetéből c. konferencia a Püspöki Palota konferencia termében.
- április 22.* Hagyománytár. Népzenei koncertsorozat a Dominikánus Házban. A Dagda együttes skót-gael népzenei koncertje.
- április 23.* 20 éves az Új Művészet est a Pécsi Galériában.
- április 24.* Moró, avagy a rettenetes... rettenhetetlen sárkány. Mesejáték a Kalamajka Színház Kör előadásában a Dominikánus Házban.
- április 25.* OrgonaPont koncert a Bazilikában. Közreműködött Szamosi Szabolcs (orgona), Beck László (ütőhangszerek).
- április 26.* Bányász Térzenei Program az Ágoston téren. A Pécsi Ércbányász Koncert-fúvószenekar koncertje. Karnagy: Szabó Ferenc.
- április 26.–május 1.* Pécsi Táncmaraton – Nemzetközi Ifjúsági Találkozó És Folkműhely.
- április 27.* Művészetek és Irodalom Háza, a Filharmónia szervezésében. Schubert összes zongoraszonátája Király Csaba (zongora) előadásában.
- április 28.* Crossover produkció. PTE Aula. Pannon Filharmonikusok Pécs és az After Crying, vezényelt Kovács László.
- április 29.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- április 29.* A József Nádor Gimnázium és Szakképző Iskola kétnapos rendezvény során felavatták a névadó szobrát.
- április 29.* Tavaszi hangulatok. Kamarakonzert a Dominikánus Házban.
- április 30–május 13.* Horváth Gábor fotográfus kiállítása a Csoport⁽¹⁾ Horda Galériában.
- május 2.** Életének 84. évében elhunyt Bálint János Ybl-díjas építész, a Pécsi Tervező volt igazgatója, a PTE Pollack Mihály Műszaki Kar egyik alapítója, az Épület-szerkezettan Tanszék és a Magasépítési Intézet egykori igazgatója.
- május 4.* Művészetek és Irodalom Háza, a Filharmónia szervezésében. Szólóhangverseny, Szüle Tamás (ének).
- május 5.* A Pécsi Zsidó Hitközség dísztermében Radnóti Miklós születésének 100. évfordulója alkalmából emlékünnepeket tartottak.
- május 5.* Környei Miklós (gitár), Pregun Tamás (gitár) kamarakonzertje a Dominikánus Házban.
- május 7.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- május 7.* A Pécsi Tudományegyetem Szenátusa díszdoktorrá avatta a hetvenöt éves Jevgenyij Alexandrovics Jevtusenko költőt, az orosz irodalmi új hullám képviselőjét.
- május 8–május 31.* Gyécsek József (Szentgotthárd) festő Entrópia c. kiállítása a Pécsi Kisgalériában.
- május 10.* A FIDESZ-KDNP és az Összefogás Pécsért Egyesület jelöltje, dr. Páva Zsolt 36 570 szavazattal (65,83%) választották Pécs város polgármesterévé, a 155 körzetből 152-ben győzött. Az MSZP, az SzDSz és az MDF közös jelöltje, dr. Szili Katalin ellenében, aki 18 981 szavazatot (43,17%) kapott. A szavazatra jogosultak száma 127 198 fő, a szavazáson részt vett 56 148 fő, ez 44,14%-os részvételi arányt jelent. A 8. sz. választókerület időközi választást dr. Kővári László, a FIDESZ-KDNP jelöltje nyerte.
- május 10.* OrgonaPont koncert a Bazilikában, Közreműködött Hannfried Lucke (orgona).
- május 13.* Életének 75. évében elhunyt dr. Farkas Károly, Pécs város ny. jegyzője.
- május 13.* Hagyománytár. Népzenei koncertsorozat a Dominikánus Házban. A Maskarades együttes koncertje.
- május 13.* Történetek az elfogadásról. A Pécsi Playback Színház előadása a Dominikánus Házban.
- május 14.* Ethos et Spiritus, Pécsi Nemzeti Színház. Kodály-bérlet. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Hamar Zsolt, közreműködött Milan Turković (fagott).
- május 14.* Csehov Rózsáim pompásan virágoznak c. bemutatója a Pécsi Horvát Színházban.

- május 15.* Csehov Raskosno cvjetaju moje ruze bemutatója a Pécsi Horvát Színházban.
- május 14–június 5.* Lovas Gábor festő kiállítása a Csopor⁽¹⁾ Horda Galériában.
- május 15.* Dr. Páva Zsolt rendkívüli közgyűlés keretében a városháza dísztermében letette a polgármesteri esküt. Este hatkor, a város főterén, a polgárok előtt megismételt eskütétel keretében köszöntötte a város polgárait.
- május 15.* A Pannon Filharmonikusok Pécs és az Amaninda Ütőegyüttes koncertje, PTE Aula, vezényelt Hamar Zsolt.
- május 15–június 6.* A PTE Művészeti Kar doktorandusz (DLA) hallgatóinak kiállítása a Pécsi Galériában.
- május 15–24.* A Közelítés Művészeti Egyesület Temporary City Pécs-programja a Király kultúrutcában.
- május 17.* Ákos 40+1 koncert a Lauber Dezső Városi Sportcsarnokban.
- május 19–20.* A kultúra biztonsága – Pécs 2010 c. nemzetközi konferencia a PTE FEEFK épületében.
- május 20.* 1000 esztendő pécsi püspökei c. kiállítás a PTE Egyetemi Könyvtár Klimó Könyvtárában.
- május 21.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- május 22–június 3.* Spatial–Illusions, kiállítás a Hattyúház Galériában.
- május 13.* Hagyománytár. Népzenei koncertsorozat a Dominikánus Házban. A Trance-Istanbul Quartet koncertje.
- május 13.* Hagyománytár. Népzenei koncertsorozat a Dominikánus Házban. A Baba Zula együttes koncertje.
- május 20–22.* XXI. Pécsi Folknapok – Nemzetközi Népzenei Fesztivál.
- május 22.* Segítség, komolyzene... ! ANK Művelődési Ház. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Hamar Zsolt, közreműködött László Csaba színművész.
- május 23.* Elton John & Tim Rice's: Aiad, musical az örök szerelemről, a Lauber Dezső Városi Sportcsarnokban.
- május 28.* A Remekek Háza ünnepélyes megnyitása, Széchenyi tér 9.
- május 28–30.* XX. Pécsi Folknapok, Nemzetközi Népzenei Fesztivál a Dominikánus Ház szervezésében.
- május 29.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- május 29–31.* A kézművesség 1000 éve a Kárpát-medencében. Metsrségek bemutatói, kiállítás és vásár, a Dominikánus Ház szervezésében.
- május 30.* Zenekari piknik, Szent István tér, Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Hamar Zsolt.
- május 30–június ??.* Hegedűs Anett Lilla festő és Fülöp Gábor szobrász Meditatív c. kiállítása a Parti Galériában.
- május 30–31.* Pünkösddőlő a Sétatéren. Zene, tánc, kézműves játszóház és bábszínház a gyermekeknek, a Dominikánus Ház szervezésében.
- május 31.* A Grazi Dóm kórusa, az Udinei kórus és a Bazilika Mozart Zenekara koncertje a Bazilikában.
- május 31.* Bányász Térzenei Program az Ágoston téren. A Pécs Gyárvárosi Gyermekek és Ifjúsági Fúvószenekar koncertje. Karnagy: Maronics Zsolt, Kerekes Csaba.
- június 3–6.** Egyházi műveltség a régi Magyarországon. Tudományos konferencia a Pécsi Egyházmegye ezredik, és Janus Pannonius püspökké választásának ötszázötvenedik évfordulóján, a PTE Vargha Damján konferenciatermében, Ifjúság útja 6.
- június 4.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- június 4.* Még egy esély! ZenePark. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Hamar Zsolt.
- június 4.* Ethos et Spiritus, PTE Aula. Kodály-Gyermán-Breitner-bérllet. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Hamar Zsolt, közreműködött Jandó Jenő (zongora).
- június 4–július 31.* A középkor egyházi és világi kultúrája c. kiállítás az Egyetemi Könyvtár Klimó Könyvtár Aranytermében.
- június 4–13.* IX. Országos Színházi Találkozó – POSZT rendezvényei.

- június 5–21.* Bársony Rózsi születésének centenáriuma alkalmából rendezett kiállítás a Pécsi Galériában.
- június 6.* OrgonaPont koncert a Bazilikában, Közreműködött Jörg Schwab, Essen (orgona).
- június 5–18.* Op–Time Hommage á Vasarely – Linda Arts, Benedek Barna, Ditty Ketyng, Wolsky András – kiállítása a Pécsi Kisgalériában.
- június 7.* Zenekari szentmise a Bazilikában, a Bazilika Mozart Kórusa és Zenekara közreműködésével.
- június 7.* Püspökvári Zenés Est a Mozart Vonósötös és Kuti Ágnes (szoprán), Fekete Károly (bariton) közreműködésével.
- június 7.* Térzenék a Belvárosban. Az Ércbányász Koncert Fúvószenekar koncertje a Színház téren, a Dominikánus Ház szervezésében.
- június 8.* Jánosi Engel Adolf: Életemből c. könyvének bemutatója a Várkonyi Nándor Könyvtárban.
- június 8–július 31.* Szabó Gábor színművész-képzőművész és Farkas Gábor Gábrriel kiállítása a Csopor⁽⁴⁾ Horda Galériában.
- június 10.* OrgonaPont koncert a Bazilikában, Közreműködött Sebestyén Márta és Andrejszki Judit (ének), Szamosi Szabolcs (orgona).
- június 10.* Történetek drámáinkról, komédiáinkról és abszurdjainkról. A Pécsi Playback Színház előadása a Dominikánus Házban.
- június 10.* Táncházak a Belvárosban. Zsidó táncháza, a David Klezmer Quintet (Budapest) részvételével a Barbakán téren, a Dominikánus Ház szervezésében.
- június 11.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- június 11–21.* POSZT Színház az egész világ! Festők versenye, kiállítás a Pécsi Galériában.
- június ?.* Életének 81. évében elhunyt Zeller Gyula professor emeritus, a PTE Közgazdaságtudományi Karának egykori dékánja.
- június 13.* Zenekari szentmise a Bazilikában, a Bazilika Mozart Kórusa és Zenekara közreműködésével.
- június 13–21.* Sétatér Fesztivál. Jazz, könnyűzene, világzene, tánc, a Dominikánus Ház szervezésében.
- június 14.* Térzenék a Belvárosban. A Pécsvárad Ifjúsági Fúvószenekar, a Mecseknádasdi Német Nemzetiségi Fúvószenekar koncertje a Sétatéren, a Dominikánus Ház szervezésében.
- június 15.* Életének 62. évében elhunyt Radnóti Ilona történész, a Várostörténeti Múzeum főmuzeológusa.
- június 15.* A Brando Quartet koncertje a Dominikánus Házban.
- június 15.* Sárosi István: Halál-etűdök. Négy dráma c. könyvének bemutatója a Művészetek és Irodalom Házában.
- június 17.* Táncházak a Belvárosban. Német táncháza, a Leöwey Táncegyüttes részvételével a Sétatéren, a Dominikánus Ház szervezésében.
- június 18.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- június 18–21.* Sétatér Fesztivál. Pécs-Ars Geometria, a Dominikánus Ház szervezésében.
- június 20–21.* Sétatér Fesztivál. Európai Kortárs és Improvizációs Zenei Fesztivál, a Dominikánus Ház szervezésében.
- június 21.* KlasszJazz a Zene ünnepén. PTE Aula. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Kovács László, közreműködött Szakcsi Lakatos Béla.
- június 21.* Térzenék a Belvárosban. A Gyárvárosi Gyermekek és Ifjúsági Fúvószenekar koncertje a Barbakán téren, a Dominikánus Ház szervezésében.
- június 24.* Táncházak a Belvárosban. Magyar táncháza, az Üstürü együttes (Budapest–Marosvásárhely) részvételével a Színház téren, a Dominikánus Ház szervezésében.
- június 25–július 5.* Szilágyi Szilárd képzőművész Kiállítás turistáknak c. kiállítása a Pécsi Galériában.
- június 27.* Zenekari szentmise a Bazilikában, a Bazilika Mozart Kórusa és Zenekara közreműködésével.

- június 28.* Püspökvári Zenés Est a Lickl Kürt Kvartett közreműködésével.
- június 28.* Bányász Térzenei Program az Ágoston téren. A Fekete Gyémánt Fesztivál Fúvószenekar koncertje. Karnagy: Gyurkó István.
- június 28.* Térzenék a Belvárosban. A Véméndi Ifjúsági Fúvószenekar koncertje a Színház téren, a Dominikánus Ház szervezésében.
- július 1.** Táncházak a Belvárosban. Szerb táncház, a Söndörgő együttes (Szentendre) részvételével a Színház téren, a Dominikánus Ház szervezésében.
- július 3–26.* Raffay Béla (Salföld) szobrász kiállítása a Pécsi Kisgalériában.
- július 5.* 1944–2008. A pécsi és Pécs környéki zsidóság deportálásának évfordulója alkalmából gyászistentisztelet a zsinagógában, a Székház kertjében emlékmű koszorúzás, megemlékezés a zsidó temetőben és koszorúzás az egykori gettó falán a Mártírok útján.
- június 5.* Térzenék a Belvárosban. A Mázai Bányász Fúvószenekar koncertje a Színház téren.
- július 7.* Életének 71. évében elhunyt Kovács Imre újságíró, a Magyar Rádió Pécsi Körzeti Stúdiójának ny. munkatársa.
- július 8.* Táncházak a Belvárosban. Ír-skót táncház, az Ister együttes (Budapest) részvételével a Színház téren, a Dominikánus Ház szervezésében.
- július 10–augusztus 20.* Molnár Sándor keramikus kiállítása a Pécsi Galériában.
- július 11–???*. Gálhidy Péter szobrász Fűszállítás c. kiállítása a Parti Galériában.
- július 12.* Térzenék a Belvárosban. A pécsi „Schnaps Kapelle” Fúvószenekar koncertje a Színház téren.
- július 8.* Táncházak a Belvárosban. Horvát táncház, az Orašje együttes (Mohács) részvételével a Színház téren, a Dominikánus Ház szervezésében.
- július 15.* Püspökvári Zenés Est a PMB Blues Band közreműködésével.
- július 16.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- július 19.* Térzenék a Belvárosban. A Lippói Ifjúsági Fúvószenekar koncertje a Színház téren.
- július 30.* OrgonaPont koncert a Belvárosi templomban, Közreműködött Sztahura Ágnes (orgona).
- július 22.* Táncházak a Belvárosban. Moldvai csángó táncház, a Somos együttes (Budapest) részvételével a Színház téren, a Dominikánus Ház szervezésében.
- július 24.* Megnyílt a Nádor Galéria, a Patyomkin szálló lecsupaszított kávéházi helyiségében.
- július 24–26.* Bridges Pécs 2010 – Európa Kulturális Fővárosa Világkonferencia.
- július 26.* Térzenék a Belvárosban. A Sásdi Városi Koncert Fúvószenekar koncertje a Színház téren.
- július 26.* Bányász Térzenei Program az Ágoston téren. Az Ajkai Bányász Fúvószenekar koncertje. Karnagy: Hargitai János.
- július 29.* Táncházak a Belvárosban. Cigány táncház, a Kanizsa Csillagai (Nagykanizsa) részvételével a Színház téren, a Dominikánus Ház szervezésében.
- július 31–augusztus 23.* Kari Piippo finn grafikus kiállítása a Pécsi Kisgalériában.
- augusztus 1.** Életének 84. évében elhunyt dr. László Lajos író, a Magyar Rádió Pécsi Stúdiójának h. vezetője.
- augusztus 2.* Térzenék a Belvárosban. A Babarci Dorfmusikanten koncertje a Színház téren.
- augusztus 5.* Táncházak a Belvárosban. Makedón táncház, a Vizin Zenekar (Budapest) részvételével a Színház téren, a Dominikánus Ház szervezésében.
- augusztus 7.* OrgonaPont koncert a Bazilikában. Közreműködött Luigi Celeghin, Róma (orgona).
- augusztus 8.* Operália 2009. Dóm tér. Gálakoncert Plácido Domingoval, Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Israel Gursky.
- augusztus 9.* Térzenék a Belvárosban. A Magyarszéki Ifjúsági Fúvószenekar koncertje a Színház téren.
- augusztus 12.* Táncházak a Belvárosban. Balkáni táncház, a Falkafolk (Budapest) részvételével a Színház téren, a Dominikánus Ház szervezésében.
- augusztus 15–22.* Pécs Cantat – Európa Éneklo Kulturális Fővárosa.
- augusztus 16.* Térzenék a Belvárosban. A Pécsváradi Városi Fúvószenekar koncertje a Színház téren.

- augusztus 19.* Táncházak a Belvárosban. Bolgár táncháza, a Rila együttes (Budapest) részvételével a Színház téren, a Dominikánus Ház szervezésében.
- augusztus 21–22.* Pécsi Kórusok Fesztiválja. Az Egyetemi Kórus, a Kodály Kórus, a Mecsek Kórus, a Pedagógus Kórus, és a Pécsi Kamarakórus közreműködésével.
- augusztus 23.* A Pécsi Egyházmegye 1000 éves jubileuma, Dóm tér. Gustav Mahler: VIII. (Esz-dur) szimfónia ('Ezrek szimfóniája'). Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Hamar Zsolt.
- augusztus 23.* Térzenék a Belvárosban. Baranya – Fekete Gyémánt Fesztivál Fúvószenekar koncertje a Színház téren.
- augusztus 26.* Táncházak a Belvárosban. Görög táncháza, a Mydros (Budapest) részvételével a Színház téren, a Dominikánus Ház szervezésében.
- augusztus 27.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- augusztus 28.* OrgonaPont koncert a Belvárosi templomban. Közreműködött Johann Trummer (orgona).
- augusztus 28–szeptember 20.* Az Ausztriában élő Nana Alioni grúz festő és Atanas Kolev bolgár szobrász kiállítása a Pécsi Kisgalériában.
- augusztus 28.* Konkoly-Thege György utazó-fotós Kirakat c. kiállítása a Pannon Lézer Központban.
- augusztus 29.* Pécs-Baranyai Roma Nap a Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület 20 éves évfordulóján.
- augusztus 29.* A kolozsvári BÁZIS csoport – Berszán Zsolt, Betuker István, Kudor Duka István és Veres Szabolcs festő, valamint vendégük Ioan Sbărciu festő kiállítása a Parti Galériában.
- augusztus 30.* Zenekari szentmise a Ferences templomban, a Bazilika Mozart Kórusa és Zenekara közreműködésével.
- augusztus 30.* Születésének 500. évfordulója alkalmából felavatták Kálvin János bronz mellszobrát, Kutas László alkotását, a Pécsi Református Kollégium, Gimnázium és Általános Iskola udvarán.
- augusztus 30.* Térzenék a Belvárosban. Az Ércbányász Fúvószenekar koncertje a Színház téren.
- augusztus 30.* Bányász Térzenei Program az Ágoston téren. A Mázai Bányász Fúvószenekar koncertje. Karnagy: Pecze Gábor.
- szeptember 1.** Pécs Város Napja. Szentmise a Líceum-templomban, az Önkormányzat ünnepi közgyűlése a Pécsi Nemzeti Színházban.
- szeptember 1.* Díszhangverseny a Pécsi Nemzeti Színházban. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Hamar Zsolt, közreműködött Kokas Katalin (hegedű).
- szeptember 1.* Zenekari szentmise a Bazilikában, a Bazilika Mozart Kórusa és Zenekara közreműködésével.
- szeptember 4.* Berks Péter kincstári bányakormányzó emléktáblájának felavatása a Pécsi Bányakapitányság Rét u. 23. sz. alatti épületén.
- szeptember 4.* OrgonaPont koncert a Belvárosi templomban, Közreműködött Edit Faludi, Angelike Kügele (orgona).
- szeptember 10.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- szeptember 11.* OrgonaPont koncert a Bazilikában, Közreműködött Szamosi Szabolcs (orgona), Gráf Ádám (jazztrombita).
- szeptember 11.* Életének 87. évében elhunyt Rónai Béla nyelvész, a Pécsi Pedagógiai Főiskola, majd a Pécsi Tanárképző Főiskola tanára.
- szeptember 11.* A 20 éves Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület XVIII. Cigány Kulturális Napok, Pécs 2009. c. rendezvénysorozata a Rácz Aladár Közösségi Házban.
- szeptember 11.* Megnyílt a Király utca 11. sz. épületben, a volt OTP helyiségeiben az Admiral Palace elnevezésű elektronikus játékkerem.
- szeptember 14.* Életének 87. évében elhunyt Solymossy Egon volt olimpikon középtávfutó.
- szeptember 14.* Művészetek és Irodalom Háza, a Filharmónia szervezésében. Haydn népszerű zongoraszonátái sorozat, Király Csaba (zongora) előadásában.

- szeptember 14–17.* A vallás és a város c. összművészeti rendezvénysorozat a Pécsi Egyházmegye millenniumának tiszteletére a Művészetek és Irodalom Házában és a Pécsi Hittudományi Főiskolán.
- szeptember 15.* A Pécsi Püspöki Könyvtár ritkaságai és kódexei c. kiállítás a PTE Klimó Könyvtárában.
- szeptember 16.* A Pannon Filharmonikusok Pécs koncertje. PTE Aula. Kodály-Gyermán-Breitner-bérlét, vezényelt Kovács Zoltán, közreműködött Paul Badura Skoda (zongora).
- szeptember 16–26.* Örökség Fesztivál – Pécsi Napok.
- szeptember 17–október 16.* Napos oldal – A mosoly segédegyenesei c. kiállítás a Közéltetés Művészeti Egyesület rendezésében a Hattyúház Kortárs Művészeti Galériában.
- szeptember 17–október 20.* Pokorny Attila szobrász kiállítása a Csopor⁽⁴⁾ Horda Galériában.
- szeptember 18.* OrgonaPont koncert a Bazilikában, Közreműködött Dregesz Zoltán (orgona).
- szeptember 18–19.* Magyarországi németek története a 19. században c. konferencia a Koch Valéria Iskolaközpontban.
- szeptember 20.* Orpheon Consort: Egy este Eszterházán, José Vázquez (baryton, viola da gamba) Christa Opriessnig (barokk brácsa), Krommer Lúcia (barokk cselló).
- szeptember 21.* Örökség Fesztivál. A Művészet Napja alkalmából rendezendő ünnepség a Dominikánus Házban, a Kulturális Bizottság rendezésében.
- szeptember 23–26.* IV. Bordal Világfesztivál.
- szeptember 24.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- szeptember 24.* Előadások Pécs történetéből 2009. Egyház, kultúra, gazdaság, társadalom. Fejezetek Pécs történetéből. Konferencia a Dominikánus Házban.
- szeptember 24.* PTE Aula, a Filharmónia szervezésében. Szólóhangverseny. Musashino Zeneakadémia Szimfonikus Zenekara (Japán), vezényelt Berkes Kálmán, közreműködött Vincze Klára és Pataki-Potyók Dániel (ének), Szacsvai László (prólóg).
- szeptember 25–október 18.* Rozsda Endre, a szürrealizmus esperese c. kiállítás a Pécsi Kisgalériában.
- szeptember 26.* PTE Aula. Mesterbérlét, a Filharmónia szervezésében. Nemzeti Filharmonikus Zenekar, vezényelt Kocsis Zoltán, közreműködött Komlósi Ildikó (mezzoszoprán), Palerdi András (basszus), Szacsvai László (prólóg).
- szeptember 27.* Bányász Tézenei Program az Ágoston téren. A Pécsi Ércbányász Koncert-fűvészenekar koncertje. Karnagy: Szabó Ferenc.
- szeptember 29.* Erfurti Pszichoszociális Intézet Nyitott Műhely alkotásainak kiállítása a Gebauer Galériában.
- szeptember 30.* Zenekari szentmise a Ferences templomban, a Bazilika Mozart Kórusa és Zenekara közreműködésével.
- október 1.** Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- október 1–november 6.* Hangos-kép fotókiállítás a Királyház Galériában.
- október 2.* Caragiale Az elveszett levél c. vígjátékának bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- október 2.* Segítség, komolyzene... ! Ha a zeneszerző szerelmes... ANK Művelődési Ház. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Vass András, közreműködött Deák Márta (hegedű), László Csaba színművész, Bujtor Balázs moderátor.
- október 2.* Művészetek és Irodalom Háza, a Filharmónia szervezésében. Szólóhangverseny, Mód Orsolya (cselló), Borbély László (zongora).
- október 3.* Zene a zenéért díszhangverseny a Pécsi Nemzeti Színházban. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Rossen Gergov, közreműködött Václav Hudeček (hegedű).
- október 5.* 2009. évi Levéltári Nap. Az ezeréves Pécsi és Veszprémi egyházmegyék szerepe a magyar egyházszervezetben c. konferencia a BML szervezésében a Művészetek és Irodalom Házában.
- október 8.* A Pannon Filharmonikusok Pécs zenészei a Filmfesztiválon. Uránia Mozi. Közreműködött Vukán György.

- október 10.* Lázár Ervin Az élet titka c. monodrámájának bemutatója – Sólyom Katalin előadásában a Stúdiószínházban.
- október 10.* Művészetek és Irodalom Háza, a Filharmónia szervezésében. Szólóhangverseny, Herpai Ágnes (fagott), Huszics Ibolya (zongora).
- október 12.* Művészetek és Irodalom Háza, a Filharmónia szervezésében. Haydn népszerű zongoraszonátái sorozat, Király Csaba (zongora) előadásában.
- október 12–15.* 12 hangverseny, Általános- és Középiskolai bérlet, a Filharmónia szervezésében. Szélikláltó Együttes, Lakner Tamás–Keresztény Béla–Fenyvesi Béla–Rozs Tamás.
- október 14.* Fordulópontok. A Pécsi Playback Színház előadása a Dominikánus Házban.
- október 15.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- október 15.* Visszahelyezték Kiss György négyesi báró Szepesy Ignác szobrát eredeti helyére, melyet az EKF program miatt a nyáron eltávolítottak.
- október 15.* A Pécsi Tudományegyetemen az ÁOK díszdoktorává avatták a magyarországi születésű Gabriel Englavish-t (Birmingham, USA) és Pier Giorgio Natali olasz immunológust (Róma), a KTK díszdoktorává Geert Hofstede holland közgazdászt (Tilburgh, Maastricht), valamint a PMMK díszdoktorává Finta József Kossuth- és Ybl-díjas építész, az MTA r. tagját
- október 15.* PTE Aula, a Filharmónia szervezésében. Szólóhangverseny. Landesjugendochester Noordrhein-Westfalen, vezényelt Hubert Buchberger, közreműködött Baráti Kristóf (hegedű).
- október 16.* MórícZ Zsigmond–Kocsák Tibor–Miklós Tibor Légy jó mindhalálig c. musicaljének bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- október 16.* Varga Szabolcs: Irem kertje. Pécs története a hódoltság korában (1526–1686) c. könyvének bemutatója a Hittudományi Főiskola dísztermében.
- október 16–17.* Eszék–Újvidék–Pécs jazz-híd az Uránia Moziban.
- október 17.* A Bazilika Mozart Kórusa és Zenekara koncertje a Lyceum templomban.
- október 17.* Neil Simon Pletykák c. komédiájának bemutatója a Kamaraszínházban.
- október 17.* A II. Mississipi Delta Blues Fesztivál az IH-ban.
- október 19.* Francia rúdugrás. Mohácsi István komédiája, három felvonásban a Dominikánus Házban.
- október 22.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- október 22.* A Pannon Filharmonikusok Pécs koncertje. PTE Aula. Kodály-Gyermán-Breitner-bérlet, vezényelt Kovács Zoltán.
- október 22–november 15.* Szentgróti Dávid festő kiállítása a Pécsi Kiagalériában.
- október 24.* OrgonaPont koncert a Pius templomban. Közreműködött Kovács Péter (orgona).
- október 28.* Hangverseny a meghaltak emlékére. Bazilika. Oratórium-bérlet. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Ménesi Gergely, közreműködött a Nemzeti Énekkar.
- október 29–december 2.* A PTE Művészeti Kar képgrafikai archívumából válogatott kiállítás a Csopor⁽⁴⁾ Horda Galériában.
- október 30.* O'Neill Utazás az éjszakába c. színjáték bemutatója a Kamaraszínházban.
- október 30–december 6.* Kavecsánszki Gyula festő kiállítása a Pécsi Galériában.
- november 3.** A PTE Művészeti Kar hallgatóinak Haydn-koncertje.
- november 4.* Az '56-os forradalom és szabadságharc leverésének évfordulóján Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzatának szervezésében, koszorúzási ünnepség keretében avatják fel az Aradi vértanúk útján álló kopjafánál a pécsi áldozatok emléktábláját.
- november 4–7.* Kelet–Nyugati átjáró. III. Találkozó a Balkán Kapujában. A Balkánnal a Balkánról. Interdiszciplináris Konferencia és Összművészeti Workshop a Dominikánus Ház szervezésében.
- november 4–7.* Kelet–Nyugati átjáró. Balkán Világzenei Fesztivál az Uránia Moziban.
- november 5.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- november 6.* Adam–Riederauer Giselle c. balettjének bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 6.* A Nemzetiségi Galéria és Könyvesház Anyátlan ország c. képzőművészeti kiállítása a Rácz Aladár Közösségi Házban.
- november 7–december 3.* Kuti László szobrász Fogadalmi kövek c. kiállítása a Parti Galériában.

- november 7.* PTE Aula. Mesterbérlet, a Filharmónia szervezésében. Magyar Rádió Szimfónikusok, vezényelt Stephen D'Agostini, közreműködött Sümegi Eszter (szoprán).
- november 9.* A Szélikáltó 35 éves jubileumi koncertje a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 9.* Művészetek és Irodalom Háza, a Filharmónia szervezésében. Szólóhangverseny, Baranyay László (zongora).
- november 9.* Lovász Tamás gordonka-koncertje a Dominikánus Házban.
- november 10.* Hagyománytár. Népzenei koncertsorozat a Dominikánus Házban. Erdélyi magyar népzene és néptánc az Úsztűrű együttes (Budapest–Hódmezővásárhely) közreműködésével.
- november 10–11.* A néphagyomány helyzete, társadalmi és közösségi szerepe a kultúra jelenében c. konferencia a Dominikánus Házban.
- november 11.* Életének 79. évében elhunyt Tüskés Tibor József Attila-díjas író, kritikus, szerkesztő, irodalmár.
- november 11.* A Miegymás zenekar koncertje a Dominikánus Házban.
- november 11.* Történetek a reményről és a talpra állásról. A Pécsi Playback Színház előadása a Dominikánus Házban.
- november 12–december 11.* Valkó László Európai mezők / European Fields c. kiállítása, valamint Tolnai Ottó, Szegő György: Valkó László c. könyvének bemutatója a Hattyúház Galériában.
- november 13.* A Pécsi Misszálé fakzsimile kiadásának könyvbemutatója a Dómmúzeumban.
- november 13.* A Pécsi Egyházmegye millenniumi évében tartandó Liturgikus Konferencia a Dómmúzeumban.
- november 13.* A Hírös Pannonia Régizenei Együttes lemezbemutató koncertje a Dominikánus Házban.
- november 14.* OrgonaPont koncert a Bazilikában, Közreműködött Miklósi András (orgona).
- november 16.* Hungarythm. A Presidance Company táncelőadása a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 16.* Művészetek és Irodalom Háza, a Filharmónia szervezésében. Haydn népszerű zongoraszonátái sorozat, Király Csaba (zongora) előadásában.
- november 17.* A Debreceni Filharmonikus Zenekar koncertje. PTE Aula. Vezényelt Kocsár Balázs, közreműködött Kokas Dóra (gordonka).
- november 18.* Hagyománytár. Népzenei koncertsorozat a Dominikánus Házban. Szerb, horvát és macedón népzene.
- november 20–december 30.* Miklya Gábor szobrász kiállítása a Pécsi Kisgalériában.
- november 26.* A Pannon Filharmonikusok Pécs koncertje. Pécsi Nemzeti Színház. Breitner-bérlet, vezényelt Vashegyi György, közreműködött a Purcell Kórus.
- november 27.* A pécsi püspökség alapításának milleniumára jelent meg a Pécsi Egyházmegye középkori történetét bemutató, közel 1000 oldalas kötet, A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543). Fedeles Tamás–Sarbak Gábor–Sümegi József (Szerk.). Pécs, 2009.
- november 23.* A Magyar Tudományos Akadémián adták át Pécsi Gézának a 2009-es Év Mentora Díját.
- november 24.* Orbán György szerzői estje a Dominikánus Házban.
- november 26.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- november 25.* A PTE Művészeti Kar hallgatóinak kamara-koncertje a Dominikánus Házban.
- november 27.* A középkor évszázadai (1009–1543) c. kötet bemutatója a Dómmúzeumban.
- november 28.* A Pécsi Egyházmegye millenniumi évének zárőnnepsége alkalmából szentségimádás a Bazilikában, utána ünnepi szentmisét celebrál Paskai László bíboros.
- november 28.* Birinszkij Bolondok tánca c. szatírájának bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 28.* Életének 68. évében elhunyt Kiss Attila festőművész.
- november 28.* 21 éves az AntikArt és a ModernArt Galéria kiállítóhely a Király utca 85. sz. épületében.
- december 1.** Életének 71. évében elhunyt Oltai László ny. megyei bírósági tanácselnök.
- december 1.* Kishon A házasságlevél horvát nyelvű bemutatója a Pécsi Horvát Színházban.
- december 1.* A PTE Művészeti Kar hallgatóinak Mendelssohn-koncertje.

- december 1–6.* ENTROPA a „Bohémia lázadója”, David Ěerný cseh szobrász multimédiás kompozíciója a Pécs Glériában.
- december 3.* Palatinus Bartók Terem, a Filharmónia szervezésében. Szólóhangverseny, Jandó Jenő (zongora), Drahos Béla (fuvola).
- december 3–január 12.* Makra Zoltán képzőművész kiállítása a Csoport⁽⁴⁾ Horda Galériában.
- december 3–4* Együttműködés és/vagy versengés. Nemzetközi konferencia a Dominikánus Házban.
- december 4.* A pécsi advent nyitókoncertje, André Waignein Magnificatja a Bazilikában, a Vasutas Koncert Fúvószenekar és a Mecsek Kórus, a Bartók Béla Leánykar és az eszéki Strossmayer Egyetem Akadémiai Kórusa előadásában.
- december 5.* Segítség, komolyzene... ! Haydn-árol fúj a szél. ANK Művelődési Ház. Pannon Filharmonikusok Pécs, vezényelt Vass András, közreműködött László Csaba színművész, Bujtor Balázs moderátor.
- december 5–január 10.* A Paradicsom mezejében, Petrás Mária és Petrás Alina kerámia kiállítása a Parti Galériában.
- december 5.* Kator György tiszteletbeli konzul Finnország nemzeti ünnepe alkalmából fogadást adott a Baranya Megyei Önkormányzat dísztermében.
- december 7.* Művészetek és Irodalom Háza, a Filharmónia szervezésében. Haydn népszerű zongoraszonátái sorozat, Király Csaba (zongora) előadásában.
- december 8.* Bertók László, A város neve, Mintha azt mondanám, haza c. könyvének bemutatója a Mávészetek és Irodalom Házában.
- december 8–január 4.* Alkotó pedagógusok képzőművészeti műhelyének kiállítása a Gebauer Galériában.
- december 9.* Az I. és II. évezred fordulójáról való, bizánci Evangelistariumot tartalmazó görög kézirat, mely Janus Pannonius könyvtárának értékes darabja volt, kétnyelvű faksimile kiadásának bemutatója a Dómmúzeumban.
- december 10.* A Pannon Filharmonikusok Pécs koncertje. PTE Aula. Kodály-Gyermán-Breitner-bérlet, vezényelt Rácz Zoltán, közreműködött Peter Sadlo (marimba).
- december 11–január 2.* A Pécs-Baranya Művészeinek Társasága: A Hit, a Vallás és az Imádság Hídja a kortárs művészetekben c. kiállítása a Cella Septichorában.
- december 11–22.* Spirito c. karácsonyi kiállítás és vásár a Pécs-Baranya Művészeinek Társasága Tűzoltó Galériájában.
- december 11–13.* Luca napi varázslatok a Dominikánus Házban.
- december 12–január 10.* Értékeink... Válogatás pécsi magángyűjteményekből c. kiállítás a Pécsi Galériában.
- december 14.* Román Sándor táncársulata, az Experidance bemutatja az Essencia, a ritmus ünnepe c. műsorát a Lauber Dezső Városi Sportcsarnokban.
- december 15.* Adventi koncert a Bazilikában. Rejtelmek ha zengenek...
- december 16.* Karácsonyi Ünnepi Hangverseny. Bazilika. Oratórium-bérlet. Vezényelt Pesko Zoltán, közreműködött a Budapesti Akadémiai Kórustársaság.
- december 17.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselő-testülete.
- december 18.* Operagála a Pécsi Nemzeti Színházban.
- december 19–január 12.* Válogatás Görgényi István festő művészeti hagyatékából a Dómmúzeumban.
- december 19.* Adventi koncert a kertvárosi református templomban. Magnificat anima mea Dominum.
- december 23.* Életének 84. évében elhunyt Földvári József jogászprofesszor, tanszékvezető egyetemi tanár, a PTE volt rektora, professor emeritus.
- december 27.* OrgonaPont koncert a Bazilikában, Közreműködött Szamosi Szabolcs (orgona).

PÉCSETT TÖRTÉNT A SPORTBAN 2009-BEN

A 2009-es esztendőben folytatódott a pécsiek sikersorozata a hazai- és nemzetközi versenyeken. A Világ és Európa bajnokságokon, kupaküzdelmekben szerepeltek jól, országos- és kontinenscsúcsokat állítottak fel.

VILÁGBAJNOKSÁGOK – VB

úszás

Sors Tamás paraúszó, 100 m pillangó 0:58,30 világcsúccsal világbajnok; 50 m gyors 0:25,18, 100 m gyors 0:55,82, 100 m vegyes 1:04,58 – mindhárom időeredmény Európa csúcs és VB II.; 200 m vegyes 2:19,51 VB III.; Rövidpályás Úszó Világbajnokság Rio de Janeiro. ANK Úszóklub, edzők: Petrov Iván és ANK edzői team: dr. Petrov Anatolij, Jancsik Árpád, Petrov Júlia.

Jakabos Zsuzsanna úszó, 4x200m-es gyorsváltóban VB VI., Róma. ANK Úszóklub, mester-edző: dr. Petrov Anatolij.

rövidpályás gyorskorcsolya

Knoch Viktor junior 500 m VB II., az előfutamok során 42,127 világcúcs; összetettben és a váltó tagjaként VB V., Sheerbrooke, PKSE, edző: Telegdi Attila.

küzdősportok

Török Imre – 90 kg, profi világbajnoki (WKA) címmérvőzésem full-co VB II., München. DOZSÓ SE, edző: Lévai Tibor.

Bodacz Patrik 57 kg, **Brunner Tihamér** +91 kg, K-1 WAKO kick box VB III. Villach. PTE PEAC RFC, edzők: Horváth László, Blazsekovics Ferenc.

Kersics Antal +100 kg, Masters VB III. Sigenfilgen. PVSK

Horváth Adrián 81 kg, ifjúsági VB V. Budapest. PVSK

modellezés

ifjú Csóka László rádióirányítású vitorláshajó modellek F5 M, valamint F5 10 kategória ifjúsági VB III. Pécsi Ércbányász Modellező Klub, edző: Csóka László.

vívás

Pekerd András junior csapat VB III. PTE PEAC PVSE, edző: Danka Sándor.

racketlon

Horváth Rita Hrabina Évával VB III., Pintér Ákossal VB V., Prága, továbbá csapatban VB V., Hannover. Pécs Városi Tenisz Club

EURÓPA BAJNOKSÁGOK – EB

kosárlabda

Balla Bernadett, Késői Melinda, Raksányi Krisztina, Szabó Enikő EB „B” divízió, a magyar csapat első helyezett. PVSK, edző: Debreceni Eszter, Zeljko Dokić.

kézilabda

Víg Vivien junior EB II. helyezett csapat tagja, az EB legjobb kapusa, Győr. PVSE, edzők: Harmat Tamás, Tabajdi Ferenc, a nemzeti együttesnél: Tóth Kálmán, Danyi Gábor.

úszás

Sors Tamás paraúszó, 4x EB I., 100 m gyors 0:56,95, 100 m pillangó 1:00,20, 100 m hát 1:06,48, 50 m gyors 0:26,09, Izland. ANK Úszóklub, edző: Petrov Iván és ANK edzői team.

Jakabos Zsuzsanna EB III., 400 m vegyes 4:28,46 rövidpályás EB, Isztambul. ANK Úszóklub, mesteredző: Petrov Anatolij.

rövidpályás gyorskorcsolya

Knoch Viktor 500 m-en EB II., 1000 m-en, 1500 m-en összetettben és váltóban EB III. PKSE, edző: Telegdi Attila.

küzdősportok

Kovács Mária 80 kg, ökölvívás, UNIOS EB II. Bulgária, PVSK.

Brunner Boglárka 65 kg, IFMA Muay-Thai EB II. Lipaja

Jorcsák Dorina + 65 kg ifjúsági-kadét kick box semi-co EB III. Pula. Mindketten PTE PEAC RFC.

Edző: Blazsekovics Ferenc, Jorcsák József.

Kovács Orsolya 63 kg, gi grappling és no gi grappling, EB II.

Bajacznán Péter 66 kg gi grappling és no gi grappling, EB II. siavliai Baranya Kempo HSE, edző: Bajacznán Péter.

Végh Tibor parasportoló + 100 kg, IBSA EB harmadik, Debrecen. DOZSO SE, edző: Buczó Zoltán.

sportlövészet

Karmacsai Ildikó junior, zártirányzékú légpuska 40, 394 kör, csapatban EB IV. Prága. Kisöbű sportpuska 3x20 összetett, 572+99,2 körös eredménnyel EB VI. Eszék. Pécs Városi Lövészklub, edző: Herrné Kiss Éva.

Csonka Zsófia légisztolya 40, 384 kör, csapat EB V. Prága. PVLK, edző: Herbai János.

sportaerobik

Kovács Ramóna–Pancsó Gergely a 15–17 éves korcsoportban EB V. Forma Fitt Sportaerobik Egyesület, edzők: Katus Tamás, Csatáry Kinga, Szilvás Angéla.

VILÁGJÁTÉKOK / VILÁGKUPÁK – VJ / VK

kosárlabda

Sztojkovics Éva a World Masters Games-en a válogatott tagjaként I. Sidney.

úszás

Sors Tamás paraúszó, 50 m pillangó 0:27,44 világcsúccsal, 100 m pillangó 1:00,05 VK első, Berlin.

Sors Tamás paraúszó, rövidpálya, 50 m pillangó 0:27,04, 100 m pillangó 0:59,11, mindkettő világcsúcs; 50 m gyors 0:26,55, 100 m gyors 0:57,36, mindkettő Európa-csúcs, VK I. Bécs. ANK Úszóklub Pécs, edző: Petrov Iván és az ANK edzői team.

Baka Dorottya paraúszó S–7 kategória, 100 m mell, VK II., 200 m vegyes, 4x100 m vegyesváltó, VK III., 50 m pillangó, VK IV., 100 m hát, VK V. Berlin. Pécsi Sárkányhajózási Úszó és Paraúszó Sportegyesület, edző: Végső Balázs.

sporttánc

Horváth Márk–Szabó Kata akrobatikus rock'n'roll felnőtt „A” kategória VK II. Rimini. Pécsi Fordan Rock'n'Roll Sportegyesület, edzők: Papp Viktor, Majorlaki Ágnes.

küzdősportok

Kiss Gábor 57 kg, low-kick, VK I.; **Lőrinc Inez** junior + 70 kg, light-co VK II.; **Ari András** 57 kg K 1 kick box, VK III.; **Papp Dorottya** kadét, 55 kg light-co VK III.; **Szatmári Martin** junior 71 kg, low-kick, VK III. Szeged, PTE PEAC RFC, edzők: Horváth László, Jorcsák József, Kovács Gábor.

Tornyos Balázs dzsúdó, VK IV.; **Bognár Péter, Nagy Rebeka** VK V. Győr. PVSK, edzők: Kersics Antal, Romváry Attila.

EURÓPA KUPÁK – EK

atlétika

Dörnyei Dorottya összetett EK II. kategóriában első helyezett; **Käfer Levente** a második helyen végzett magyar válogatott csapat tagja, Maribor. PVSK, edző: Ferenczi Imre.

küzdősportok

low-kick: **Krekó Nóra** junior 55 kg, **Ilkó Ágota** 57 kg, **Demeter Ákos** 71 kg, **Juhász Dávid** 91 kg, WTKA EK I.; **Szabó István** 57 kg, **Teodorisz Nikosz** 75 kg, **Oláh Zsolt** 81 kg, mind WTKA EK II.

thai-box: **Horváth Balázs** 71 kg WTKA EK I., **Bodnár Márton** 86 kg WTKA EK III.

K-1 szabályrendszerben: **Diós Ádám** junior 63,5 kg WTKA EK III. Budapest. DOZSO SE, edzők: Bonifer János, Budai Barnabás, Budai Zsolt, Dékány Roland, Heckenberger Iván, Kucsera Márton.

modellezés

ifjú Csóka László ifj. F5-M kategóriában a rádióirányítású vitorláshajó-modell EK I. Pécsi Ércbányász Modellező Klub, edző: Csóka László.

KÖZÉPEURÓPA KUPA – KEK

autósport-georallye

Sebestyén Tamás–Sebestyén Csaba a tájékozdási versenyeken 2x II., 1x VI., összetettben KEK I.

Pataki József–Csikvár László a tájékozdási versenyeken I., IV., V., összetettben KEK V., az ügyességi próbákon 1x III., 2x VIII., összetettben KEK IV.

Székely Gergely–Sebestyén György a tájékozdási versenyeken 1x VI. Opole, Poznan, Spisska Bela. Pécsi Georallye Közhasznú Autósport Egyesület.

OLIMPIAI REMÉNYSÉGEK VERSENYE – ORV

Karmacsi Ildikó zártirányzékú légpuska 40 395+102,6 kör egyéni és csapat ORV I. Plzen, Pécsi Városi Lövészklub, edző Hermé Kiss Éva.

ORSZÁGOS BAJNOKSÁGOK, MAGYAR KUPA GYŐZELMEK

atlétika

A PVSK atlétái tizenhat, a Pécsi Futó Klub versenyzői kilencet nyertek.

autósport

Németh „16 V” Péter–Béres „Unicum” Attila az országos Rallye Bajnokság A/6 gépkocsiosztály, Citroen C 2R2 Skoda Felicia Kit Car versenyautó I. helyezett. Nagyon Precíz Racing Team SE.

bocsa

Trampuz Kristijan OB I. Mozgássérültek Lendület Sportegyesülete, edző: Szappanos Zoltán

kézilabda
Az NB I/B osztályban az UNIQA-PVSE férfi kézilabdázói szerezték meg a bajnoki címet. **Csizék Zolt, Emmer Kristóf, Gász Péter, Győri Péter, Jandó Róbert, Kovács I. Gábor, Lévy Tamás, Németh Attila, Szabó Tamás, Tóth Levente, Vajda Kornél, Varga Balázs, Werner Richard, Weber Tamás**, edző: Danyi Gábor, Gyulai László.

kosárlabda

– A MIZO Pécs 2010 felnőtt együttese tizedszer nyert a Magyar Kupa országos döntőjében. **Balla Bernadett, Heller Anita, Iványi Dalma, Kopácsi Brigitta, Krnjic Sara, Mazzante Kelly Anne, Mészáros Kornélis Nicoleh Ohlde, Queenan Brooke, Raksányi Krisztina, Ruják Nóra, Ruppert Noémi, Sarok Nikolett, Somogyi Andrea, Szabó Flóra, Török Szilvia, Vajda Anna**, vezető edző: Fűzy Ákos, Zeljko Diokić.

– A MIZO Pécs 2010 PVSK junior korú leánycsapata nyerte a 2008/2009-es országos bajnokságot. Az együttes tagjai: **Baka Zsófia, Balla Bernadett, Czirják Noémi, Csutorás Fanni, Késői Melinda, Lábady Zsófia, Raksányi Krisztina, Raus Barbara, Ruppert Noémi, Sara Krnjic, Szabó Enikő, Szabó Flóra, Szamosi Andrea, Végh Patricia**, edző: Zeljko Djokić, Debreceni Eszter,

– A PVSK–PVSE „U 20”-as junior fiú csapata nyerte a 2008/2009-es országos bajnokságot. **Barlai Gábor, Bíró Olivér, Boros Marcell, Eilingsfeld János, Ignácz Dávid, Kézes Mátyás, Lepsényi Ádám, Mester Dávid, Puska Gergely, Sashegyi Patrik, Tamás Márton, Várnai Péter**, edző: Czene Balázs.

– A PVSK-PannonPower felnőtt gárdája nyerte a Magyar Kupát. **Ante Kapov, Czigler László, Dénes Gábor, Dragan Aleksics, Eilingsfeld János, Grebenár Péter, Hosszú Gergely, Kovács Péter, Lepsényi Ádám, Thomas Kelley, Tóth Norbert, Wittmann Krisztián**, szakmai igazgató: Stojan Ivković, edző: Halmai Gábor.

– A PVSK-Pannon Power felnőtt csapata az időközi átigazolások miatt új játékosokkal a – Szuper Kupán is diadalmaskodott. **Czigler László, Eilingsfeld János, Helbich Srdjan, Hosszú**

Geregely, Ignác Dávid, Kovács Péter, Lakatos Péter, Lepsényi Ádám, Ronnye Ross, Ruják András, Tóth Péter, Zeljko Bojovic, edző: Kmezics Zorán, Halmai Gábor.

küzdősportok

dzsúdó: A szakág országos döntőin különböző korosztályok és súlycsoportok küzdelmeiben a PVSK versenyzői tíz bajnokságot nyertek.

A DOZSO thai-box sportolói tizenhét alkalommal bizonyultak országos elsőnek.

ökölvívás

Panka György junior, **Kovács Mária** felnőtt országos bajnok. PVSK.

modellezés

Mohai István a körrepülő modellek F2-C, **ifjú Csóka László** a rádióirányítású vitorlášajó modellek F5-10 kategóriájában szerzett országos bajnokságot. Pécsi Ércbányász Modellező Klub.

rövidpályás gyorskorcsolya

A Pécsi Korcsolyázó Sportegyesület kilenc bajnoki címet nyert.

Knoch Viktor 500 m, 1000 m, 1500 m és összetett; edző: Telegdy Attila

Burján Csaba junior, összetett;

sportaerobik

A PTE PEAC versenyzői két bajnokságot szereztek:

sportlövészet

Kilenc bajnoki számban győztek a Pécs Városi Lövészklub sportolói.

iljúságiak: **Mayer Kristóf** a szabadpisztoly 60 lövéses versenyszámban 495 körrel egyéniben, **Büki Tamással** 474, **Dezső Dániellel** 437 csapatban első; **Mayer Kristóf** léggisztoly 60, 545 kör.

Juniorok: **Karmacsi Ildikó** kisöblű sportpuska fekvő 60, 573 kör, kisöbű sportpuska 3x20 összetett 566+100,6 kör; zártirányú légpuska 40, 389+104,8 kör.

Felnőttek: **Karmacsi Ildikó** zártirányú légpuska 40, 395+102,5 kör; **dr. Török Zoltán** +70 év, nagyobb sportpisztoly 175 kör, edzők: Herr László, Herné Kiss Éva.

sporttánc

Horváth Márk–Szabó Kata magyar bajnokságot nyertek az akrobatikus rock'n'roll felnőtt „A” kategóriában, vezetik az országos ranglistát. Pécsi Fordan Rock'n'Roll Sportegyesület,

tájékozódási futás

A PVSK versenyzői a sportág különböző országos bajnokságain kilencvenkilenc alkalommal végeztek az első-hatodik helyen. Ebből 29 első helyezés volt.

úszás

Pécs Városi Sportiskolai Egyesület huszonnégy bajnokság:

Bodor Richárd 100 m mell 1:01,01, edzők: Sántics Béla, Módosné Iván Lili.

A paraúszó **Tarjányi Judit** 100 m gyors, 100 m mell, 100 m pillangó, 200 m vegyes, **Meilinger Csaba** 100 m gyors, 100 m hát, 100 m pillangó, 200 m vegyes, **Kocsis László** 50 m gyors, 100 m gyors, 100 m mell, edző: Tari Imre.

ANK Úszóklub öt bajnokság:

Jakabos Zsuzsanna rövidpályás bajnokság, 100 m mell 1:07,93, 400 m vegyes 4:34,97, Százhalombatta, mesteredző: Petrov Anatolij;

Bognár Gergő paraúszó, 50 m gyors 1:18,70, 50 m hát 1:21,91, 100 m gyors 2:56,76, edző: Jancsik Árpád.

A Pécsi Sárkányhajózási Úszó és Paraúszó Sportegyesület:

Baka Dorottya paraúszó, 50 m pillangó, 100 m hát, 100 m mell, 200 m vegyes négy bajnokságot nyert, edző: Végső Balázs.

vívás

A PTE – PEAC – Pécs Városi Sportiskolai Egyesület öt bajnoki címet nyert.

100 éve Pécssett... 1910-ben

január 8. A jótékony célú izraelita ifjúsági egyesület jelmezzestélyt rendezett.

január 10. A 69. gyalogezred zenekara sétazenével kedveskedett a Széchenyi térre ellátogató városlakóknak.

január 10. Siskovits-díjat adományoztak a vármegye legtöbb szolgálati idővel rendelkező hét tisztviselőjének: Benyovszky Manónak, Krasznay Miklósnak, Waniss Sándornak, Jeszenszky Lajosnak, Horváth Istvánnak, Stenge Ferencnek és Koszits Ákos tiszti főügyésznek.

január 11. A Szabadliceumban Kápolnai Zsigmond tartott előadást William Shakespeare Macbeth-jéről.

január 16. Zichy Gyula püspök adta az év első farsangi ebédjét, amelyen a város nagyjai is részt vettek.

január 17. Nendtvich Andor polgármester közgyűlésre hívta össze Pécs sz. kir. város törvényhatósági bizottságát.

január 18. A Szabadliceumban érdekes előadást tartott Angyal Pál jogakadémia tanár Shakespeare büntettes típusairól.

január 20. Schreiber Viktor altábornagy látogatást tett Pécssett, mint a negyedik hadtest újonnan kinevezett parancsnoka.

január 22. A pécsi királyi ítélőtábla ülésén letette az esküt Módly Béla kinevezett ítélőtáblai bíró.

január 23. A pécsi rabsegélyező egyesület megtartotta havi rendes ülését.

január 25. A Nádor Szálló külön éttermében kínai és indiai tárgyak sokaságából nyílt kiállítás.

január 28. A Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület felolvasóestjén a városi székházban Szentkirályi István a jakabhegyi pálosokról adott ismertetést.

január 28. A Tettyén este fél hat után szabad szemmel is jól látható üstökösöket tekinthettek meg az érdeklődők.

február 1. A 69. gyalogezred alapításának 50. évfordulóján színielőadást tartottak a Pécsi Nemzeti Színházban a katonák számára. Az előadás Kacsóh Pongrác János vitéz c. operettje volt.

február 1. Elektrotechnikai (dinamó-gépkezelői és elektromos szerelői) tanfolyam nyílt a főreáliskola természettani termében.

február 2. A Pécsi Püspöki Joggyeum Jogászegélyező Egyesule a Pécsi Jótékony Nőegylettel zártkörű táncestélyt rendezett.

február 4. Parlagi Kornélia Fall Leo A dollárkirálynő c. operettjében búcsúzott el a pécsi közönségtől.

február 8. A Polgári Kaszinó tréfás farsangi estet rendezett.

február 10. A 69. gyalogezred zenekara sétazenével kedveskedett a Széchenyi térre ellátogató városlakóknak.

február 12. Új tanügyi szaklapot indítottak Pécssett, Népoktatás címmel. A felelős szerkesztő Mátyus István volt.

február 19. A pécsi izraelita jótékony nőegylet hangversenyt és táncestélyt rendezett.

február 22. Olasz községből 30 tagú küldöttség látogatott el Zichy Gyula püspökhöz, hogy kérjék Kram János visszahelyezését a kántori állásba.

február 23. Pápai áldást kapott Rómából a pécsi Notre Dame nőzárda idős főnöknője, Brunner M. Gabriella.

február 26. A Pécs-Baranyai Központi Takarékpénztár igazgatósága ülésén döntött Tedesco Viktor igazgató véglegesítéséről.

március 2. Megjelent a Pécsi Lóversenyegylet évkönyve.

március 4. A Vigadó nagytermében Yvonne de Treville operaénekesnő adott hangversenyt.

március 5. Baranya vármegye törvényhatósága közgyűlésén beiktatta új főispánját, Szily Tamást.

március 6. A magyarországi könyvnyomdászok szakköre a Malom utca 15. alatt szakfelolvasással egybekötött nyomtatvány-kiállítást szervezett.

- március 8.* Késmárky István jogtanár tartott előadást, a Tőke kötelességei címmel a Dunántúli Széchenyi Szövetség felkérésére.
- március 9.* A városi múzeumnak ajánlotta fel Mutschenbacher Viktor joglíceumi igazgató rendkívül értékes, 104 darabos puhány, kagyló, csiga és kagylógyűjteményét.
- március 11.* Albin Félixnek, a zágrábi színház igazgatójának Trenk báró c. nagy operettjét mutatták be a Pécsi Nemzeti Színházban.
- március 12.* Koronás ezüst éremkereszttel tüntették ki a MÁV műhelyét 40 éve hűségesen szolgáló Diming Jánost.
- március 18.* Pécsre érkezett unokafivére, a pécsi püspök látogatására gróf Zichy Aladár, a király személye körüli volt miniszter, a Néppárt elnöke.
- március 21.* A pécsi kerületi munkásbiztosító pénztár tagválasztó közgyűlést tartott.
- március 23.* Mutschenbacher Viktor joglíceumi igazgató lemondott a városi színügyi bizottságban betöltött elnöki posztjáról.
- március 27–28.* A Belvárosi Fiúiskola második emeletén kiállítás nyílt az iparostanoncok munkáiból és rajzaiból.
- március 31.* A pécsi amatőrök egyesülete megnyitotta fényképészeti tanfolyamát. Az előadója Fesztl Nándor, Kiss József, Róth Miksa, Suschnik Károly és Vámos Artúr volt.

75 éve Pécsett... 1935-ben

- január 1.* Gebauer Miklós apátkanonok lett a székeskáptalani uradalom újonnan kinevezett kormányzója.
- január 1.* A Pécsi Nemzeti Színház új bemutatója Vaszary János Ma éjjel szabad vagyok c., felnőtteknek szóló vígjátéka volt.
- január 3.* Az iparos líceális előadások keretében Reuter Camilló egyetemi tanár az alvás élettani jelentőségéről tartott előadást.
- január 8.* A Nemzeti Szabadtanítás Pécsi Egyesületében Szőkéné Zákay Kornélia tartott előadást a kiváló arcképfestő, László Fülöp életéről.
- január 9.* Elhunyt a pécsi ciszterci gimnázium hajdani igazgatója, Vass Bertalan (*1857 †1935).
- január 12.* A Pasteur Intézet feljelentést tett egy pécsi lakos ellen, aki valószínűleg az ingyen utazásért és az ellátásért veszteség gyanújával kereste meg az intézetet.
- január 14.* A Pannónia Szállóban rendezték meg a Pécsi Dalárda Hölzl–Zichy emlékhangversenyét.
- január 18.* A pécsi egyetem tanárai Mussolinit javasolták az 1935. évi Nobel-békedíjra.
- január 19.* Az ügyvédi kamarában Huppert Leó, budapesti ügyvéd tartott előadást „Részvénytársaság és korlátolt felelősségű társaság: a társasági jog átalakulása” címmel.
- január 21.* Döntés született, hogy a Pécsi Takarékpénztár palotája és a ciszterci rendház között új utcát nyitnak. Ezáltal megszűnt a Széchenyi téri „halálsarok”.
- január 22.* A város törvényhatósági bizottsága megtartotta alakuló közgyűlését.
- január 25.* A Pécsi Oltáregylet megtartotta éves beszámolóját.
- január 31.* A pécsbányatelepi Széchenyi-aknában éhségstrájkba kezdett 550 bányász.

- február 1.* A MÁV bevezette a vonatmenesztő tárcsával való vonatindítást.
- február 4.* A Pécsi Lóverseny Egyesület megtartotta 33. tisztújító közgyűlését városi székházában.
- február 4.* Elhunyt Hebrony István a Délnyugati Labdarúgók Alsószövetségének szövetségi kapitánya.
- február 8.* A Nemzeti Szabadtanítás Pécsi Egyesületének soron következő előadását Mody Dezső ciszterci tanár tartotta meg, az osztrák gleccserek világának bemutatásával.
- február 9.* A PVSZ megtartotta évi rendes tisztújító közgyűlését Tóth Tibor helyettes üzletigazgató vezetésével.
- február 12.* A Pécsi Nemzeti Színházban bemutatott Verdi Rigoletto c. operájában a milánói Scala ünnepelt énekesnője, Ada Sari énekelt.

február 20. A Pannónia dísztermében megtartotta a városi zeneiskola tanári kara második hangversenyét.

február 23. Hóman Bálint kultuszminiszter részt vett a Pannóniában megrendezett pécsi egyetemi bálon.

február 24. A Magyar Nemzeti Szövetség Pécs-Baranyai Köre és az Erdélyiek Pécsi Otthonának rendezésében megemlékezést tartottak II. Rákóczi Ferenc halálának 200 éves évfordulóján.

február 24. Virág Ferenc megyéspüspök felszentelte az újonnan kifestett kórházi kápolnát.

március 2. Délvidéki Táncestélyt tartottak a Pannóniában. A bál elnöke Faluhelyi Ferenc volt.

március 6. Influenzajárvány következtében elhunyt Weszely Ödön egyetemi tanár (*1867 †1935).

március 10. A Pécsi Jótékony Nőegylet a Pécsi Nemzeti Színházban tartotta meg nagy tavaszi dívatbemutóját.

március 10. Schaurek Rafael egyetemi tanárt nevezték ki a Pécsi Katolikus Kör elnökének.

március 11. Bemutatásra került Keserő János Zsongor és Csilla c. drámája, amelyet a Hajnal iskola vitt színre.

március 15. Elhunyt Arnhold Nándor főreáliskolai igazgató (*1843 †1935).

március 16. Fabiny Tihmér pénzügyminiszter programbeszédet tartotta a Pécsi Nemzeti Színházban.

március 20. Baranya vármegye rendkívüli közgyűlése beiktatta a főispáni méltóságba gróf Benyovszky Mórict.

március 23. A ciszterci gimnázium területén értékes római leletek kerültek felszínre.

március 28. A Pécsi Nemzeti Színházban bemutatták Fodor László A szerelem nem olyan egyszerű c. vígjátékát.

50 éve Pécssett... 1960-ban

január 1. Népművelődési tanszék alakult a Pécsi Pedagógiai Főiskolán (Tantárgyak: dráma- és színháztörténet, rendezésméletek, színpadi beszéd- és mozgástechnika).

január 5. Bemutatták egy pécsi szerző, Szinnye Júlia Hajnal c. regényét, amely Pécssett játszódik.

január 10. A vasutas sportszarnokban rendezte meg a PVSK országos III. osztályú női tör- és III. osztályú férfi kardvívó-versenyét.

január 11. Brahms B-dúr zongoraversenyének hangverseny-bemutatójára került sor, Lukács Ervin vezényletével.

január 15. A Pécsi Nemzeti Színház új bemutatója Giacomo Puccini Pillangókisasszony c. operája volt.

január 16. Az MSZMP pécs-budai alapszervezete a Kossuth Lajos u. 83. szám alatt munkásklubot nyitott.

január 17. Biztosan győztek a PVSK női kosarasai a Székesfehérvári Építők ellen az NB I-es mérkőzésen (Eredmény: 85:55).

január 21. A pécsi „Zenei Munkásakadémia” előadássorozatának keretében Giacomo Puccini Pillangókisasszony c. operájának rejtelmeibe kaphattak bepillantást az érdeklődők.

január 23. A Pécsi Tervező Vállalat tervei alapján hozzákezdtek a pécsi Mecsek Cukrászda átalakításához.

január 25. Megalakult a Testnevelési Tudományos Tanács pécsi szervezete.

január 29. A Kamaraszínházban bemutatták Heltai Jenő Tündérlaki-család c. darabját.

február 2. Megkezdtek a Dél-dunántúli Áramszolgáltató Vállalat Irodaházának előkészítő munkálatait, Tillai Ernő tervei alapján.

február 3. Bolgár újságírók érkeztek vendégségbe a Dunántúli Napló és az Esti Pécs szerkesztőségébe.

- február 4.* A Kamaraszínház új bemutatója Lev Tolsztoj Anna Karenina c. művének színpadi feldolgozása volt.
- február 5.* A pécsi orvostudományi egyetem aulájában tartott ankétot Doleschall Frigyes egészségügyi miniszter.
- február 8.* A pécsi szimfonikus zenekar bérletes hangversenyén az Állami Operaház karnagya, Kóródi András dirigált.
- február 14.* Nemzetközi labdarúgó-mérkőzésnek adott otthont Pécs. A Dózsa NB I-es csapata a lengyel KS Lodz csapatát fogadta.
- február 18.* Ruha István hegedűművész adott koncertet a Városi Művelődési Házban.
- február 18.* Kiállítás nyílt a Leőwey Klára Gimnáziumban a Német Demokratikus Köztársaság ifjúságának életéből.
- február 22.* Pécsre látogatott a lipcsei tánczenekar, és a Pécsi Nemzeti Színházban tartotta meg bemutatózó műsorát.

- március 1.** Berkeley és Hume szubjektív idealizmusa címmel tartott előadást a szabadegyetemen Jóri János egyetemi tanársegéd.
- március 6.* Kiállítás nyílt a drezdai fényképezőgépgyár termékeiből a Széchenyi téren.
- március 7.* A TIT Baranya megyei titkársága vietnámi estet rendezett a Bartók Béla klubban.
- március 8.* Ünnepi nőgyűlést szerveztek a nemzetközi nőnap alkalmából a Doktor Sándor Művelődési Ház nagytermében.
- március 9.* Hagyományos pécsi cigánybált rendeztek a városban.
- március 14.* Zenebarátok találkozója került sor a Zeneiskola nagytermében.
- március 16.* Orvos-munkás találkozójának helyszíne volt a Pécsi Bőrgyár és a Kesztyűgyár kultúrterme.
- március 20.* A Pécsi Nemzeti Színházban tartották meg a pécsi ünnepi hetek megnyitóját.
- március 25.* A KISZ-szervezet rendezésében hagyományos jogászbált tartottak a Nádor Szálló termeiben.
- március 28–április 2.* A Pécsi Pedagógiai Főiskola a felszabadulás 15. évfordulója alkalmából ünnepi hetet rendezett.

25 éve Pécsett... 1985-ben

- január 1.** Kovács Attila ifjú tenorista játszotta a Pécsi Nemzeti Színház évadnyitó előadásán Mozart Varázsfuvolájának Taminóját.
- január 4.* Orosz István fiatal grafikusművész alkotásaiból nyílt kiállítás a Kisgalériában.
- január 5.* Évzáró-évnnyitó ünnepi egységgyűlést tartott a POTE Aulában a Munkásórség Baranya Megyei Parancsnoksága.
- január 10–11.* Országos munkaügyi konferenciát szervezett a POTE Aulában a Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság, valamint az Építőipari Tudományos Egyesület.
- január 13.* A PVSK 93:48-ra győzte le a SZEOL kosárlabda csapatát a Városi Sportcsarnokban.
- január 14.* Népdaléneklési versenyt tartottak kisdíjakok számára a Bártfa utcai Általános Iskolában.
- január 16.* A JPTE Tanárképző Kara, a Nevelők Háza és a Magyarországi Kultúrintézet rendezésében adott hangversenyt a Trio Fiorentino.
- január 18.* Szepes Béla a sportmozgás szépségei c. kiállítása nyílt meg a Mozgalmi Ház Kisgalériájában.
- január 24.* Olimpiai ötpróba klub alakult Pécsett az Apáczai Nevelési Központban.
- január 26.* Szalagavató bállal búcsúztatták a végzős diákokat a Széchenyi István Gimnáziumban.
- január 27.* Ismét műsorra tűzte a Pécsi Nemzeti Színház Szakcsi-Lakatos Béla–Csemer Géza Cigánykerék c. musicaljét.
- január 28–30.* Anglisztikai napokat rendezett a JPTE-n a Pécsi Akadémiai Bizottság és a Modern Filológiai Társaság Angol-Amerikai Szakosztályával.

február 1. A Dunántúli Napló fotóriporterének, Kálmándy Pap Ferencnek a fotóiból nyílt kiállítás a Kisgalériában.

február 4. Első alkalommal rendezte meg a JPTE középiskolások és egyetemisták számára a Kolta Ferenc, Pécsi Tanárképző Főiskola tanárának emlékére alapított prózamondó versenyt.

február 5. Három táncművész, Bretus Mária, Uhrik Dóra és Hetényi János jutalomjátékára került sor a Pécsi Nemzeti Színházban.

február 9. Pécssett először rendeztek rock and roll versenyt a városi sportsarnokban.

február 12. A Jókai utcai könyvesboltban megrendezésre került a 28. mezőgazdasági könyvhónap.

február 14. Szakácsolimpikonok rendezvénsorozatának gálaestjét szervezték meg a Pannónia étteremben.

február 16. Újszerű szabadidős klub alakult az Apáczai Csere János Nevelési Központ Művelődési Házában.

február 18. Három Beethoven művet dirigált a Pécsi Szimfonikus Zenekarral a POTE Aulában az amerikai karmester, Craig T. Zerbe.

február 22. Osztrák grafikusok alkotásaiból, Ex libris és kisgrafika Európában címmel nyílt kiállítás a Ságvári Művelődési Házban.

február 23. A Pécsi Nemzeti Színház új bemutatója John Gay Koldusopera c. zenés játéka volt, Gergely Róbert, Kulka János és Sólyom Katalin főszereplésével.

február 25. Boros László, a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző tanára egy ismeretlen szobrászati vázlatgyűjteményt mutatott be (Pécsi vázlatkönyv) a 17–18. századból.

március 1. Pécsre látogatott kollégái kíséretében Josip Grubicsics, a Horvátországi Rádió és Televízió vezérigazgatója.

március 2. Herman Hebler norvégiai festőművész kiállítása nyílt meg a Pécsi Kisgalériában. A tárlatot Fábíán László író nyitotta meg.

március 4. Negyven év magyar irodalmának szentelt emlékkiállítást nyitottak meg a Baranya megyei Pedagógiai Intézet szervezésében a pécsi horvát-szerb kollégium dísztermében.

március 6. Harmadik alkalommal rendezték meg a pécsi általános iskolások számára a téli teremtorrát, a MEZŐGÉP-Kupát.

március 7. Elhunyt Melczer Miklós, a POTE Bőrgyógyászati Klinikájának igazgató-professzora (*1891 †1985).

március 9. Pécssett rendezték meg a „Ki tud többet a Szovjetunióról?” középiskolai vetélkedő területi döntőjét.

március 14. Nyers Rezső, az MSZMP KB tagja tartott előadást, A konszolidációtól az új gazdasági mechanizmus bevezetéséig címmel a POTE központi épületében.

március 18. A Hullám fürdőben rendezték meg az úszó Olimpiai Reménységek Versenye első fordulóját.

március 19. Lukács György születésének 100. évfordulója alkalmából háromnapos tudományos konferenciát szerveztek a Pécsi Akadémiai Bizottság székházban.

március 21. A Tanácsköztársaság kikiáltásának 66. évfordulóján koszorúzási ünnepséget rendeztek a Köztársaság téren.

március 24. Két kanadai zongoraművész, Dominique Morel és Douglas Nemish adott hangversenyt a Csontváry-matinén.

március 26. Önálló esti műsorral várta az érdeklődőket a Baranyai Táncegyüttes a Pécsi Nemzeti Színházban.

március 26. Nemzetközi gép- és szerszámkiállítást rendeztek a Pollack Mihály Műszaki Főiskolán (Kis BNV).

március 28. Az eszéki Srđan Petrov népdal- és néptánc-együttese lépett fel az Ifjúsági Házban.

március 29. Ünnepeyes keretek közt csapatzászlót kapott a pécsi Honvéd Kórház.

EGYÉNI ELŐFIZETŐK

dr. Ádám Antal * Ádám Imre * dr. Andrásfalvy Bertalan (Hosszúhetény) * dr. Antal Borbála * Arató Csaba (Budapest) * Auer Gábor * Auth Ferenc (Budapest) * Christof Baiersdorf von Erdösi (Düsseldorf) * dr. Balatonyi Gábor * dr. Balatonyi Zoltán * Bánfai Antal * dr. Bánhegyi György (Anglia) * dr. Bánhegyi Mihály & Komoróczy Ildikó * Banna Gabriella * Baranyai Pál * dr. Barcza Tiborné (Budapest) * Baronek Jenő * Baum Attila * dr. Bellei Árpád * dr. Bencze Gerda & dr. Szerkes Péter * dr. Benke József * Benyovszky Mónika * Bertók László * Betlehem László * dr. Bihariné Bauer Zsuzsanna * dr. Bíró József * dr. Blasszauer Róbert (Budapest) * Bóday Miklós * Bóday Zoltán * dr. Bodor András (Komló) * dr. Bohusné Váradí Zita (Óbánya) * Bókay Endre * Boros László * dr. Borsay Péter * Borsy Eszter * Bozóky Anita * dr. Bödő László * dr. Búzás Tibor * dr. Csaba Tamásné * Csánk Jenőné * Csirke Ernő * dr. Csullag József (Bonyhád) * dr. Csullag Zsolt (Bonyhád) * Dallos Nándorné (Hosszúhetény) * Darida Miklós * dr. Deli József & Szegvári Csilla * Dénesi Ödön * Derényi László (Vác) * Dévényi Sándor * dr. Dobay Péter * Dolgos Sándor * Engel András * Eperjesi Ferencné * Erdős János (Zók) * Eri Gyöngyi (Budapest) * Erőss Zsolt * Fedeles Tamás * Fekete László * Filákovity István * Fitos Gábor * dr. Flerkóné dr. Bárdos Vera * Frankovics György * dr. Füredi Péter * Fűrediné Zemplényi Zita * Gábor Olivér * Gál Éva & Márfi Attila * Gálos Éva * Gállos Orsolya (Pécsvárad) * dr. Gáspár László (Budapest) * dr. Gazda Ferenc * Gergely Tibor * Golob Ferenc * Göbölös István * Göbölös Szilárd * Gözsy Zoltán * Guld József * dr. Gundrum Károly * dr. Gyenizse Péter * dr. Győrey Ferencné * Hadobás Sándor (Rudabánya) * Hágén József * dr. Hajnal László * dr. Halda Tamás * Haraszti Ágnes & Haraszti Gyula * dr. Hárs Éva * Hegedűs Lajos * Hervay Levente (Zirc) * Hevesi Andrásné (Budaórs) * Homola Viktor (Budapest) * dr. Hoppál Péter * Hormay Mihály * dr. Horváth Attiláné dr. Nagy Éva (Budapest) * dr. Horváth Béla (Budapest) * Horváth István & Tengely Adrienn (Járdánháza) * Horváth Józsefné * Huba József * dr. Hudvágner Sándor * Huszár Zsuzsanna * Ijász István * Ilcsik János (Mohács) * István László * Ivasivka Mátyás * dr. Jánosi Edit * Jerney Miklós & Borsy Márta * dr. Jobst Kázmér * Jurdik Lászlóné (Kozármisleny) * Jusztinger Antal * Kanizsai István * dr. Karádi Oszkár * Kasza Péter (Szeged) * Kator György * dr. Kelemen László * Kelléné Nagy Zsuzsanna * dr. Kellermayer Miklósné * dr. Kende Péter * Kilár Ferenc * Kilár Győző * dr. Kiss Iván (Essen) * dr. Kocsis Béla * Koltai Erika * dr. Korinek László * Kosári Aurél * Kovács Attila * dr. Kovács Lászlóné * Kovács Szabó János * dr. Kövecz Ferenc * Kraft János * dr. Krassó Sándor * dr. Krommer Károly * Kulcsár László * Kungl János * dr. Laczayné dr. Dombay Sarolta (Kecskemét) * Laczhegyi Béla * Lafferton Győző * Lakatosné Novotny Sarolta * dr. Lénárd László * Lengvári István * Lenkovics László * dr. Létai György * Lovász Lázár * dr. Madas Éva (Székesfehérvár) * Madas Katalin * Mádl Dalma (Budapest) * Magyar Zsolt * Magyarlaki Józsefné dr. * Markó Imre * Marks Levente * Mátrai Miklós * Matus Dezső * Mattyasovszky Zsolnay Péter (Budapest) * Márcz Róbert * dr. Meláth Ferenc * Mendly Lajos * Mendöl Zsuzsanna * dr. T. Mérey Klára * Merényi Tamás * dr. Mestyan Gyuláné * dr. Mestyan Ildikó * Mihályi István * Molnár G. Judit * Móró Mária Anna * dr. Mózsa Szabolcs (Budapest) * dr. Nagy Anna * dr. Nagy Gábor * dr. Nagy Imre * Nagy Zoltánné (Kövágószőlős) * dr. Nagyváradí László (Kozármisleny) * Németh József * Németh Norbert (Csányoszró) * Norgauer Mária * dr. Nyers József * Odrobina Zoltán * dr. Olasz István * Onhausz Miklós * Öhl Müller Miklós * Paksi Sándor * Pálffy Attila * ifj. Pálffy Attila * dr. Pandúr József * dr. Páva István * dr. Páva Zsolt * Pavlovics Attila * Peták Péter * Pete József * Petrusz-Kerner Mária (USA) * dr. Pirkhoffer Ervin * Pirkhoffer Mónika * dr. Plótár Imréné (Hévíz) * Pohánka Éva * Pusztafalvi Gábor * dr. Rácz Gábor * Radó István * dr. Rákóczy István * dr. Rákosyné dr. Vass Klára * Ramocsay Istvánné (Budapest) * Rayman János * dr. Roisz Andrásné * dr. Román Lászlóné * Rónaky Edit * Rozs András * Rusznyákné Gaszt Felícia * Sallay Árpád * Sándorné Gacsályi Irma * dr. Sári Tamás * Schmelczor Józsefné * dr. Schmidt Pál * dr. Schneider Imre * dr. Schweitzer Gábor (Budapest) * Sebők Ferenc * Sey Gábor * dr. Simer Ferenc (Siklós) * Siptár András * Sivák Henrik * dr. Sólom László (Budapest) * Stenczer Béla * dr. Süle Tamás * Szabados György * Szabó Dorka (Pogány) * Szabó Klára Gabriella (Budapest) * dr. Szabó László Gy. (2) * Szalay Lajos * dr. Szántó Péter (Budapest) * Szász János * Szeép Zoltán * Szeifert Judit * Szerkes Imre * Szelené Beck Irma * dr. Szépe György (Budapest) * Szieberth Józsefné (Balatonföldvár) * Szieberth Judit * dr. Szily Imre Balázs (Budapest) * Szirtes Béla * dr. Szirtes Lajosné * Takács Dezső * Tamási Balázs * dr. Tamási István (Leányfalu) * dr. Tegzes Ferenc * Temesi Endre Miklós * dr. Temesi László * Tenkely István (Pomáz) * Tenkely Miklósné (Budapest) * Tihanyi János * Tirkala Ferenc * dr. Tóth András (Úröm) * dr. Tóth Gyula * Tóth Ivánné * G. Tóth Károly * Tóth Zsolt * Tóth Mihályné * Traj Ferenc * Trebbin Ágost * dr. Ujvári Jenő * Úz György * dr. Varga Csaba (Budapest) * dr. Varga Levente * Varga Szabolcs (Magyaregregy) * dr. Vargha Dezső * dr. Vargha Gábor (Budapest) * Várnagy Attila * dr. Varró Zoltán & dr. Darók Judit * Vass István * Vincze Ernő * dr. Visy Zsolt * Vojcsik József * Vókó János * Wanek Péter Franz (Budapest) * Werner Imre * Wolosz Róbert és Wolosz Vera * Zalay Buda * Dezsőné dr. Zemplényi Vera * Zemplényiné Barta Júlia * Zengővári Mária (Budapest) * dr. Zoltai Ákosné.

INTÉZMÉNYEK

ANK * Bányász Kulturális Szövetség * BM Bírószág * BML (2) * Cigány Kult. és Közműv. Egyesület * Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimn. és Koll. (2) * Csorba Győző M. Könyvtár (2) * Déri Múzeum (Debrecen) * Egészséges Városért Alapítvány * Érc- és Ásványbányászati Múzeum (Rudabánya) * Hajnóczy József Kollégium (2) * Hétfő pr. és reklámügynökség * Hidas Egészségügyi Bt. * Iskolaszolgálat (38) * Janus Pannonius Gimn. (3) * Közp. Bányászati Múzeum (Sopron) * Lauber Dezső Városi Sportcsarnok * Lüsztér-Ékszer Bt. (Kozármisleny) * Malomkő Alapítvány (Orfű) * Mecsek Egyesület * Mecsekalkaj Óvoda, Ált. - és Középfiskola * Minerva Könyvtár * Német Nemzetiségi Kör * Nevelők Háza Egyesület * Parti Galéria * Pécs Média Központ * Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara (40) * Pécs-Baranyai TIT * Pécs/Sopianae Örökség Kht. * Pécsi Galéria * Pécsi Gyermekotthon * Pécsi Horvát Színház * Pécsi Kulturális Központ * Pécsi Református Kollégium * Pécs Sopianae/Örökség Kht. * Pollack Mihály Műszaki Szakközépiskola * Pro Pannónia Kiadó * PTE Központi Könyvtár * PTE Egyetemi Levéltár * PTE BTK-TTK Könyvtár * PTE Pollack Mihály Műszaki Főiskola Könyvtára * PTE Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet * PTE Társadalomtudományi Szakkönyvtár * Sasvári és Fia Kft. * Várkonyi Nándor Könyvtár * Városközponti Iskola * Várostörténeti Múzeum.